Национальная
библиотека
Республики Татарстан

Татарстан
Республикасы Милли
китапханәсе

КАЛЕНДАРЬ ЗНАМЕНАТЕЛЬНЫХ И ПАМЯТНЫХ ДАТ

2026

ТАТАРСТАН

ИСТӘЛЕКЛЕ ҺӘМ ОНЫТЫЛМАС ДАТАЛАР КАЛЕНДАРЕ

Национальная библиотека Республики Татарстан
Татарстан Республикасы Милли китапханәсе

Календарь знаменательных и памятных дат

ТАТАРСТАН-2026

Истәлекле һәм онытылмас даталар календаре

Казань-Казан
Издательство «Милли китап»
«Милли китап» нәшрияты
2025

УДК 006.95 (059.3)
ББК 92.5
Т 23

Составитель: Г.Ш. ЗИМАГОЛОВА
Төзүчесе: Г.Ш. ҖОМАГОЛОВА

Редактор: И.Г. ХАДИЕВ
Мөхәррире: И.Г. ҺАДИЕВ

Т 23 Татарстан: Календарь знаменательных и памятных дат = Истәлекле һәм онытылмас даталар календаре. 2026 /Национальная биб-ка Респ.Татарстан; сост. Г.Ш. Зимаголова; ред. И.Г. Хадиев. – Казань: Милли китап, 2025. – 118 с.

УДК 006.95
ББК 92.5

© Национальная библиотека Республики Татарстан =
Татарстан Республикасы Милли китапханәсе, 2025;

© Издательство «Милли китап» =
«Милли китап» нәшрияты, 2025.

ОТ СОСТАВИТЕЛЯ

Календарь отражает наиболее значимые памятные даты из истории республики, её политической, экономической, научной и культурной жизни, а также юбилейные даты известных писателей, деятелей науки, образования, культуры и искусства Татарстана.

Издание состоит из двух разделов. В первом разделе на татарском и русском языках приводится хронологический перечень юбилейных дат и событий 2026 года. Юбилейными датами принято считать: для организаций – 25, 50, 70, 75, 100 и далее каждые 25 лет; для персоналий – 50, 60, 70, 75, 80 и далее каждые 10 лет.

Факты, относящиеся к дореволюционной истории, датируются по новому календарному стилю.

Даты, посвящённые длительным событиям (происходившим месяц и более), приводятся после основного перечня дат, в конце месяца. События, точные даты которых не установлены, указаны в конце раздела.

Отдельно выделены перечни юбилейных дат Героев Советского Союза, кавалеров ордена Славы трёх степеней, Героев Социалистического труда – наших земляков. Во втором разделе календаря представлены наиболее знаменательные даты года (обозначены в первом разделе звездочкой *).

Каждая дата сопровождается справочным текстом на русском и татарском языках и рекомендательным списком литературы, включающим книги, статьи из сборников и периодических изданий в основном за последние годы.

Библиографические списки рубрик, посвящённых персоналиям, состоят из двух частей. В первой части отражены произведения автора на русском и татарском языках в хронологии их издания; во второй – представлены материалы о жизни и творчестве юбиляра: библиографические указатели, научные и справочные издания, публикации в периодической печати.

Библиографическая часть календаря подготовлена на базе справочно-библиографического аппарата отдела татарской и краеведческой литературы Национальной библиотеки Республики Татарстан.

Календарь снабжён предисловием, списком справочников, указателем персоналий и указателем названий учреждений, организаций, событий, изданий и произведений.

Календарь выходит ежегодно, адресован работникам библиотек, музеев, средств массовой информации, преподавателям.

Президент России Владимир Путин объявил 2026 год в стране Годом единства народов России

Раис Татарстана Рустам Минниханов объявил 2026 год в Татарстане Годом воинской и трудовой доблести

На XIII Конференции министров культуры исламского мира Казань объявлена Культурной столицей исламского мира в 2026 году

ТӨЗҮЧЕДӘН

Календарьга кертелгән истәлекле даталар Татарстанның иҗтимагый, сәяси, хуҗалык, мәдәни тормышындагы тарихи вакыйгаларны һәм фактларны, шулай ук күренекле шәхесләрнең – язучыларның, фән, мәгариф, мәдәният һәм сәнгать эшлеклеләренең – юбилейларын чагылдыра.

Басма ике бүлектән тора. I нче бүлектә хронологик тәртиптә татар һәм рус телләрендә 2026 елда узачак юбилей даталары һәм вакыйгалары исемлеге бирелә. Оешмалар өчен 25, 50, 70, 75, 100 (алга таба һәр 25 ел саен) еллыкларны, күренекле шәхесләр өчен 50, 60, 70, 75, 80 (алга таба һәр 10 ел саен) еллыкларны юбилей даталары дип санау кабул ителгән.

Инкыйлабка кадәрге чорга караган истәлекле даталар яңа календарь стилендә китерелә.

Дәвамлы (бер ай һәм аннан да озаккарак сузылган) вакыйгаларга багышланган даталар конкрет даталар исемлегеннән соң ай азагында бирелә. Төгәл көннәре билгеле булмаган вакыйгалар календарьның ахырында урнаштырылган.

Советлар Союзы Герое, Дан орденнарының тулы кавалеры, Социалистик Хезмәт Герое исемнәренә лаек булган якташларыбызның юбилей даталары шулай ук аерым күрсәтелә. I нче бүлектә йолдызчык (*) белән билгеләнгән аеруча әһәмиятле истәлекле даталарга II нче бүлектә рус һәм татар телләрендә белешмә текстлар, библиографик әдәбият исемлекләре бирелә. Исемлекләрдә, күбесенчә, яңарак басмалар, соңгы елларда дөнья күргән җыентыклардан һәм вакытлы матбугаттан мәкаләләр тәкъдим ителә. Әлеге библиографик мәгълүмат ике өлешкә бүленә. Беренче өлештә авторның рус, татар һәм башка телләрдәге әсәрләре басылып чыгу еллары буенча хронологик тәртиптә күрсәтелә. Икенче өлештә юбилярның тормыш һәм иҗат юлы турында материал – библиографик күрсәткечләрнең, китапларның, газета һәм журналлардагы, җыентыклардагы мәкаләләрнең тасвирламалары – китерелә.

Барлык библиографик материаллар Татарстан Республикасы Милли китапханәсенең татар әдәбияты һәм туган якны өйрәнү бүлеге белешмә-библиографик аппаратына нигезләнеп әзерләнде.

Басмада кереш сүз, белешмә китаплар исемлеге дә бар. Календарьдан файдалану уңайлырак булсын өчен аның ахырында «Шәхесләр күрсәткече» белән «Учреждениеләр, оешмалар, вакыйгалар, басмалар һәм әсәрләр атамалары күрсәткече» урнаштырыла.

Ел саен чыга торган бу календарь китапханәчеләргә, музей, радио һәм телевидение, матбугат хезмәткәрләренә, укытучыларга, туган якны өйрәнүчеләргә ярдәмлек буларак тәкъдим ителә.

Россия Президенты Владимир Путин 2026 елны Россия халыклары бердәмлеге елы дип игълан итте

Татарстан Рәисе Рөстәм Миңнеханов 2026 елны Татарстанда Хәрби һәм хезмәт батырлыгы елы дип игълан итте

Ислам дөньясы мәдәният министрларының XIII Конференциясендә Казан 2026 елда ислам дөньясының мәдәни башкаласы дип игълан ителде

ПАМЯТНЫЕ ДАТЫ И СОБЫТИЯ

ИСТӘЛЕКЛЕ ДАТАЛАР ҺӘМ ВАКЫЙГАЛАР

2026

ЯНВАРЬ / ГЫЙНВАР

01

150 лет со дня рождения математика, заслуженного деятеля науки РСФСР Евгения Ивановича Григорьева (1876–1950)

– математик, РСФСРның атказанган фән эшлеклесе Евгений Иванович Григорьевның тууына 150 ел (1876–1950)

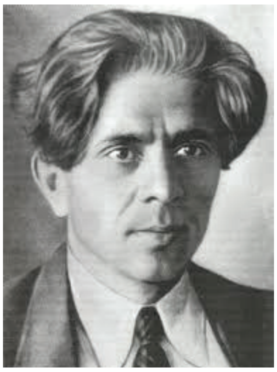

***125 лет со дня рождения поэта, классика татарской литературы Хади Такташа (Мухамметхади Хайрулловича Такташева; 1901–1931)**

– татар әдәбиятының классик шагыйре Һади Такташ (Мөхәммәтһади Хәйрулла улы Такташев)ның тууына 125 ел (1901–1931)

110 лет со дня основания обувного открытого акционерного общества «Спартак» (1916)

– «Спартак» аяк киемнәре ачык акционерлык җәмгыяте төзелүгә 110 ел (1916)

80 лет со дня рождения живописца Наркиса Ивановича Пономарёва (1946–1996)

– рәссам Наркис Иванович Пономарёвның тууына 80 ел (1946–1996)

2

140 лет со дня рождения актёра, заслуженного артиста ТАССР Мухтара Исхаковича Мутина (1886–1941)

– актёр, ТАССРның атказанган артисты Мохтар Исхак улы Мутинның тууына 140 ел (1886–1941)

120 лет со дня рождения учёного-востоковеда, историка,

профессора, доктора исторических наук Магомета Гарифовича Сафаргалиева (1906–1970)

– көнчыгышны өйрәнүче галим, тарихчы, профессор, тарих фәннәре докторы Мөхәммәтҗан Гарифулла улы Сәфәргалиевнең тууына 120 ел (1906–1970)

120 лет со дня открытия первой татарской общественной библиотеки «Китапханаи исламия» – мусульманского филиала Казанской городской публичной библиотеки (1906)

– Казанда беренче рәсми татар китапханәсе – шәһәр җәмәгать китапханәсенең мөселманнар өчен филиал бүлекчәсе «Көтепханәи исламия» ачылуга 120 ел (1906)

100 лет со дня рождения живописца, педагога Хариса Хафизовича Хайдарова (1926–1994)

– рәссам, педагог Харис Хафиз улы Хәйдәровның тууына 100 ел (1926-1994)

---

80 лет историку, доктору исторических наук Файзулхаку Габдулхаковичу Ислаеву (1946)

– тарихчы, тарих фәннәре докторы Фәйзелхак Габделхак улы Ислаевка 80 яшь (1946)

3

110 лет со дня рождения драматурга Гамира Насрый (Гамира Гарифовича Насретдинова; 1916–1959)

– драматург Гамир Насрый (Гамир Гариф улы Насретдинов)ның тууына 110 ел (1916–1959)

4

75 лет живописцу, графику, педагогу Магшие Мубараковне Мухаметовой (1951)

– рәссам, график, педагог Мәгъшия Мөбарәк кызы Мөхәммәтовага 75 яшь (1951)

---

75 лет со дня рождения живописца, монументалиста, заслуженного деятеля искусств Республики Татарстан Шамиля Абдрахмановича Нигматуллина (1951–2004)

– рәссам, монументаль сәнгать остасы, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе Шамил Габдрахман улы Нигъмәтуллинның тууына 75 ел (1951–2004)

---

75 лет со дня рождения актрисы, народной артистки Республики Татарстан, заслуженной артистки Российской Федерации Фирдаус Хабибулловны Хайруллиной (1951–2003)

– актриса, Татарстан Республикасының халык, Россия Федерациясенең атказанган артисты Фирдәвес Хәбибулла кызы Хәйруллинаның тууына 75 ел (1951–2003)

6

80 лет со дня рождения баяниста, композитора, аккордеониста, народного артиста ТАССР Рашида Шакуровича Мустафина (1946–2023)

– баянчы, композитор, аккордеончы, ТАССРның халык артисты Рәшит Шәкүр улы Мостафинның тууына 80 ел (1946–2023)

---

75 лет со дня рождения актёра, народного артиста Республики Татарстан Габдельфарта Ахатовича Шарафиева (1951–2014)

– актёр, Татарстан Республикасының халык артисты Габделфәрт Әхәт улы Шәрәфиевнең тууына 75 ел (1951–2014)

7

125 лет со дня рождения народного писателя Татарстана, лауреата Государственной премии Республики Татарстан им. Г.Тукая Гумера Башировича Баширова (1901–1999)

– Татарстанның халык язучысы, Татарстан Республикасының Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Гомәр Бәшир улы Бәшировның тууына 125 ел (1901–1999)

8

***200 лет со дня рождения поэта, религиозного деятеля (Мухамматгали Габдессалиховича Киикова; 1826–1889)**

– шагыйрь, дин эшлеклесе Гали Чокрый (Мөхәммәтгали Габдессалих улы Көеков)ның тууына 200 ел (1826–1889)

9

130 лет со дня выхода в Казани первого номера газеты «Камско-Волжский край» (1896). Первый издатель и редактор – Н.А.Фирсов

– Казанда «Камско-Волжский край» («Кама-Идел төбәге») газетасының беренче саны чыгуга 130 ел (1896). Беренче нашире һәм мөхәррире – Н.А.Фирсов

80 лет со дня рождения историка, доктора исторических наук Равиля Усмановича Амирханова (1946–2006)

– тарихчы, тарих фәннәре докторы Равил Госман улы Әмирхановның тууына 80 ел (1946–2006)

75 лет со дня рождения живописца, заслуженного деятеля искусств Республики Татарстан, лауреата премии им. Б.И.Урманче Министерства культуры Республики Татарстан, лауреата Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая, заслуженного художника Российской Федерации, почётного члена Международой гуманитарной академии «Европа-Азия», почётного члена-корреспондента Международной академии культуры и искусства, лауреата премии им. Т.Бартфая (Словакия) Зуфара Фоатовича Гимаева (1951–2022)

– рәссам, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе, Татарстан Республикасы Мәдәният министрлыгының Б.И.Урманче исемендәге премиясе лауреаты, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты, Россия Федерациясенең атказанган рәссамы, «Европа-Азия» Халыкара гуманитар академиясенең мактаулы әгъзасы, Халыкара мәдәният һәм сәнгать академиясенең мактаулы мөхбир әгъзасы, Т.Бартфай исемендәге премия (Словакия) лауреаты Зөфәр Фоат улы Гыймаевның тууына 75 ел (1951–2022)

10

120 лет со дня рождения дирижёра, народного артиста СССР, Украинской ССР и ТАССР, лауреата Государственной премии СССР Натана Григорьевича Рахлина (1906–1979)

– дирижёр, СССРның, Украина ССРның һәм ТАССРның халык артисты, СССРның Дәүләт премиясе лауреаты Натан Григорьевич Рахлинның тууына 120 ел (1906–1979)

75 лет артисту балета, педагогу, заслуженному артисту ТАССР и РСФСР, художественному руководителю балета Татарского государственного академического театра оперы и балета им. М.Джалиля Владимиру Алексеевичу Яковлеву (1951)

– балет артисты, педагог, ТАССРның һәм РСФСРның атказанган артисты, М.Җәлил исемендәге Татар дәүләт академия опера һәм балет театрының балет сәнгате җитәкчесе Владимир Алексеевич Яковлевка 75 яшь (1951)

60 лет со дня рождения певицы, народной артистки Республики Татарстан Резеды Дамировны Шарафиевой (1966–2025)

– җырчы, Татарстан Республикасының халык артисты Резеда Дамир кызы Шәрәфиеваның тууына 60 ел (1966–2025)

11

230 лет со дня рождения химика, члена-корреспондента Петербургской АН Карла Карловича Клауса (1796–1864)

– химик, Петербург Фәннәр академиясенең мөхбир әгъзасы Карл Карлович Клаусның тууына 230 ел (1796–1864)

80 лет диктору телевидения, тележурналисту, актрисе, педагогу, профессору, народной артистке ТАССР, заслуженной артистке Российской Федерации Эльмире Мифтаховне Хамматовой (1946)

– телевидение дикторы, тележурналист, актриса, педагог, профессор, ТАССРның халык артисты, Россия Федерациясенең атказанган артисты Эльмира Мифтах кызы Хамматовага 80 яшь (1946)

12

75 лет живописцу Евгению Ивановичу Бирючевскому (1951)

– рәссам Евгений Иванович Бирючевскийга 75 яшь (1951)

13

***140 лет со дня рождения классика татарской литературы – видного прозаика, драматурга, публициста, литературного критика и общественного деятеля Фатиха Амирхана (Мухамматфатиха Зарифовича Амирханова, 1886–1926)**

– татар әдәбияты классигы – күренекле прозаик, драматург, публицист, әдәбият тәнкыйтьчесе һәм җәмәгать эшлеклесе Фатих Әмирханның (Мөхәммәтфатих Зариф улы Әмирхановның) тууына 140 ел (1886–1926)

90 лет со дня рождения актёра, народного артиста ТАССР, заслуженного артиста Российской Федерации Наиля Галимулловича Аюпова (1936–2008)

– актёр, ТАССРның халык, Россия Федерациясенең атказанган артисты Наил Галимулла улы Әюповның тууына 90 ел (1936–2008)

80 лет со дня рождения искусствоведа, заслуженного работника культуры Республики Татарстан Веры Алексеевны Цой (1946–1997)

– сәнгать белгече, Татарстан Республикасының атказанган мәдәният хезмәткәре Вера Алексеевна Цойның тууына 80 ел (1946–1997)

15

120 лет со дня выхода в городе Уральске на татарском языке первого номера общественного и литературного журнала «Эл-гасруль-джадид» («Новый век»; 1906). Издателем был Камиль Мутыги

– Уральск шәһәрендә татар телендә айлык сәяси һәм әдәби журнал «Әлгасрелҗәдид»нең («Әл-гаср әл-җәдид» – «Яңа гасыр») чыга башлавына 120 ел (1906). Нашире Камил Мотыйгый булган

120 лет со дня выхода первого номера газеты «Йолдыз» («Звезда»; 1906–1918). Всего вышло 1895 номеров. Издателем и редактором был Ахметхади Максуди

– Казанда «Йолдыз» газетасының беренче саны чыгуга 120 ел (1906–1918). Барысы 1895 сан чыккан. Нашире һәм мөхәррире Әхмәтһади Максуди булган

100 лет со дня рождения писателя Михаила Евгеньевича Скороходова (1926–1994)

– язучы Михаил Евгеньевич Скороходовның тууына 100 ел (1926–1994)

90 лет со дня рождения литературного критика, публициста, заслуженного деятеля искусств Татарстана Фаяза Дуная (Фасиха Хабибулловича Хисматуллина; 1936–2007)

– әдәбият тәнкыйтьчесе, публицист, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе Фаяз Дунай (Фәсих Хәбибулла улы Хисмәтуллин)ның тууына 90 ел (1936–2007)

80 лет со дня рождения поэта, лауреата литературной премии им. Х.Такташа Союза писателей Татарстана, заслуженного работника сельского хозяйства Татарстана Ильдуса Сабировича Гилязова (1946–2018)

– шагыйрь, Татарстан Язучылар берлегенең Һ.Такташ исемендәге әдәби бүләге иясе, Татарстанның атказанган авыл хуҗалыгы хезмәткәре Илдус Сабир улы Гыйләҗевнең тууына 80 ел (1946–2018)

80 лет скульптору, заслуженному деятелю искусств Республики Татарстан Кадиму Залиловичу Замитову (1946)

– сынчы, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе Кадим Җәлил улы Җәмитовка 80 яшь (1946)

16

75 лет художнику, графику Рашиту Хамитовичу Гаимову (1951)

– рәссам, график Рәшит Хәмит улы Гаимовка 75 яшь (1951)

20

70 лет живописцу, педагогу, заслуженному деятелю искусств Республики Татарстан Айрату Габдулловичу Хамидуллину (1956)

– рәссам, педагог, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе Айрат Габдулла улы Хәмидуллинга 70 яшь (1956)

21

90 лет со дня открытия Республиканской специальной библиотеки для слепых и слабовидящих (1936)

– сукырлар һәм начар күрүчеләр өчен республика махсус китапханәсе ачылуга 90 ел (1936)

25

70 лет живописцу, заслуженному деятелю искусств Республики Татарстан Шамилю Камиловичу Якупову (1956)

– рәссам, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе Шамил Камил улы Якуповка 70 яшь (1956)

27

75 лет графику Михаилу Михайловичу Кузнецову (1951)

– график Михаил Михайлович Кузнецовка 75 яшь (1951)

29

150 лет со дня рождения живописца Григория Васильевича Житкова (1876–1951)

– рәссам Григорий Васильевич Житковның тууына 150 ел (1876–1951)

100 лет со дня создания физкультурно-спортивного общества «Динамо» (1926)

– «Динамо» физкультура-спорт җәмгыяте оештырылуга 100 ел (1926)

70 лет архитектору, художнику, заслуженному деятелю искусств Республики Татарстан, народному художнику Республики Татарстан, действительному членом Российской академии художеств, заслуженному художнику Российской Федерации, лауреату Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Ильясу Сайяровичу Айдарову (1956)

– архитектор, рәссам, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе, Татарстан Республикасының халык рәссамы, Россия Федерациясенең атказанган сәнгать эшлеклесе, Россия сәнгать академиясенең хакыйкый әгъзасы, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Ильяс Сәйяр улы Айдаровка 70 яшь (1956)

ФЕВРАЛЬ

1

130 лет со дня открытия Центральной библиотеки Елабужского муниципального района Республики Татарстан (1896)

– Татарстан Республикасы Алабуга муниципаль районы Үзәк китапханәсе ачылуга 130 ел (1896)

3

***100 лет со дня рождения артистки балета, балетмейстера, профессора, народной артистки РСФСР и Республики Татарстан Нинель Даутовны Юлтыевой (1926–2014)**

– балет артисткасы, балетмейстер, профессор, РСФСРның һәм Татарстан Республикасының халык артисткасы Нинель Даут

кызы Юлтыеваның тууына 100 ел (1926–2014)

90 лет со дня рождения художника-графика, заслуженного деятеля искусств ТАССР, лауреата Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Тавиля Гиниатовича Хазиахметова (1936–2007)

– рәссам-график, ТАССРның атказанган сәнгать эшлеклесе, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Тавил Гыйният улы Хаҗиәхмәтовның тууына 90 ел (1936–2007)

3

160 лет со дня рождения акушера-гинеколога, доктора медицины, заслуженного деятеля науки ТАССР, основателя казанской школы акушеров-гинекологов Викторина Сергеевича Груздева (1866–1938)

– акушер-гинеколог, медицина докторы, ТАССРның атказанган фән эшлеклесе, Казан акушерлык-гинекология фәнни мәктәбенә нигез салучы Викторин Сергеевич Груздевның тууына 160 ел (1866–1938)

70 лет живописцу Александру Викторовичу Бусыгину (1956)

– рәссам Александр Викторович Бусыгинга 70 яшь (1956)

6

80 лет со дня рождения поэта, врача Рината Маннана (Рината Николаевича Архипова; 1946–2024)

– шагыйрь, табиб Ринат Мәннанның (Ринат Николаевич Архиповның) тууына 80 ел (1946–2024)

80 лет со дня рождения учёного-фольклориста, общественного деятеля Рашита Файзрахмановича Ягафарова (1946–2008)

– фольклорчы галим, җәмәгать эшлеклесе Рәшит Фәйзрахман улы Ягъфәровның тууына 80 ел (1946–2008)

7

60 лет поэтессе, заслуженному деятелю искусств Республики Татарстан Ильсияр Вазиховне Иксановой (Гариповой; 1966)

– шагыйрә, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе Илсөяр Вазыйх кызы Иксанова (Гарипова)га 60 яшь (1966)

8

100 лет со дня рождения актрисы, педагога, народной артистки ТАССР, заслуженной артистки РСФСР, лауреата Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Шахсанем Ибрагимбековны Асфандияровой (1926–1996)

– актриса, педагог, ТАССРның халык, РСФСРның атказанган артисткасы, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Шаһсәнәм Ибраһимбәк кызы Әсфәндиярованың тууына 100 ел (1926–1996)

75 лет со дня рождения живописца, монументалиста, художника декоративно-прикладного искусства Дефака Гатаулловича Рахматуллина (1951–2007)

– рәссам, монументалист, гомәли бизәлеш сәнгате рәссамы Дефак Гатаулла улы Рәхмәтуллинның тууына 75 ел (1951–2007)

60 лет фотохудожнику Владимиру Владимировичу Салману (1966)

– фотохудожник Владимир Владимирович Салманга 60 яшь (1966)

9

60 лет художнику декоративно-прикладного искусства Татьяне Владиславовне Соловьёвой (1966)

– гамәли-бизәлеш сәнгате рәссамы Татьяна Владиславовна Соловьёвага 60 яшь (1966)

10

80 лет со дня рождения певицы, народной артистки ТАССР, заслуженной артистки РСФСР Вафиры Мухаметдиновны Гиззатуллиной (1946–2001)

– җырчы, ТАССРның халык, РСФСРның атказанган артисты Вафирә Мөхәммәтдин кызы Гыйззәтуллинаның тууына 80 ел (1946–2001)

80 лет писателю, переводчику, редактору, заслуженному работнику культуры Республики Татарстан Султану Салаховичу Шамси (Шамсутдинову; 1946)

– язучы, тәрҗемәче, мөхәррир, Татарстан Республикасының атказанган мәдәният хезмәткәре Солтан Сәләх улы Шәмсигә (Шәмсетдиновка) 80 яшь (1946)

14

80 лет художнику декоративно-прикладного искусства, лауреату Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Рашиду Садриевичу Шигабутдинову (1946)

– гамәли бизәлеш сәнгате рәссамы, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Рәшид Садри улы Шиһабетдиновка 80 яшь (1946)

15

***120 лет со дня рождения поэта-героя, Героя Советского Союза, лауреата Ленинской премии СССР**

Мусы Мустафовича Джалиля (Залилова; 1906–1944)

– каһарман шагыйрь, Советлар Союзы Герое, СССРның Ленин премиясе лауреаты Муса Мостафа улы Җәлилнең (Җәлиловның) тууына 120 ел (1906–1944)

17

50 лет назад сошёл с конвейера первый автомобиль марки «КамАЗ» (1976)

– 50 ел элек «КамАЗ» маркалы беренче автомобиль завод конвейерыннан төште (1976)

18

75 лет со дня рождения поэта, автора песен Роберта Фассаховича Салахиева (1951–2025)

– шагыйрь, җырлар авторы Роберт Фәссәх улы Сәлахиевның тууына 75 ел (1951–2025)

19

120 лет со дня рождения композитора, музыкального деятеля, фольклориста, народного артиста ТАССР, заслуженного деятеля искусств ТАССР, РСФСР, лауреата Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Александра Сергевича Ключарёва (1906–1972)

– композитор, музыка эшлеклесе, фольклорчы, ТАССРның халык артисты, ТАССРның, РСФСРның атказанган сәнгать эшлеклесе, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Александр Сергеевич Ключарёвның тууына 120 ел (1906–1972)

21

120 лет со дня выхода в Оренбурге первого номера газеты «Вакыт» («Время») на татарском языке (1906). Издание было организовано известными золотопромышленниками и меценатами, братьями Закиром (Дэрдменд) и Шакиром Рамиевыми. Главным редактором был Фатих Карими

– Оренбургта татар телендә «Вакыт» газетасы чыга

башлауга 120 ел (1906). Ул алтын приисклары хуҗалары бертуган Закир (Дәрдмәнд) һәм Шакир Рәмиевләр тарафыннан оештырыла һәм алар акчасы хисабына басыла. Газетаның баш мөхәррире Фатих Кәрими була

23

200 лет со дня основания Н.И.Лобачевским неэвклидовой геометрии (1826)

– Н.И.Лобачевскийның неэвклид геометриясен ачуына (аңа нигез салуына) 200 ел (1826)

***125 лет со дня рождения химика-органика, доктора химических наук, профессора, заслуженного деятеля науки и техники ТАССР и РСФСР, лауреата Государственной премии СССР Гильм Хайревича Камая (1901–1970)**

– химик-органик, химия фәннәре докторы, профессор, ТАССРның һәм РСФСРның атказанган фән һәм техника эшлеклесе, СССРның Дәүләт премиясе лауреаты Гыйлем Хәйри улы Камайның тууына 125 ел (1901–1970)

25

110 лет со дня рождения педагога, журналиста, заслуженного работника культуры ТАССР, заслуженного учителя школы РСФСР Фатыха Исхаковича Ибрагимова (1916–1995)

– педагог, журналист, ТАССРның атказаган мәдәният хезмәткәре, РСФСРның атказанган мәктәп укытучысы Фатих Исхак улы Ибраһимовның тууына 110 ел (1916–1995)

80 лет живописцу, педагогу Владимиру Егоровичу Чиханову (1946)

– рәссам, педагог Владимир Егорович Чихановка 80 яшь (1946)

27

100 лет со дня рождения режиссёра, театроведа, педагога, кандидата искусствоведения, заслуженного деятеля искусств ТАССР Ха-

лита Лотфулловича Кумысникова (1926–2008)

– режиссёр, театр белгече, педагог, сәнгать фәннәре кандидаты, ТАССРның атказанган сәнгать эшлеклесе Халит Лотфулла улы Кумысниковның тууына 100 ел (1926–2008)

28

75 лет поэтессе, ведущей телевизионных и радиопередач, заслуженному деятелю искусств Республики Татарстан Шамсие Гатуфовне Зигангировой (1951)

– шагыйрә, телевизион һәм радиотапшырулар алып баручы, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе Шәмсия Гатуф кызы Җиһангировага 75 яшь (1951)

МАРТ

4

125 лет со дня рождения прозаика, публициста, переводчика и общественного деятеля Афзала (Афзалетдина) Шигабутдиновича Шамова (1901–1990)

– прозаик, публицист, тәрҗемәче һәм җәмәгать эшлеклесе Афзал (Афзалетдин) Шиһабетдин улы Шамовның тууына 125 ел (1901–1990)

5

75 лет со дня рождения поэта, заслуженного работника культуры ТАССР Акъегета (Рустема Абдрахмановича Файзуллина; 1951–2020)

– шагыйрь, ТАССРның атказанган мәдәният хезмәткәре Акъегетнең (Рөстәм Габдрахман улы Фәйзуллинның) тууына 75 ел (1951–2020)

6

80 лет народному художнику Республики Татарстан, заслуженному деятелю искусств Республики Татарстан Олегу Александровичу Кульпину (1946)

– Татарстан Республикасының халык рәссамы, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе Олег Александрович Кульпинга 80 яшь (1946)

7

50 лет живописцу Асхату Шагимердановичу Макраеву (1976)

– рәссам Әсхәт Шаһимәрдан улы Макраевка 50 яшь (1976)

8

175 лет со дня рождения педагога, издателя, общественного деятеля Исмагила Мустафовича Гаспринского (1851–1914)

– педагог, нашир, җәмәгать эшлеклесе Исмәгыйль Мостафа улы Гаспринскийның тууына 175 ел (1851–1914)

75 лет живописцу, педагогу, заслуженному деятелю искусств Республики Татарстан Анатолию Валентиновичу Крылову (1951)

– рәссам, педагог, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе Анатолий Валентинович Крыловка 75 яшь (1951)

50 лет поэтессе, автору песен Гульчачак Анасовне Садретдиновой (Хазиевой; 1976)

– шагыйрә, җырлар авторы Гөлчәчәк Әнәс кызы Садретдиновага (Хаҗиевага) 50 яшь (1976)

10

70 лет писательнице, переводчице Раузе Менгалимовне Хузахметовой (1956)

– шагыйрә, тәрҗемәче Рауза Менгалим кызы Хуҗахмәтовага 70 яшь (1956)

12

130 лет со дня рождения детского писателя, заслуженного работника куль-

туры ТАССР Усмана Фатхулловича Бакира (Бакирова; 1896–1982)

– балалар язучысы, ТАССР-ның атказанган мәдәният хезмәткәре Госман Фәтхулла улы Бакир (Бакиров)ның тууына 130 ел (1896–1982)

100 лет со дня рождения поэта, журналиста Ислама Габдулхаковича Беляева (1926–1986)

– шагыйрь, журналист Ислам Габделхак улы Беляевның тууына 100 ел (1926–1986)

13

60 лет художнику декоративно-прикладного искусства, кандидату искусствоведения, заслуженному работнику культуры Республики Татарстан Ларисе Николаевне Дониной (1966)

– гамәли бизәлеш сәнгате рәссамы, сәнгать белеме кандидаты, Татарстан Республикасының атказанган мәдәният хезмәткәре Лариса Николаевна Донинага 60 яшь (1966)

15

80 лет переводчице Наиле Мингазовне Валитовой (1946)

– тәрҗемәче Наилә Минһаҗ кызы Вәлитовага 80 яшь (1946)

75 лет живописцу, педагогу Владимиру Николаевичу Новикову (1951)

– рәссам, педагог Владимир Николаевич Новиковка 75 яшь (1951)

16

110 лет со дня рождения поэта Касима Мисбаховича Вахита (Вахитова; 1916–1942)

– шагыйрь Касыйм Мисбах улы Вахит (Вахитов)ның тууына 110 ел (1916–1942)

60 лет художнику декоративно-прикладного искусства Юлии Эдмондовне Болдырёвой (1966)

– гамәли бизәлеш сәнгате рәссамы Юлия Эдмондовна Болдырёвага 60 яшь (1966)

17

125 лет со дня рождения композитора, педагога, музыковеда, заслуженного деятеля искусств ТАССР, Якутской АССР, РСФСР, Чувашской АССР, народного артиста Якутской АССР, Татарской АССР Генриха Ильича Литинского (1901–1985)

– композитор, педагог, музыка белгече, ТАССР, Якут АССР, РСФСР, Чуваш АССРның атказанган сәнгать эшлеклесе, Якут АССР, Татарстан АССРның халык артисты Генрих Ильич Литинскийның тууына 125 ел (1901–1985)

18

90 лет со дня рождения поэтессы, заслуженного работника культуры ТАССР, народного писателя Республики Татарстан, лауреата Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Клары Гарифовны Булатовой (1936–2025)

– шагыйрә, ТАССРның атказанган мәдәният хезмәткәре,Татарстан Республикасының халык язучысы, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Клара Гариф кызы Булатованың тууына 90 ел (1936–2025)

19

100 лет со дня рождения живописца, педагога Наки Габделькарамовича Бикташева (1926–1984)

– рәссам, педагог Нәкый Габделкәрам улы Бикташевның тууына 100 ел (1926–1984)

80 лет артисту балета, народному артисту ТАССР, заслуженному артисту РСФСР Камилю Гайфулловичу Гайнуллину (1946)

– балет артисты, ТАССРның халык, РСФСРның атказанган артисты Камил Гайфулла улы Гайнуллинга 80 яшь (1946)

22

110 лет со дня рождения музыковеда, заслуженного деятеля искусств ТССР Зайнаб Шайхулловны Хайруллиной (1916–2010)

– музыка белгече, ТССРның атказанган сәнгать эшлеклесе Зәйнәп Шәйхулла кызы Хәйруллинаның тууына 110 ел (1916–2010)

25

***125 лет со дня рождения актрисы, народной артистки ТАССР, заслуженной артистки РСФСР Гульсум Сайфулловны Камской (Ильясовой; 1901–1975)**

– актриса, ТАССРның халык, РСФСРның атказанган артисты Гөлсем Сәйфулла кызы Камская (Ильясова)ның тууына 125 ел (1901–1975)

90 лет со дня рождения поэта и публициста, заслуженного работника культуры ТАССР, заслуженного деятеля искусств Республики Татарстан Ахмета Ахатовича Рашита (Рашитова; 1936–2020)

– шагыйрь һәм публицист, ТАССРның атказанган мәдәният хезмәткәре һәм Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе Әхмәт Әхәт улы Рәшитнең (Рәшитовның) тууына 90 ел (1936–2020)

26

125 лет со дня рождения поэта и прозаика, героя Великой Отечественной войны Хайрутдина Музая (Музагита Хайрутдиновича Хайрутдинова; 1901–1944)

– шагыйрь һәм прозаик, Бөек Ватан сугышы каһарманы Хәйретдин Мөҗәйнең (Мөҗәһит Хәйретдин улы Хәйретдиновның) тууына 125 ел (1901–1944)

29

75 лет артистке балета, народной артистке ТАССР, РСФСР, лауреату Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Ирине Шарифовне Хакимовой (1951)

– балет артисты, ТАССРның, РСФСРның халык артисты, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Ирина Шәриф кызы Хәкимовага 75 яшь (1951)

31

90 лет со дня рождения певицы, педагога, профессора, заслуженного деятеля искусств ТАССР Светланы Назибовны Жигановой (1936–1998)

– җырчы, педагог, профессор, ТАССРның атказанган сәнгать эшлеклесе Светлана Нәҗип кызы Җиһанованың тууына 90 ел (1936–1998)

АПРЕЛЬ

1

100 лет со дня рождения актрисы Мензелинского театра, заслуженной артистки РСФСР Насимы Мансуровны Зиганшиной (1926–2019)

– Минзәлә театры артисты, РСФСРның атказанган артисткасы Нәсимә Мансур кызы Җиһаншинаның тууына 100 ел (1926–2019)

---

80 лет артисту оперы, режиссёру, писателю Эдуарду Германовичу Трескину (1946)

– опера артисты, режиссёр, язучы, ТАССРның халык артисты Эдуард Германович Трескинга 80 яшь (1946)

2

110 лет со дня рождения джазового музыканта, композитора, дирижёра, народного артиста РСФСР Олега Леонидовича Лундстрема (1916–2005). В 1947–1955 гг. жил в Казани

– джаз музыканты, композитор, дирижёр, РСФСРның халык артисты Олег Леонидович Лундстремның тууына 110 ел (1916–2005). 1947–1955 елларда Казанда яшәгән

---

100 лет со дня рождения графика, заслуженного работника культуры ТАССР Ивана Салиховича Хантимерова (1926–1995)

– график, ТАССРның атказанган мәдәният хезмәткәре Иван Салих улы Хантимеровның тууына 100 ел (1926–1995)

---

80 лет со дня рождения кардиохирурга, доктора медицинских наук, профессора, академика Российской академии медицинских наук и Российской академии наук, почётного члена Академии наук Республики Башкортостан и Академии наук Республики Татарстан Рената Сулеймановича Акчурина (1946–2024)

– кардиохирург, медицина фәннәре докторы, профессор, Россия медицина фәннәре академиясе һәм Россия фәннәр академиясе академигы, Башкортстан Республикасы һәм Татарстан Республикасы фәннәр академияләренең мактаулы әгъзасы Ренат Сөләйман улы Акчуринның тууына 80 ел (1946–2024)

3

200 лет со дня рождения психиатра, доктора медицины, основателя и первого директора Казанской окружной лечебницы Александра Устиновича Фрезе (1826–1884)

– психиатр, медицина докторы, Казандагы округ дәвалау йортын оештыручы һәм аның беренче директоры Александр Устинович Фрезенның тууына 200 ел (1826–1884)

5

125 лет со дня рождения писательницы и переводчицы Сарвар Сабировны Адгамовой (1901–1978)

– язучы һәм тәрҗемәче Сәрвәр Сабир кызы Әдһәмованың тууына 125 ел (1901–1978)

6

120 лет со дня рождения астронома, доктора физико-математических наук, профессора, заслуженного деятеля науки ТАССР и РСФСР Дмитрия Яковлевича Мартынова (1906–1989).

В 1951–1951 гг. он являлся директором Астрономической обсерватории им. В.П.Энгельгардта, в 1951–1954 гг. – ректором Казанского университета

– астроном, физика-математика фәннәре докторы, профессор, ТАССР һәм РСФСРның атказанган фән эшлеклесе Дмитрий Яковлевич Мартыновның тууына 120 ел (1906–1989). Ул 1931-1951 елларда В.П.Энгельгардт исемендәге Астрономия обсерваториясе директоры, 1951–1954 елларда Казан университеты ректоры була

6

100 лет со дня рождения диктора Татарского радио, заслуженного работника культуры ТАССР Марьям Исламовны Файзуллиной-Арслановой (1926–2022)

– озак еллар Татарстан радиосында диктор булып эшләгән, ТАССРның атказанган мәдәният хезмәткәре Мәрьям Ислам кызы Фәйзуллина-Арсланованың тууына 100 ел (1926–2022)

11

75 лет писателю, публицисту Ренату Гаффару (Ренату Габдрахмановичу Гаффарову; 1951)

– хикәяче, публицист Ренат Гаффарга (Ренат Габдрахман улы Гаффаровка) 75 яшь (1951)

14

100 лет со дня рождения народного писателя Республики Татарстан, лауреата Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Хисама Нурутдиновича Камалова (1926–2016)

– Татарстанның халык язучысы, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Хисам Нуретдин улы Камаловның тууына 100 ел (1926–2016)

90 лет со дня рождения искусствоведа, кандидата искусствоведческих наук, заслуженного деятеля искусств Республики Татарстан Дины Каримовны Валеевой (1936)

– сәнгать белгече, сәнгать фәннәре кандидаты, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе Динә Кәрим кызы Вәлиеваның тууына 90 ел (1936-2025)

16

75 лет журналисту, бывшему главному редактору журнала «Казань», заслуженному работнику культуры Республики Татарстан Юрию Анатольевичу Балашову (1951)

– журналист, «Казань» журналының элекке баш мөхәррире, Татарстан Республикасының атказанган мәдәният хезмәткәре Юрий Анатольевич Балашовка 75 яшь (1951)

60 лет актёру, заслуженному артисту Республики Татарстан Ильтазару Азгаровичу Мухаметгалиеву (1966). Занимается также переводческой деятельностью

– актёр, Татарстан Республикасының атказанган артисты Илтөзәр Әзһәр улы Мөхәммәгалиевкә 60 яшь (1966). Тәрҗемә эшчәнлеге белән дә шөгыльләнә

17

120 лет со дня рождения писателя и переводчика Кашфи Хабировича Басырова (1906–1943)

– язучы һәм тәрҗемәче Кәшфи Хәбир улы Басыйровның тууына 120 ел (1906–1943)

75 лет художнику, скульптору, медальеру, заслуженному деятелю искусств Республики Татарстан, народному художнику Републики Татарстан, лауреату премии

им. Б.Урманче Министерства культуры Республики Татарстан Александру Александровичу Петрову (1951)

– рәссам, сынчы, медальер, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе, Татарстан Республикасының халык рәссамы, Татарстан Республикасы Мәдәният министрлыгының Б.Урманче исемендәге премиясе лауреаты Александр Александрович Петровка 75 яшь (1951)

21

120 лет со дня рождения литературоведа, доктора филологических наук, профессора Ивана Георгиевича Пехтелева (1906–1969)

– әдәбият галиме, филология фәннәре докторы, профессор Иван Георгиевич Пехтелевның тууына 120 ел (1906–1969)

23

100 лет со дня рождения учёного-специалиста в области авиакосмической, радиоэлектронной и медицинской техники, кандидата технических наук, профессора, заслуженного изобретателя РСФСР Рустама Исмаиловича Утямышева (1926–1999)

– авиакосмик, радиоэлектрон һәм медицина техникасы өлкәсендә галимбелгеч, техник фәннәр кандидаты, профессор, РСФСРның атказанган уйлап табучысы Рөстәм Исмәгыйль улы Үтәмешевнең тууына 100 ел (1926–1999)

24

70 лет со дня основания Татарского научно-исследовательского и проектного института нефтяной промышленности (ТатНИПИнефть) в г. Бугульме (1956)

– нефть сәнәгатенең Татар фәнни-тикшеренү һәм проект институты төзелүгә 70 ел (Бөгелмә шәһәре; 1956)

25

80 лет актрисе, диктору телевидения, журналисту, народной артистке ТССР, заслуженной артистке Российской Федерации Лие (Елизавете) Михайловне Загидуллиной (1946)

– актриса, телевидение дикторы, журналист, ТССРның халык, Россия Федерациясенең атказанган артисты Лия (Елизавета) Михайловна Заһидуллинага 80 яшь (1946)

26

***140 лет со дня рождения великого татарского поэта Габдуллы Мухамметгарифовича Тукая (Тукаева; 1886–1913)**

– татар халкының бөек шагыйре Габдулла Мөхәммәтгариф улы Тукай (Тукаев)ның тууына 140 ел (1886–1913)

27

75 лет певице, педагогу, народной артистке ТАССР Зухре Котдусовне Сахабиевой (Бигичевой; 1951)

– җырчы, педагог, ТАССР-ның халык артисты Зөһрә Котдус кызы Сәхәбиева (Бигичева)га 75 яшь (1951)

75 лет актёру, народному артисту Республики Татарстан Инсафу Ильясовичу Фахрутдинову (1951)

– актёр, Татарстан Республикасының халык артисты Инсаф Ильяс улы Фәхретдиновка 75 яшь (1951)

28

80 лет музыковеду, педагогу, профессору, заслуженному деятелю искусств Республики Татарстан, заслуженному работнику культуры Российской Федерации Маргарите Павловне Файзуллаевой (1946)

– музыка белгече, педагог, профессор, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе, Россия Федерациясенең атказанган мәдәният хезмәткәре Маргарита Павловна Фәйзуллаевага 80 яшь (1946)

75 лет живописцу, педагогу, народному художнику Республики Татарстан, заслуженному деятелю искусств Республики Татарстан Фариду Харисовичу Якупову (1951)

– рәссам, педагог, Татарстан Республикасының халык рәссамы, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе Фәрит Харис улы Якуповка 75 яшь (1951)

80 лет со дня открытия Научной библиотеки Казанской государственной консерватории имени Н.Г.Жиганова (1946)

– Н.Г.Җиһанов исемендәге Казан дәүләт консерваториясенең Фәнни китапханәсе ачылуга 80 ел (1946)

МАЙ

1

100 лет со дня рождения деятеля народного образования, академика Российской академии образования и Академии наук Татарстана, заслуженного деятеля науки России, лауреата Государственной премии Республики Татарстан Мирзы Исмагиловича Махмутова (1926–2008)

– халык мәгарифе эшлеклесе, педагог, Россия Мәгариф академиясе һәм Татарстан Фәннәр академиясе академигы, Россиянең атказанган фән эшлеклесе, Татарстан Республикасының Дәүләт премиясе лауреаты Мирза Исмәгыйль улы Мәхмүтовның тууына 100 ел (1926–2008)

90 лет актрисе, народной артиске ТАССР Людмиле Борисовне Кара-Гяур (1936). В 1972–1987 гг. работала в Казанском Большом драматическом театре им. В.И.Качалова

– актриса, ТАССРның халык артисты Людмила Борисовна Кара-Гяурга 90 яшь (1936). 1972–1987 елларда В.И.Качалов исемендәге Казан Зур драма театрында эшли

80 лет писателю, публицисту Мирсаю Гарифу (Марселю Мухаметшевичу Гарипову; 1946)

– язучы, публицист Мирсәй Гариф (Марсель Мөхәммәтша улы Гарипов)ка 80 яшь (1946)

2

90 лет со дня рождения актрисы, педагога, заслуженной артистке ТАССР Флёры

Харисовны Хамитовой (Ильясовой; 1936–2025)

– актриса, педагог, ТАССР-ның атказанган артисты Флёра Харис кызы Хәмитова (Ильясова)ның тууына 90 ел (1936–2025)

3

80 лет пианистке, концертмейстеру, режиссёру, педагогу, заслуженной артистке ТАССР, заслуженной артистке Российской Федерации Светлане Григорьевне Захаровой (1946)

– пианистка, концерт программарын алып баручы, режиссёр, педагог, ТАССРның атказанган артисты, Россия Федерациясенең атказанган артисты Светлана Григорьевна Захаровага 80 яшь (1946)

5

70 лет живописцу Галине Михайловне Недовизий (1956)

– рәссам Галина Михайловна Недовизийга 70 яшь (1956)

---

70 лет архитектору, художнику, заслуженному архитектору Республики Татарстан, лауреату Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Айвару Гумаровичу Саттарову (1956)

– архитектор, рәссам, Татарстан Республикасының атказанган архитекторы, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Айвар Гомәр улы Саттаровка 70 яшь (1956)

9

140 лет со дня рождения инженера-архитектора, архитектуроведа Василия Васильевича Егерева (1886–1956)

– инженер-архитектор, архитектура белгече Василий Васильевич Егеревның тууына 140 ел (1886–1956)

---

75 лет со дня рождения живописца, художника-проектировщика, заслуженного деятеля искусств Республики Татарстан Владимира Владимировича Никольского (1951–2018)

– рәссам, рәссам-проектлаучы, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе Владимир Владимирович Никольскийның тууына 75 ел (1951–2018)

---

60 лет актёру, народному артисту Республики Татарстан Рафику Рустамовичу Тагирову (1966)

– актёр, Татарстан Республикасының халык артисты Рәфыйк Рөстәм улы Таһировка 60 яшь (1966)

15

50 лет композитору, заслуженному деятелю искусств Республики Татарстан Зульфии Ильнуровне Рауповой (1976)

– композитор, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе Зөлфия Илнур кызы Рәүповага 50 яшь (1976)

---

110 лет со дня рождения джалиловца Фарита Султанбекова (1916–2002)

– җәлилче Фәрит Солтанбәковның тууына 110 ел (1916–2002)

---

50 лет пианисту, народному артисту Республики Татарстан Рэму Геннадьевичу Урасину (1976)

– пианист, Татарстан Республикасының халык артисты Рэм Геннадьевич Урасинга 50 яшь (1976)

16

80 лет журналисту, детской писательнице, заслуженному работнику культуры Республики Татарстан Розе Муллануровой (Ровзе Габднуровне Камалутдиновой; 1946)

– журналист, балалар язучысы, Татарстан Республикасының атказанган мәдәният хезмәткәре Роза Мулланурова (Ровза Габденур кызы Камалетдинова)га 80 яшь (1946)

17

70 лет актрисе, заслуженной артистке Республики Татарстан Елене Игоревне Галицкой (1956)

– актриса, Татарстан Республикасының атказанган артисты Елена Игоревна Галицкаяга 70 яшь (1956)

18

120 лет со дня выхода первого номера газеты «Таң йолдызы» («Утренняя звезда»; 1906). Её редактором был поэт С.Рамиев

– Казанда «Таң йолдызы» газетасының беренче саны чыгуга 120 ел (1906). Газетаның мөхәррире шагыйрь С.Рәмиев була

100 лет со дня рождения певца, народного артиста Республики Татарстан Габдуллы Мухаметгалимовича Рахимкулова (1926–1997)

– җырчы, Татарстан Республикасының халык артисты Габдулла Мөхәммәтгалим улы Рәхимкуловның тууына 100 ел (1926–1997)

20

***140 лет со дня рождения актёра и режиссёра, одного из основателей татарского профессионального театра Габдуллы Кариева (Миннибая Хайрулловича Хайруллина; 1886–1920)**

– актёр һәм режиссёр, татар профессиональ театрына нигез салучыларның берсе Габдулла Кариев (Миңлебай Хәйрулла улы Хәйруллин)ның тууына 140 ел (1886–1920)

80 лет писательнице Самиге Саубановой (Самиге Агелтдиновне Бадретдиновой; 1946)

– язучы Сәмига Сәүбанова (Сәмига Әһелтдин кызы Бәдретдинова)га 80 яшь (1946)

24

120 лет со дня рождения хирурга, академика Академии медицинских наук СССР, заслуженного деятеля науки РСФСР, Героя Социалистического Труда, лауреата Ленинской премии и Государственной премии СССР Александра Александровича Вишневского (1906–1975)

– хирург, СССР Медицина фәннәре академиясе академигы, РСФСРның атказанган фән эшлеклесе, Социалистик Хезмәт Герое, Ленин премиясе, СССР Дәүләт премиясе лауреаты Александр Александрович Вишневскийның тууына 120 ел (1906–1975)

90 лет историку, общественному деятелю, академику

Академии наук Татарстана, заслуженному деятелю науки ТАССР и РФ, лауреату Государственной премии Республики Татарстан в области науки и техники Индусу Ризаковичу Тагирову (1936)

– тарихчы, җәмәгать эшлеклесе, Татарстан Фәннәр академиясе академигы, ТАССРның һәм РФнең атказанган фән эшлеклесе, Татарстан Республикасының фән һәм техника өлкәсендәге Дәүләт премиясе лауреаты Индус Ризак улы Таһировка 90 яшь (1936)

---

80 лет фотохудожнику, журналисту, заслуженному деятелю искусств Республики Татарстан Рустаму Сулеймановичу Мухаметзянову (1946)

– фоторәссам, журналист, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе Рөстәм Сөләйман улы Мөхәммәтҗановка 80 яшь (1946)

---

60 лет живописцу Альберту Бахтиаровичу Саттарову (1966)

– рәссам Альберт Бәхтияр улы Саттаровка 60 яшь (1966)

25

50 лет писательнице, журналисту, директору редакции – главному редактору журналов «Магариф» и «Гаилә һәм мәктәп» Гелюсе Рауфовне Закировой (1976)

– язучы, журналист, «Мәгариф» һәм «Гаилә һәм мәктәп» журналлары редакциясе директоры – баш мөхәррире Гөлүсә Рәүф кызы Закировага 50 яшь(1956)

26

90 лет со дня рождения художника-графика Александра Рамазановича Туманова (1936–1994)

– рәссам-график Александр Рамазанович Тумановның тууына 90 ел (1936–1994)

---

70 лет учёному-филологу, педагогу и поэтессе Разине Мухияр (Разине Хайбрахмановне Мухияровой; 1956)

– галимә-филолог, педагог, шагыйрә Рәзинә Мөхияр (Рәзинә Хәйбрахман кызы Мөхиярова)га 70 яшь (1956)

27

75 лет писателю, заслуженному деятелю искусств Республики Татарстан, лауреату Республиканской премии им. Г.Р.Державина Ахату Хаевичу Мушинскому (1951)

– язучы, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе, Г.Р.Державин исемендәге Республика премиясе лауреаты Әхәт Хәй улы Мушинскийга 75 яшь (1951)

---

180 лет со времени пребывания в Казани русского поэта Николая Алексеевича Некрасова (1846). Был проездом в имение к богатому казанскому помещику Григорию Михайловичу Толстому, жившему в селе Ново-Спасское (сейчас Алексеевский район Республики Татарстан)

– рус шагыйре Николай Алексеевич Некрасовның Казанга килүенә 180 ел (1846). Яңа Спасск авылында (хәзер Татарстанның Алексеевск районына керә) яшәгән бай алпавыт Григорий Михайлович Толстойның утарына барышлый туктала

28

90 лет со дня рождения фольклориста, доктора филологических наук, профессора, заслуженного деятеля науки Татарстана Фатыха

Ибрагимовича Урманчеева (1936–2021)

– фольклорчы галим, филология фәннәре докторы, профессор, Татарстанның атказанган фән эшлеклесе Фатих Ибраһим улы Урманчиевның тууына 90 ел (1936–2021)

30

90 лет со дня рождения музыковеда, педагога, заслуженного деятеля искусств ТАССР, Российской Федерации Юлдуз Накиевны Исанбет (1936–2021)

– музыка белгече, педагог, ТАССРның, Россия Федерациясенең атказанган сәнгать эшлеклесе Йолдыз Нәкый кызы Исәнбәтнең тууына 90 ел (1936–2021)

ИЮНЬ

1

125 лет со дня открытия третьей Казанской женской гимназии (1901)

– Казанның өченче кызлар гимназиясе ачылуга 125 ел (1901)

90 лет назад в Казани вышел первый номер газеты на чувашском языке «Херле Ялав» («Красное Знамя»; 1936)

– 90 ел элек Казанда чуаш телендә «Херле Ялав» («Кызыл Байрак») газетасының беренче саны чыга (1936)

70 лет композитору, заслуженному деятелю искусств Республики Татарстан и Российской Федерации, народному артисту Республики Татарстан, лауреату Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Резеде Закиевне Ахияровой (1956)

– композитор, Татарстан Республикасының һәм Россия Федерациясенең атказанган сәнгать эшлеклесе, Татарстан Республикасының халык артисты, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Резеда Зәки кызы Ахияровага 70 яшь (1956)

70 лет скрипачу, педагогу, заслуженному деятелю искусств ТССР (1991), народному артисту РТ (1999), заслуженному артисту Российской Федерации, лауреату Республиканской премии им. М.Джалиля, Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Марату Набиевичу Зарипову (1956)

– скрипач, педагог, ТССРның (1991) атказанган сәнгать эшлеклесе, ТССРның халык артисты, Россия Федерациясенең атказанган артисты, М.Җәлил исемендәге Республика, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премияләре лауреаты Марат Нәби улы Зариповка 70 яшь (1956)

6

120 лет со дня рождения писателя Асгата Харисовича Айдара (Айдарова; 1906–1959)

– язучы Әсгать Харис улы Айдар (Айдаров)ның тууына 120 ел (1906–1959)

75 лет художнице декоративно-прикладного искусства, педагогу, кандидату искусствоведения, заслуженному деятелю искусств Республики Татарстан Татьяне Николаевне Кривошеевой (1951)

– гамәли бизәлеш сәнгате рәссамы, педагог, сәнгать фәннәре кандидаты, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе Татьяна Николаевна Кривошеевага 75 яшь (1951)

50 лет режиссёру, актёру, заслуженному деятелю искусств Республики Татарстан, главному режиссёру Атнинского татарского государственного драматического театра им. Г.Тукая Рамилю Радиковичу Фазлиеву (1976)

– режиссёр, актёр, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе, Г.Тукай исемендәге Әтнә татар дәүләт драма театры баш режиссёры Рамил Радик улы Фазлыевка 50 яшь (1976)

7

90 лет со дня рождения искусствоведа, доктора искусствоведения, заслуженного деятеля искусств ТАССР Светланы Михайловны Червонной (1936–2020)

– сәнгать белгече, сәнгать фәннәре докторы, ТАССРның атказанган сәнгать эшлеклесе Светлана Михайловна Червоннаяның тууына 90 ел (1936–2020)

10

90 лет со дня рождения писательницы, заслуженной учительницы Татарстана Инги Хаковны Бикбулатовой (1936–2018)

– язучы, Татарстанның атказанган укытучысы Инга Хак кызы Бикбулатованың тууына 90 ел (1936–2018)

70 лет живописцу Дании Ахатовне Казаковой (1956)

– рәссам Дания Әхәт кызы Казаковага 70 яшь (1956)

12

120 лет со дня рождения писателя Лябиба Гильмановича Гильми (Гильманова; 1906–1938)

– язучы Ләбиб Гыйльман улы Гыйльминең (Гыйльмановның) тууына 120 ел (1906–1938)

14

50 лет поэтессе, переводчице, лауреату Казанской литературной премии им. М.Горького, Республиканской премии имени Г.Р.Державина Алёне Каримовой (Алие Каюмовне Каримовой; 1976)

– шагыйрә, тәрҗемәче, М.Горький исемендәге әдәби премия, Г.Р.Державин исемендәге Республика премиясе лауреаты Алёна Кәримова (Алия Каюм кызы Кәримова)га 50 яшь (1976)

15

120 лет со дня рождения переводчика, литературного критика Абдуллы Закировича Гумера (Гумерова; 1906–1974)

– тәрҗемәче, әдәбият тәнкыйтьчесе Абдулла Закир улы Гомәр (Гомәров) нең тууына 120 ел (1906–1974)

21

70 лет писателю Хади Бариевичу Каримову (Карим Кара; 1956)

– язучы Һади Бари улы Кәримовка (Кәрим Карага) 70 яшь (1956)

24

120 лет со дня рождения актрисы, народной артистки ТАССР и РСФСР Галии Фатыховны Булатовой (1906–1985)

– актриса, ТАССРның һәм РСФСРның халык артисты Галия Фатих кызы Булатованың туууына 120 ел (1906–1985)

25

60 лет со дня рождения живописца Алексея Юрьевича Кубарева (1966–2007)

– рәссам Алексей Юрьевич Кубаревның туууына 60 ел (1966–2007)

28

60 лет со дня рождения живописца, графика Андрея Борисовича Шляпкина (1966–2023)

– рәссам, график Андрей Борисович Шляпкинның туууына 60 ел (1966–2023)

29

80 лет со дня рождения композитора, заслуженного деятеля искусств Республики Татарстан Бориса Геннадьевича Четвергова (1946–2013)

– композитор, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе Борис Геннадьевич Четверговның туууына 80 ел (1946–2013)

160 лет со дня учреждения Казанской городской почты (1866)

– Казанда почта оештырылуга 160 ел (1866)

75 лет со дня открытия Дворца пионеров в Казани (1951)

– Казанда Пионерлар сарае ачылуга 75 ел (1951)

ИЮЛЬ

3

130 лет со дня рождения искусствоведа, профессора Петра Евгеньевича Корнилова (1896–1981). В 1920–1930 гг. работал в Центральном музее ТАССР

– сәнгать белгече, профессор Пётр Евгеньевич Корниловның туууына 130 ел (1896–1981). Ул 1920–1930 елларда ТАССРның Үзәк музеенда эшләгән

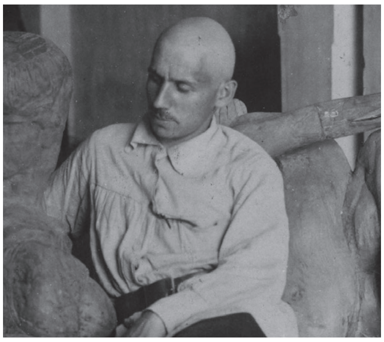

70 лет живописцу, графику, педагогу Раузе Гапдракимовне Ивановой (Латыповой; 1956)

– рәссам, график, педагог Рауза Габдрәхим кызы Иванова (Латыйпова)га 70 яшь (1956)

6

80 лет художественному руководителю, главному дирижёру Государственного оркестра народных инструментов Республики Татарстан, заслуженному деятелю искусств ТАССР, РСФСР, народному артисту Российской Федерации, лауреату Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Анатолию Ивановичу Шутикову (1946)

– Татарстан Республикасы халык уен кораллары Дәүләт оркестрының сәнгать җитәкчесе, дирижёры, ТАССРның, РСФСРның атказанган сәнгать эшлеклесе, Россия Федерациясенең халык артисты, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Анатолий Иванович Шутиковка 80 яшь (1946)

70 лет артисту балета, народному артисту ТАССР Рифату Назимовичу Абульханову (1956)

– балет артисты, ТАССРның халык артисты Рифат Назыйм улы Әбүлхановка 70 яшь (1956)

7

80 лет со дня рождения композитора, заслуженного работника культуры ТАССР, заслуженного деятеля искусств Республики Татарстан и Российской Федерации Рафаила Муллануровича Бакирова (1946–2021)

– композитор, ТАССРның атказанган мәдәният хезмәткәре, Татарстан Республикасының һәм Россия Федерациясенең атказанган сәнгать эшлеклесе Рафаил Мулланур улы Бакировның тууына 80 ел (1946–2021)

8

75 лет со дня рождения певца, педагога, народного артиста ТАССР Рафаэля Ахатовича Сахабиева (1951–2019)

– җырчы, педагог, ТАССРның халык артисты Рафаил Әхәт улы Сәхәбиевнең тууына 75 ел (1951–2019)

10

75 лет со дня рождения хирурга, деятеля здравоохранения, доктора медицинских наук, заслуженного врача Республики Татарстан и Российской Федерации, лауреата Государственной премии Республики Татарстан в области науки и техники Камиля Шагаровича Зиятдинова (1951–2015)

– хирург, сәламәтлек саклау эшлеклесе, медицина фәннәре докторы, Татарстанның һәм Россиянең атказанган табибы, Татарстан Республикасының фән һәм техника өлкәсендәге Дәүләт премиясе лауреаты Камил Шаһәретдин улы Зыятдиновның тууына 75 ел (1951–2015)

30 лет со дня основания Государственного Большого концертного зала Республики Татарстан им. С.Сайдашева (Постановление Кабинета Министров Республики Татарстан № 567 от 10.07.1996)

– Татарстан Республикасының С.Сәйдәшев исемендәге Дәүләт Зур концерт залы оештырылуга 30 ел (1996)

12

70 лет историку-археологу, востоковеду и краеведу, кандидату исторических наук, заслуженному деятелю науки Республики Татарстан, члену-корреспонденту Российской академии естественных наук Альберту Ахметжановичу Бурханову (1956)

– тарихчы-археолог, шәрык белгече һәм төбәкне өйрәнүче, тарих фәннәре кандидаты, Татарстан Республикасының атказанган фән

эшлеклесе, Россия Табигый фәннәр академиясенең әгъза-корреспонденты Альберт Әхмәтҗан улы Борһановка 70 яшь (1956)

50 лет художнику-дизайнеру интерьера Валерии Робертовне Ханнановой (1976)

– интерьерның рәссам-дизайнеры Валерия Роберт кызы Ханнановага 50 яшь (1976)

13

75 лет физику, доктору физико-математических наук, профессору, заслуженному деятелю науки Татарстана и России, лауреату Государственной премии Республики Татарстан в области науки и техники Мякзюму Халимуловичу Салахову (1951)

– физик, физика-математика фәннәре докторы, профессор, Татарстанның һәм Россиянең атказанган фән эшлеклесе, Татарстан Республикасының фән һәм техника өлкәсендәге Дәүләт премиясе лауреаты Мәгъзүм Хәлимулла улы Сәлаховка 75 яшь (1951)

14

130 лет со дня рождения государственного деятеля, председателя Совета народных комиссаров ТАССР в 1921–1924 годах Кашафа Гильфановича Мухтарова (1896–1937)

– дәүләт эшлеклесе, 1921–1924 елларда ТАССРның Халык комиссарлары советы рәисе Кәшшаф Гыйльфан улы Мохтаровның тууына 130 ел (1896 – 1937)

15

75 лет журналисту, фотографу, художнику, заслуженному деятелю искусств Республики Татарстан Фариту Саитовичу Губаеву (1951)

– журналист, фотограф, рәссам, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе Фәрит Сәит улы Гобәевка 75 яшь (1951)

17

120 лет со дня рождения композитора, педагога, дирижёра, одного из основоположников казахской профессиональной музыки, народного артиста Казахской ССР и лауреата Государственной премии Казахской ССР им. К.Байсеитовой Латыфа Абдулхаевича Хамиди (1906–1983)

– композитор, педагог, дирижёр, казакъ профессиональ музыкасына нигез салучыларның берсе, Казакъстан ССРның халык артисты һәм К.Байсеитова исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Латыйф Габделхәй улы Хәмидинең тууына 120 ел (1906–1983)

19

100 лет со рождения учёного-языковеда, академика Академии наук Татарстана, заслуженного деятеля науки ТАССР, Российской Федерации, лауреата Государственной премии Республики Татарстан в области науки и техники Диляры Гарифовны Тумашевой (1926–2006)

– тел галиме, Татарстан Фәннәр академиясе академигы, ТАССРның, Россия Федерациясенең атказанган фән эшлеклесе, Татарстан Республикасының фән һәм техника өлкәсендәге Дәүләт премиясе лауреаты Диләрә Гариф кызы Тумашеваның тууына 100 ел (1926–2006)

75 лет со дня рождения художника-графика, заслуженного работника культуры Республики Татарстан, заслуженного деятеля искусств Республики Татарстан, лауреата премии им. Б.И.Урманче Министерства

культуры Республики Татарстан Зифы Васильевны Мухаметзяновой (1951–2016)

– рәссам-график, Татарстан Республикасының атказанган мәдәният хезмәткәре, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе, Татарстан Республикасы Мәдәният министрлыгының Б.И.Урманче исемендәге премиясе лауреаты Зифа Васил кызы Мөхәммәтҗанованың тууына 75 ел (1951–2016)

20

60 лет актрисе, заслуженной артистке Республики Татарстан Наиле Рифкатовне Назиповой (1966)

– актриса, Татарстан Республикасының атказанган артисты Наилә Рифкать кызы Нәҗиповага 60 яшь (1966)

22

75 лет живописцу, заслуженному деятелю искусств Республики Татарстан, почётному академику Международой гуманитарной академии «Европа-Азия» Рашиду Акмаловичу Гилазову (1951)

– рәссам, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе, «Европа-Азия» Халыкара гуманитар академиясе мактаулы академигы Рәшит Акмал улы Гыйләҗевкә (Гилазовка) 75 яшь (1951)

24

90 лет со дня рождения певца, народного артиста ТАССР, заслуженного артиста РСФСР Гали (Ахметгали) Минниганиевича Ильясова (1936–2000)

– җырчы, ТАССРның халык, РСФСРның атказанган артисты Гали (Әхмәтгали) Миңлегани улы Ильясовның тууына 90 ел (1936–2000)

27

70 лет физику, доктору физико-математических наук, заслуженному деятелю науки Республики Татарстан, члену-корреспонденту Академии наук Татарстана, почётному работнику высшего профессионального образования Российской Федерации, лауреату Государственной премии Республики Татарстан в области науки и техники Альберту Харисовичу Гильмутдинову (1956)

– физик, физика-математика фәннәре докторы, Татарстан Республикасының атказанган фән эшлеклесе, Татарстан Фәннәр академиясенең мөхбир әгъзасы, Россия Федерациясенең югары һөнәри белем бирүнең мактаулы хезмәткәре, Татарстан Республикасының фән һәм техника өлкәсендәге Дәүләт премиясе лауреаты Альберт Харис улы Гыйльметдиновка 70 яшь (1956)

29

100 лет со дня рождения писателя, заслуженного работника культуры ТАССР и РСФСР Габдуллы Шарафутдиновича Шарафи (Шарафутдинова; 1926–1997)

– язучы, ТАССРның һәм РСФСРның атказанган мәдәният хезмәткәре Габдулла Шәрәфетдин улы Шәрәфинең (Шәрәфетдиновның) тууына 100 ел (1926–1997)

---

90 лет со дня образования Союза художников Татарстана (1936)

– Татарстан Рәссамнар берлеге оештырылуга 90 ел (1936)

АВГУСТ

1

175 лет со дня рождения историка, юриста, издателя, доктора государственного права, профессора Николая Павловича Загоскина (1851–1912)

– тарихчы, юрист, нашир, хокук докторы, профессор Николай Павлович Загоскинның тууына 175 ел (1851–1912)

---

75 лет археологу, доктору исторических наук, члену-корреспонденту Академии наук Республики Татарстан, заслуженному деятелю науки Республики Татарстан, лауреату Государственной премии Республики Татарстан в области науки и техники Фаязу Шариповичу Хузину (1951)

– археолог, тарих фәннәре докторы, Татарстан Фәннәр академиясенең мөхбир әгъзасы, Татарстан Республикасының атказанган фән эшлеклесе, Татарстан Республикасының фән һәм техника өлкәсендәге Дәүләт премиясе лауреаты Фаяз Шәриф улы Хуҗинга 75 яшь (1951)

5

80 лет живописцу, графику, заслуженному деятелю искусств Республики Татарстан, лауреату премии им. Б.И.Урманче Министерства культуры Республики Татарстан, лауреату Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Надиру Усмановичу Альмееву (1946)

– рәссам, график, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе, Татарстан Республикасы мәдәният министрлыгының Б.И.Урманче исемедәге, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премияләре лауреаты Надир Усман улы Әлмиевкә 80 яшь (1946)

---

80 лет художнику Геннадию Филимоновичу Новикову (1946)

– рәссам Геннадий Филимонович Новиковка 80 яшь (1946)

75 лет со дня рождения музыканта, педагога, народного артиста Республики Татарстан Фарида Зуфаровича Шигапова (1951–2020)

– музыкант, педагог, Татарстан Республикасының халык артисты Фәрид Зөфәр улы Шиһаповның тууына 75 ел (1951–2020)

15

75 лет художнице театра и декоративно-прикладного искусства, педагогу, заслуженному деятелю искусств Республики Татарстан Альфии Анваровне Замиловой (1951)

– театр һәм гамәли бизәлеш сәнгате рәссамы, педагог, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе Әлфия Әнвәр кызы Җәмиловага 75 яшь (1951)

16

100 лет со дня рождения учёного-языковеда, тюрколога, доктора филологических наук, профессора, заслуженного деятеля науки ТАССР, лауреата Государственной премии Республики Татарстан в области науки и техники Вахита Хозятовича Хакова (1926–2008)

– тел галиме, тюрколог, филология фәннәре докторы, профессор, ТАССРның атказанган фән эшлеклесе, Татарстан Республикасының фән һәм техника өлкәсендәге Дәүләт премиясе лауреаты Вахит Хөҗҗәт улы Хаковның тууына 100 ел (1926–2008)

17

140 лет со дня торжественного открытия Казанской ремесленной и сельскохозяйственной выставки (1886)

– Казан һөнәрчелек һәм авыл хуҗалыгы күргәзмәсенең тантаналы ачылуына 140 ел (1886)

20

Актриса, ТАССРның атказанган артисты Мәрьям Гыйльман кызы Сульва (Кугушева)ның тууына 125 ел (1901–1966)

– 125 лет со дня рождения актрисы, заслуженной артистки ТАССР Марьям Гильмановны Сульвы (Кугушевой; 1901–1966)

---

75 лет со дня рождения композитора, певца, лауреата Республиканской премии им. М.Джалиля Рашида Фаруковича Абдуллина (1951–2004)

– композитор, җырчы, М.Җәлил исемендәге Республика премиясе лауреаты Рәшит Фарук улы Абдуллинның тууына 75 ел (1951–2004)

21

80 лет со дня рождения поэта, заслуженного деятеля искусств Республики Татарстан Харраса Гильмегалиевича Аюпова (1946–2008)

– шагыйрь, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе Харрас Гыйльмегали улы Әюповның тууына 80 ел (1946–2008)

23

80 лет народному художнику Республики Татарстан, заслуженному деятелю искусств Республики Татарстан, лауреату Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Михаилу Ивановичу Кузнецову (1946)

– Татарстан Республикасының халык рәссамы, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Михаил Иванович Кузнецовка 80 яшь (1946)

---

80 лет актрисе, народной артистке Республики Татарстан, заслуженной артистке Российской Федерации Дании Нургаязовне Нуруллиной (1946)

– актриса, Татарстан Республикасының халык, Россия Федерациясенең атказанган артисты Дания Нургаяз кызы Нуруллинага 80 яшь (1946)

24

100 лет со дня рождения композитора, музыканта, заслуженного работника культуры Республики Татарстан Сафьяна Шарифзяновича Ибрагимова (1926–2014)

– композитор, музыкант, Татарстан Республикасының атказанган мәдәният хезмәткәре Сафьян Шәрифҗан улы Ибраһимовның тууына 100 ел (1926–2014)

25

75 лет живописцу, графику Рустему Мидхатовичу Ахметову (1951)

– рәссам, график Рөстәм Мидхәт улы Әхмәтовка 75 яшь (1951)

27

80 лет со дня рождения журналиста, заслуженного работника культуры Республики Татарстан Шамиля Шамсиевича Хамматова (1946–2024)

– журналист, Татарстан Республикасының атказанган мәдәният хезмәткәре Шамил Шәмси улы Хамматовның тууына 80 ел (1946–2024)

70 лет графику Фердинанду Минихаевичу Кадырову (1956)

– график Фердинанд Минихәй улы Кадыйровка 70 яшь (1956)

29

***150 лет со дня рождения историка, педагога и общественно-политического деятеля Хади Мифтахутдиновича Атласи (Атласова; 1876–1938)**

– тарихчы, педагог һәм җәмәгать-сәясәт эшлеклесе Һади Мифтахетдин улы Атласи (Атласов)ның тууына 150 ел (1876–1938)

СЕНТЯБРЬ

3

90 лет со дня рождения языковеда, писателя, доктора филологических наук, профессора, заслуженного работника культуры Татарстана Ильдара Маликовича Низамова (1936–2022)

– тел галиме, язучы, филология фәннәре докторы, профессор, ТАССРның атказанган мәдәният хезмәткәре Илдар Мәлик улы Низамовның тууына 90 ел (1936–2022)

4

90 лет со дня рождения композитора, педагога, заслуженного деятеля искусств Республики Татарстан Лоренса Ивановича Блинова (1936–2020)

– композитор, педагог, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе Лоренс Иванович Блиновның тууына 90 ел (1936–2020)

5

70 лет художнице декоративно-прикладного искусства, заслуженному деятелю искусств Республики Татарстан Нине Васильевне Кузьминых (1956)

– гамәли бизәлеш сәнгатеназаро рәссамы, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе Нина Васильевна Кузьминыхка 70 яшь (1956)

7

90 лет со дня рождения певицы, педагога, народной артистки ТАССР, заслуженной артистки РСФСР Альфии Гафиятулловне Загидуллиной (1936–2004)

– җырчы, педагог, ТАССРның халык, РСФСРның атказанган артисты Әлфия Гафиятулла кызы Заһидуллинаның тууына 90 ел (1936–2004)

70 лет актрисе, народной артистке Республики Татарстан Разиле Мифтаховне Муллиной (1956)

– актриса, Татарстан Республикасының халык артисты Разилә Мифтах кызы Муллинага 70 яшь (1956)

15

240 лет со дня основания Казанского государственного научно-производственного предприятия им. В.И.Ленина (бывшего «Порохового завода» в Казани; 1786)

– В.И.Ленин исемендәге Казан дәүләт фәнни-җитештерү предприятиесе (элекке Дары заводы) төзелүгә 240 ел (1786)

50 лет певцу, педагогу, народному артисту Республики Татарстан, заслуженному артисту Российской Федерации Михаилу Владимировичу Казакову (1976)

– җырчы, педагог, Татарстан Республикасының халык, Россия Федерациясенең атказанган артисты Михаил Владимирович Казаковка 50 яшь (1976)

16

110 лет со дня рождения писателя, лауреата Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Атиллы Кадыровича Расиха (Расулева; 1916–1996)

– язучы, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт бүләге лауреаты Атилла Кадыйр улы Расихның (Рәсүлевнең) туууына 110 ел (1916–1996)

17

80 лет со дня открытия нового мощного нефтяного месторождения в Бавлинском районе Татарстана (1946)

– Татарстанның Баулы районында куәтле яңа нефть чыганагы табылуга 80 ел (1946)

18

***250 лет со дня рождения медика, доктора медицины, профессора, историка и этнографа Карла Фёдоровича Фукса (1776–1846)**

– табиб, медицина докторы, профессор, тарихчы һәм этнограф Карл Фёдорович Фуксның тууына 250 ел (1776–1846)

140 лет со дня рождения актрисы, режиссёра, Героя Труда, одной из основателей татарского профессионального театра Зулейхи Гиззатовны Богдановой (1886–1950)

– актриса, режиссёр, Хезмәт Герое, татар профессиональ театрына нигез салучыларның берсе Зөләйха Гыйзээт кызы Богдановaның тууына 140 ел (1886–1950)

19

50 лет писательнице, журналисту, лауреату Республиканской литературной премии им. Г.Р.Державина Альбине Нури (Альбине Равилевне Нурисламовой; 1976)

– язучы, журналист, Г.Р.Державин исемендәге Республика әдәби премиясе лауреаты Албина Нури (Албина Равил кызы Нурисламова) га 50 яшь (1976)

20

80 лет государственному деятелю, доктору социологических наук Фариту Рафиковичу Газизуллину (1946)

– дәүләт эшлеклесе, социология фәннәре докторы Фәрит Рәфыйк улы Газизуллинга 80 яшь (1946)

21

125 лет со дня открытия астрономической обсерватории им. В.П.Энгельгардта Казанского университета (1901). В 2013 году начал работать Планетарий; в 2021 году был открыт Музей Астрономической обсерватории В.П.Энгельгардта; в 2023 году ЮНЕСКО включило Казанскую городскую Астрономическую обсерваторию и Астрономическую обсерваторию имени В.П.Энгельгардта в Список Всемирного наследия

– Казан университетының В.П.Энгельгардт исемендәге астрономия обсерваториясе ачылуга 125 ел (1901). 2013 елда Планетарий эшли башлый; 2021 елда В.П.Энгельгардтның астрономия обсерваториясе музее ачыла; 2023 елда ЮНЕСКО Казан шәһәр астрономия обсерваториясен һәм В.П. Энгельгардт исемендәге астрономия обсерваториясен Бөтендөнья мирасы исемлегенә кертә

22

60 лет живописцу Рании Хуззатовне Хайруллиной (1966)

– рәссам Рания Хөҗҗәт кызы Хәйруллинага 60 яшь (1966)

23

70 лет со дня открытия памятника Г.Тукаю в деревне Кушлавыч Арского района Республики Татарстан (1956)

– Татарстан Республикасының Арча районы Кушлавыч авылында Г.Тукайга һәйкәл ачылуга 70 ел (1956)

25

100 лет со дня рождения поэта, заслуженного работника культуры ТАССР Азгара Самигулловича Габиди (Габидуллина; 1926–2001)

– шагыйрь, ТАССРның атказанган мәдәният хезмәткәре Әзһәр Сәмигулла улы Габидинең (Габидуллинның) тууына 100 ел (1926–2001)

26

90 лет со дня рождения поэта, публициста, заслуженного работника культуры РСФСР Мидхата (Миннеахата) Мухаметшиновича Миншина (1936–2010)

– шагыйрь, публицист, РСФСРның атказанган мәдәният хезмәткәре Мидхәт (Миңнеәхәт) Мөхәммәтша улы Миншинның тууына 90 ел (1936–2010)

27

75 лет писателю, лауреату литературной премии МВД Российской Федерации Александру Леонидовичу Аввакумову (1951)

– язучы, Россия Федерациясе Эчке эшләр министрлыгының әдәби премиясе лауреаты Александр Леонидович Аввакумовка 75 яшь (1951)

29

130 лет со дня рождения актёра, режиссёра, педагога, народного артиста ТАССР, РСФСР, СССР, лауреата Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Халила Галеевича Абжалилова (1896–1963)

– актёр, режиссёр, педагог, ТАССРның, РСФСРның, СССРның халык артисты, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Хәлил Гали улы

Әбҗәлиловның тууына 130 ел (1896–1963)

120 лет со дня рождения писателя Габдрахмана Мухаммедовича Минского (Аллабирдиева; 1906–1983)

– язучы Габдрахман Мөхәммәт улы Минскийның (Аллаһбирдиевнең) тууына 120 ел (1906–1983)

90 лет со дня открытия Центральной библиотеки Высокогорского муниципального района Республики Татарстан (1936)

– Татарстан Республикасы Биектау муниципаль районының Үзәк китапханәсе ачылуга 90 ел (1936)

ОКТЯБРЬ

1

75 лет учёному, поэту, доктору ветеринарных наук, профессору, заслуженному деятелю науки Республики Татарстан, лауреату Государственной премии Республики Татарстан в области науки и техники Рифату Замаловичу Курбанову (1951)

– галим, шагыйрь, ветеринария фәннәре докторы, профессор, Татарстанның атказанган фән эшлеклесе, Татарстан Республикасының фән һәм техника өлкәсендәге Дәүләт премиясе лауреаты Рифат Җамал улы Корбановка 75 яшь (1951)

2

130 лет со дня рождения писателя Идриса Ильясовича Туктарова (1896–1982)

– язучы Идрис Ильяс улы Туктаровның тууына 130 ел (1896–1982)

75 лет со дня рождения поэта, заслуженного работника культуры Республики Татарстан Ильсура Гайнутдиновича Хуснутдинова (1946–2022)

– шагыйрь, Татарстан Республикасының атказанган мәдәният хезмәткәре Илсур Гайнетдин улы Хөснетдиновның тууына 80 ел (1946–2022)

60 лет актёру, народному артисту Республики Татарстан, заслуженному артисту Российской Федерации, лауреату Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Рамилю Чингизовичу Тухватуллину (1966)

– актёр, Татарстан Республикасының халык артисты, Россия Федерациясенең атказанган артисты, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Рамил Чыңгыз улы Төхфәтуллинга 60 яшь (1966)

3

150 лет со дня открытия в Казани высших женских курсов (1876)

– Казанда Югары хатын-кызлар курслары ачылуга 150 ел (1876)

100 лет со дня рождения поэтессы, педагога, заслуженного работника культуры ТАССР Сажиды Гадельшевны Сулеймановой (1926–1980)

– шагыйрә, педагог, ТАССР-ның атказанган мәдәният хезмәткәре Саҗидә Гадельша кызы Сөләйманованың тууына 100 ел (1926–1980)

5

130 лет со дня рождения актёра Габдрахмана Галиакберовича Камала (Камала II, Камалетдинова; 1896–1948)

– актёр Габдрахман Галиәкбәр улы Камал (Камал II, Камалетдинов)ның тууына 130 ел (1896–1948)

80 лет актёру, народному артисту Республики Татарстан Нуретдину Гильмехановичу Назмиеву (1946)

– актёр, Татарстан Республикасының халык артисты Нуретдин Гыйлемхан улы Нәҗмиевкә 80 яшь (1946)

8

120 лет со дня рождения певицы, педагога, профессора, народной артистки ТАССР Зюгры Гиреевны Байрашевой (1906–1984)

– җырчы, педагог, профессор, ТАССРның халык артисты Зөһрә Гәрәй кызы Бәйрашеваның тууына 120 ел (1906–1984)

80 лет поэту, прозаику, публицисту, народному писателю Татарстана, заслуженному деятелю искусств Республики Татарстан, лауреату Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Марселю Баяновичу Галиеву (1946)

– шагыйрь, прозаик, публицист, Татарстанның халык язучысы, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Марсель Баян улы Галиевкә 80 яшь (1946)

10

120 лет со дня рождения поэта Демьяна Фатхи (Касима Фатхутдиновича Фатхутдинова; 1906–1943)

– шагыйрь Демьян Фәтхинең (Касыйм Фәтхетдин улы Фәтхетдиновның) тууына 120 ел (1906–1943)

11

90 лет живописцу, графику, педагогу, заслуженному деятелю искусств Республики Татарстан Закиру Султановичу Батраеву (1936)

– рәссам, график, педагог, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе Закир Солтан улы Батраевка 90 яшь (1936)

13

125 лет со дня рождения писателя Асгата Юсуповича Фахри (Фахрутдинова; 1901–1926)

– язучы Әсгать Йосыф улы Фәхринең (Фәхретдиновның) тууына 125 ел (1901–1926)

80 лет со дня рождения народного поэта Республики Татарстан, заслуженного работника культуры Республики Татарстан, лауреата Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Мударриса Зуфаровича Аглямова (Аглямутдинова; 1946–2006)

– Татарстан Республикасының халык шагыйре, Татарстан Республикасының атказанган мәдәният хезмәткәре, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Мөдәррис Зөфәр улы Әгъләмов (Әгъләметдинов)ның тууына 80 ел (1946–2006)

14

125 лет со дня рождения военного инженера, учёного, писателя Абдуллы Ибра-

гимовича Юсупова (1901–1978)

– хәрби инженер, галим, язучы Габдулла Ибраһим улы Йосыповның тууына 125 ел (1901–1978)

---

70 лет со дня открытия Выставки достижений народного хозяйства ТАССР (ВДНХ; 1956). В 1990–1998 гг. – Выставочное информационно-коммерческое объединение (ВИКО), с 1998 г. – «Казанская ярмарка»

– ТАССРның Халык хуҗалыгы казанышлары күргәзмәсе ачылуга 70 ел (1956). 1990–1998 елларда – Мәгълүмат-коммерция күргәзмә берләшмәсе (ВИКО), 1998 елдан «Казан ярминкәсе» дип атала

---

75 лет музыковеду, педагогу, кандидату искусствоведения, заслуженному деятелю искусств Республики Татарстан Танзиле Абдрахмановне Алмазовой (1951)

– музыка белгече, педагог, сәнгать фәннәре кандидаты, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе Тәнзилә Габдрахман кызы Алмазовага 75 яшь (1951)

15

110 лет со дня рождения поэта Ахмета Юнусовича Юнуса (Юнусова; 1916–1976)

– шагыйрь Әхмәт Юныс улы Юныс (Юнысов)ның тууына 110 ел (1916–1976)

18

75 лет со дня рождения поэта, прозаика, драматурга, публициста, журналиста и переводчика, лауреата Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Равиля Раисовича Бухараева (1951–2012)

– шагыйрь, прозаик, драматург, публицист, журналист һәм тәрҗемәче, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Равил Рәис улы Бохараевның тууына 75 ел (1951–2012)

19

80 лет художнику-проектировщику, сценографу, живописцу Олегу Андреевичу Бойко (1946)

– рәссам-проектлаучы, сценограф, рәссам Олег Андреевич Бойкога 80 яшь (1946)

20

100 лет со дня рождения баяниста, заслуженного работника культуры ТАССР Раиса Шагимардановича Сафиуллина (1926–2004)

– баянчы, ТАССРның атказанган мәдәният хезмәткәре Рәис Шаһимәрдән улы Сафиуллинның тууына 100 ел (1926–2004)

---

75 лет поэту, юмористу Фанавису Абулаесовичу Давлетбаеву (1951)

– шагыйрь, юмор остасы Фәнәвис Әбеләес улы Дәүләтбаевка 75 яшь (1951)

---

70 лет народному писателю Татарстана, лауреату Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Набире Минахметовне Гиматдиновой (Бикчуровой; 1956)

– Татарстанның халык язучысы, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Нәбирә Минһәхмәт кызы Гыйматдинова (Бикчурова)га 70 яшь (1956)

60 лет живописцу, лауреату премии Российской академии художеств в сфере современного изобразительного искусства им. Н.И.Фешина Ирику Рашидовичу Мусину (1966)

– рәссам, Россия сәнгать академиясенең хәзерге заман сынлы сәнгать өлкәсендә Н.И.Фешин исемендәге премиясе лауреаты Ирек Рәшид улы Мусинга 60 яшь (1966)

21

80 лет режиссёру, педагогу, заслуженному деятелю искусств ТАССР и РФ Ильдусу Насиховичу Зиннурову (1946)

– режиссёр, педагог, ТАССР һәм РФнең атказанган сәнгать эшлеклесе Илдус Нәсыйх улы Зиннуровка 80 яшь (1946)

22

50 лет поэтессе, прозаику, педагогу Резеде Насиховне Фархутдиновой (1976)

– шагыйрә, прозаик, педагог Резеда Нәсыйх кызы Фәрхетдиновага 50 яшь (1976)

24

150 лет со дня открытия Казанского государственного педагогического университета (1876)

– Казан дәүләт педагогия университеты ачылуга 150 ел (1876)

60 лет живописцу Алексею Григорьевичу Назарову (1966)

– рәссам Алексей Григорьевич Назаровка 60 яшь (1966)

25

75 лет актрисе, народной артистке Республики Татарстан Надежде Михайловне Кочневой (1951)

– актриса, Татарстан Республикасының халык артисты Надежда Михайловна Кочневага 75 яшь (1951)

75 лет виолончелистке, педагогу, народной артистке Республики Татарстан Ларисе Владимировне Масловой (1951)

– виолончельдә уйнау остасы, педагог, Татарстан Республикасының халык артисты Лариса Владимировна Масловага 75 яшь (1951)

70 лет художнику декоративно-прикладного искусства Римме Фахрулловне Хакимовой (1956)

– гамәли бизәлеш сәнгате рәссамы Римма Фәхрулла кызы Хәкимовага 70 яшь (1956)

27

75 лет писателю Мансуру Магсумовичу Шагимарданову (1951)

– язучы Мансур Мәгъсүм улы Шаһимәрдәновка 75 яшь (1951)

28

150 лет со дня рождения всемирно известного скульптора Степана Дмитриевича Эрьзи (Нефёдова; 1876–1959). Казанский период его жизни – 1892–1898 гг.

– танылган скульптор Степан Дмитриевич Эрьзя (Нефёдов)ның тууына 150 ел (1876–1959). 1892–1898 елларда Казанда яшәгән

80 лет со дня рождения писателя Рафаэля Шайхузеевича Сибата (Хузина; 1946–2003)

– язучы Рафаэль Шәйхуҗа улы Сибат (Хуҗин)ның тууына 80 ел (1946–2003)

120 лет со дня рождения графика, художника книги, участника Международной выставки «Искусство книги» (Париж, 1931) Фаика Шакирджановича Тагирова (1906–1978)

– график, китап рәссамы, Халыкара «Китап сәнгате» күргәзмәсендә катнашкан (Париж, 1931) Фаикъ Шакирҗан улы Таһировның тууына 120 ел (1906–1978)

30

70 лет писательнице, театральному критику, кандидату искусствоведения, литературному консультанту Союза писателей Татарстана Галине Инисовне Зайнуллиной (1956)

– язучы, театр тәнкыйтьчесе, сәнгать фәннәре кандидаты, Татарстан Язучылар берлегенең әдәби консультанты Галина Инис кызы Зәйнуллинага 70 яшь (1956)

100 лет созданию в Казани Татарской лесной опытной станции Всесоюзного НИИ лесоводства и механизации лесного хозяйства (1926)

– Казанда Бөтенсоюз урманчылык һәм урман хуҗалыгын механикалаштыру фәнни-тикшерену институтының Татарстан урман тәҗрибә станциясе төзелүгә 100 ел (1926)

НОЯБРЬ

1

180 лет со дня рождения историка, этнографа, религиозного деятеля Курбангали Халиди (1846–1913)

– этнограф, тарихчы, дин эшлеклесе Корбангали Халидинең тууына 180 ел (1846–1913)

***120 лет со дня рождения актрисы, певицы, композитора, народной артистки ТАССР, заслуженного деятеля искусств РСФСР, лауреата Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Сары Гарифовны Садыковой (1906–1986)**

– актриса, жырчы, композитор, ТАССРның халык артисты, РСФСРның атказанган сәнгать эшлеклесе, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Сара Гариф кызы Садыйкованың тууына 120 ел (1906–1986)

2

120 лет со дня рождения театрального художника, народного художника ТАССР, заслуженного деятеля искусств ТАССР, заслуженного художника РСФСР Макмуна Галеевича Сутюшева (1906–1989)

– театр рәссамы, ТАССРның халык рәссамы, ТАССРның

атказанган сәнгать эшлеклесе, РСФСРның атказанган рәссамы Мәэмүн Гали улы Сутюшевның тууына 120 ел (1906–1989)

4

60 лет со дня открытия в Казани Дворца спорта (1966)

– Казанда Спорт сарае ачылуга 60 ел (1966)

6

100 лет со дня рождения музыковеда, педагога, кандидата искусствоведения, заслуженного деятеля искусств ТАССР Чулпан Накибовны Бахтияровой (1926–2013)

– музыка белгече, педагог, сәнгать фәннәре кандидаты, ТАССРның атказанган сәнгать эшлеклесе Чулпан Нәкыйп кызы Бәхтиярованың тууына 100 ел (1926–2013)

8

***140 лет со дня рождения писателя, драматурга, журналиста, издателя, публициста, переводчика Махмута Галяу (Махмута Галяутдиновича Марджани; 1886–1938)**

– язучы, драматург, журналист, нашир, публицист,

тәрҗемәче Мәхмүт Галәү (Мәхмүт Галәветдин улы Мәрҗани)нең тууына 140 ел (1886–1938)

9

60 лет живописцу, фотографу Елене Викторовне Сунгатовой (1966)

– рәссам, фотограф Елена Викторовна Сөнгатовага 60 яшь (1966)

10

90 лет со дня рождения поэта Роберта Зиганшевича Ракипова (1936–1995)

– шагыйрь Роберт Җиһанша улы Рәкыйповның тууына 90 ел (1936–1995)

80 лет артисту балета, педагогу, профессору, народному артисту ТАССР Наилю Сарваровичу Сарварову (1946)

– балет артисты, педагог, профессор, ТАССРның халык артисты Наил Сәрвәр улы Сәрвәровка 80 яшь (1946)

11

90 лет со дня рождения поэта, прозаика, заслуженного работника культуры ТАССР, лауреата литературной премии им. М.Горького и Республиканской литературной премии им. Г.Державина Рустема Гадельшевича Кутуя (Кутуева; 1936–2010)

– шагыйрь, прозаик, тәрҗемәче, ТАССРның атказанган мәдәният хезмәткәре, М.Горький исемендәге әдәби һәм Г.Державин исемендәге республика әдәби премияләре лауреаты Рөстәм Гаделша улы Кутуй (Кутуев)ның тууына 90 ел (1936–2010)

12

90 лет живописцу Михаилу Кузьмичу Нефёдову (1936)

– рәссам Михаил Кузьмич Нефёдовка 90 яшь (1936)

13

70 лет артистке, ведущей, педагогу Аграфене Антоновне Васильевой (1956)

– артист, алып баручы, педагог Аграфена Антоновна Васильевага 70 яшь (1956)

15

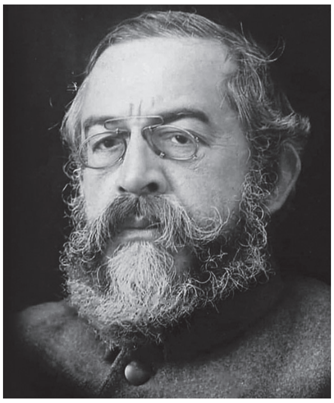

***150 лет со дня рождения общественно-политического, государственного деятеля, публициста Юсуфа Хасановича Акчуры (1876–1935)**

– җәмәгать-сәясәт һәм дәүләт эшлеклесе, публицист Йосыф Хәсән улы Акчураның тууына 150 ел (1876–1935)

16

70 лет актёру, народному артисту Республики Татарстан Зуфару Назимовичу Харисову (1956)

– актёр, Татарстан Республикасының халык артисты Зөфәр Назыйм улы Харисовка 70 яшь (1956)

17

100 лет назад пущено в эксплуатацию научно-производственное объединение «Казанский завод синтетического каучука им. С.М.Кирова» (1936)

– «С.М.Киров исемендәге Казан синтетик каучук заводы» фәнни-җитештерү берләшмәсе эшли башлауга 100 ел (1936)

18

125 лет со дня рождения врача, хирурга, доктора медицинских наук, профессора, почётного изобретателя, одного из организаторов и первого директора Казанского медицинского института (1930–1931), в 1931–1934 гг. наркома здравоохранения ТАССР Салиха Мухутдиновича Курбангалиева (1901–2001)

– врач, хирург, медицина фәннәре докторы, профессор, мактаулы уйлап табучы, Казан медицина институтын оештыручыларның берсе һәм аның беренче директоры (1930–1931), ТАССР сәламәтлек саклау наркомы (1931–1934) Салих Мөхетдин улы Корбангалиевнең тууына 125 ел (1901–2001)

20

150 лет со дня рождения зоолога, доктора биологических наук, профессора, заслуженного деятеля науки РСФСР, организатора и первого директора Института биологии КФАН СССР Николая Александровича Ливанова (1876–1974)

– зоолог, биология фәннәре докторы, профессор, РСФСРның атказанган фән эшлеклесе, СССР Фәннәр академиясенең Казан филиалы Биология институтын оештыручы һәм аның беренче директоры Николай Александрович Ливановның тууына 150 ел (1876–1974)

---

125 лет со дня рождения певицы, композитора, народной артистки ТАССР, РСФСР Марьям Маннановны Рахманкуловой (1901–1990)

– җырчы, композитор, ТАССРның, РСФСРның халык артисткасы Мәрьям Мәннан кызы Рахманкуло-

ваның туууына 125 ел (1901–1990)

90 лет со дня рождения писательницы, журналиста, заслуженного работника культуры ТАССР Аллы (Алевтины) Викторовны Гарзавиной (1936–2022)

– язучы, журналист, ТАССРның атказанган мәдәният хезмәткәре Алла (Алевтина) Викторовна Гарзавинаның туууына 90 ел (1936–2022)

22

80 лет артистке балета, балетмейстеру, главному балетмейстеру Государственного ансамбля песни и танца Республики Татарстан, народной артистке ТАССР, заслуженной артистке Российской Федерации Раиле Мухаметхановне Гариповой (1946)

– балет артисткасы, балетмейстер, Татар Дәүләт җыр һәм бию ансамбле баш балетмейстеры, ТАССРның халык артисткасы Раилә Мөхәммәтхан кызы Гариповага 80 яшь (1946)

23

50 лет художнице, заслуженному работнику культуры Республики Татарстан Альфии Рэшитовне Нурхаметовой (1976)

– рәссам, Татарстан Республикасының атказанган мәдәният хезмәткәре Әлфия Рәшит кызы Нурхәмәтовага 50 яшь (1976)

25

80 лет графику, каллиграфу, живописцу, заслуженному деятелю искусств и народному художнику Республики Татарстан Рушану Галяфовичу Шамсутдинову (1946)

– график, каллиграф, рәссам, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе һәм халык рәссамы Рушан Галәветдин улы Шәмсетдиновка 80 яшь (1946)

27

100 лет со дня рождения химика, педагога, доктора химических наук, профессора, академика Академии наук Татарстана, заслуженного деятеля науки ТАССР и РСФСР Наиля Сибгатовича Ахметова (1926–2006)

– химик, педагог, химия фәннәре докторы, профессор, Татарстан Фәннәр академиясе академигы, ТАССР һәм РСФСРның атказанган фән эшлеклесе Наил Сибгать улы Әхмәтовның туууына 100 ел (1926–2006)

29

100 лет со дня рождения писательницы, переводчицы Шагиды Габдрахмановны Максудовой-Ахуновой (1926–2009)

– язучы, тәрҗемәче Шәһидә Габдерахман кызы Максудова-Ахунованың (әдәби тәхәллүсе – Гөлшәһидә) туууына 100 ел (1926–2009)

ДЕКАБРЬ

1

90 лет со дня рождения языковеда, доктора филологических наук, профессора, заслуженного деятеля науки Республики Татарстан Фагимы Миргалиевны Хисамовой (1936–2018)

– тел белгече, филология фәннәре докторы, профессор, Татарстан Республикасының атказанган фән эшлеклесе Фәһимә Миргали кызы Хисамованың туууына 90 ел (1936–2018)

2

75 лет кинооператору, заслуженному деятелю искусств Республики Татарстан, почётному кинематографисту Российской Федерации Эмиру Тагировичу Золондинову (1951)

– кинооператор, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе, Россиянең шәрәфле кинематографисты Әмир Таһир улы Золондиновка 75 яшь (1951)

3

70 лет со дня рождения актёра, заслуженного артиста Татарстана Николая Викторовича Юкачёва (1956–2009)

– актёр, Татарстанның атказанган артисты Николай Викторович Юкачёвның тууына 70 ел (1956–2009)

4

75 лет со дня рождения литературного критика, журналиста, заслуженного работника культуры Республики Татарстан Фаиза Маулетовича Зулькарная (Зулькарнаева; 1951–1997)

– әдәбият тәнкыйтьчесе, журналист, Татарстан Республикасының атказанган мәдәният хезмәткәре Фәез Мәүлит улы Зөлкарнәй (Зөлкарнәев)нең тууына 75 ел (1951–1997)

13

75 лет писателю, переводчику Рустему Раисовичу Сабирову (1951)

– язучы, тәрҗемәче Рөстәм Рәис улы Сабировка 75 яшь (1951)

14

80 лет со дня рождения поэта, прозаика, заслуженного деятеля искусств Республики Татарстан Нура Гарифовича Ахмадиева (1946–2021)

– шагыйрь, прозаик, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе Нур Гариф улы Әхмәдиевнең тууына 80 ел (1946–2021)

15

125 лет со дня рождения писателя, критика, публициста, общественного деятеля, лауреата Государственной премии СССР Кави Гибятовича Наджми (Нежметдинова; 1901–1957)

– язучы, тәнкыйтьче, публицист, җәмәгать эшлеклесе, СССРның Дәүләт премиясе лауреаты Кави Һибәт улы Нәҗминең (Нәҗметдиновның) тууына 125 ел (1901–1957)

---

130 лет со дня рождения поэта Сирина (Сирина Ханифовича Батыршина (1896–1970)

– шагыйрь Сириннең (Сирин Хәниф улы Батыршинның) тууына 130 ел (1896–1970)

---

80 лет актёру, народному артисту Республики Татарстан, заслуженному артисту Российской Федерации Нуриахмету Валиахметовичу Сафину (1946)

– актёр, Татарстан Республикасының халык, Россия Федерациясенең атказанган артисты Нуриәхмәт Вәлиәхмәт улы Сафинга 80 яшь (1946)

---

80 лет живописцу, графику, сценографу Рустему Шайгалеевичу Фатахову (1946)

– рәссам, график, сценограф Рөстәм Шәйгали улы Фәттаховка 80 яшь (1946)

---

110 лет со дня рождения поэта Зии Мансуровича Мансура (Мансурова; 1916–1965)

– шагыйрь Зыя Мансур улы Мансур (Мансуров)ның тууына 110 ел (1916–1965)

17

60 лет поэтессе, журналисту Таңчулпану (Чулпан Шариповне Ахметовой; 1966)

– шагыйрә, тәрҗемәче Таңчулпанга (Чулпан Шәрип кызы Әхмәтовага) 60 яшь (1966)

19

60 лет художнику декоративно-прикладного искусства, педагогу Елене Иннокентьевне Одинцовой (1966)

– гамәли бизәлеш сәнгате рәссамы, педагог Елена Иннокентьевна Одинцовага 60 яшь (1966)

20

70 лет певице, народной артистке Республики Татарстан Зухре Нигматулловне Шарифуллиной (1956)

– җырчы, Татарстан Республикасының халык артисты Зәһрә Нигъмәтулла кызы Шәрифуллинага 70 яшь (1956)

21

100 лет со дня основания Книжной палаты Татарстана (1926)

– Татарстан Китап палатасы төзелүгә 100 ел (1926)

150 лет со дня рождения певицы, педагога, заслуженной артистки ТАССР Екатерины Георгиевны Ковельковой (1876–1964)

– җырчы, педагог, ТАССР-ның атказанган сәнгать эшлеклесе Екатерина Георгиевна Ковельскованың тууына 150 ел (1876–1964)

100 лет со дня рождения актёра, народного артиста РСФСР Петра Павловича Бетева (1926–2002)

– актёр, РСФСРның халык артисты Пётр Павлович Бетевның тууына 100 ел (1926–2002)

80 лет со дня рождения художника-проектировщика, монументалиста, заслуженного деятеля искусств Республики Татарстан Георгия Алексеевича Иванова (1946–2012)

– проектлаучы рәссам, монументаль сәнгать остасы, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе Георгий Алексеевич Ивановның тууына 80 ел (1946–2012)

22

120 лет со дня основания Татарского государственного академического театра им. Галиасгара Камала (1906)

– Галиәсгар Камал исемендәге Татар дәүләт академия театрының нигезләнүенә 120 ел (1906)

80 лет графику, живописцу, дизайнеру книги, заслуженному деятелю искусств Республики Татарстан, заслуженному художнику Российской Федерации, лауреату премии им. Б.И.Урманче Министерства культуры Республики Татарстан Гри-

горию Львовичу Эйдинову (1946)

– график, рәссам, китап бизәүче, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе, Россия Федерациясенең атказанган рәссамы, Татарстан Республикасы Мәдәният министрлыгының Б.И.Урманче исемендәге премиясе лауреаты Григорий Львович Эйдиновка 80 яшь (1946)

80 лет художнику-проектировщику Альфии Гамировне Усмановой (1946)

– проектлаучы рәссам Әлфия Гамир кызы Усмановага 80 яшь (1946)

26

150 лет со дня рождения общественного деятеля, журналиста, писателя Исхака Мустафовича Казакова (1876–1939)

– җәмәгать эшлеклесе, журналист, язучы Исхак Мостафа улы Казаковның тууына 150 ел (1876–1939)

100 лет со дня рождения певца, народного артиста ТАССР, заслуженного артиста РСФСР Идеала Давлетовича Ишбулякова (1926–1998)

– җырчы, ТАССРның халык, РСФСРның атказанган артисты Идеал Дәүләт улы Ишбүләковның тууына 100 ел (1926–1998)

90 лет писателю, заслуженному работнику культуры Республики Татарстан Ахату Хафизулловичу Сафиуллину (1936)

– язучы, Татарстан Республикасының атказанган мәдәният хезмәткәр Әхәт Хафизулла улы Сафиуллинга 90 яшь (1936)

28

60 лет Заинскому сахарному заводу (1966)

– Зәй шикәр заводы эшли башлауга 60 ел (1966)

29

125 лет со дня рождения общественного, политического деятеля, языковеда, писателя Галимзяна Шарафетдиновича Шарафа (1896–1950)

– сәясәт һәм җәмәгать эшлеклесе, тел галиме, язучы Галимҗан Шәрәфетдин улы Шәрәфнең тууына 125 ел (1896–1950)

100 лет со дня рождения писателя, публициста, заслуженного работника культуры Республики Татарстан Аркадия Михайловича Мельникова (1926–2017)

– язучы, публицист, Татарстан Республикасының атказанган мәдәният хезмәткәре Аркадий Михайлович Мельниковның тууына 100 ел (1926–2017)

31

110 лет со дня рождения поэта Шамиля Мухаметгалиевича Гарая (Гараева; 1916–1946)

– шагыйрь Шамил Мөхәммәтгали улы Гәрәй (Гәрәев) нең тууына 110 ел (1916–1946)

125 лет со дня рождения актрисы Рукии Камалетдиновны Кушловской (1901–1986)

– актриса Рокыя Камалетдин кызы Кушловскаяның тууына 125 ел (1901–1986)

Юбилейные даты с неустановленным числом и месяцем
Көннәре һәм айлары билгесез юбилей даталары

475 лет назад построена крепость Свияжск (1551)

– Зөя кальгасе төзелүгә 475 ел (1551)

410 лет со дня рождения тюркского поэта Аллахияра Суфий (1616–1713)

– гомумтөрки шагыйре Аллаһияр Суфиның туууына 410 ел (1616–1713)

400 лет со дня основания города Набережные Челны (1626) (См.: Ермаков В.В. Обращение к истокам: история Набережных Челнов и региона Восточного Закамья: ч.1 / В.В.Ермаков. – Изд. 2-е, испр. и доп. – Казань: Казан. гос. ун-т, 2008. – 468 с.)

– Яр Чаллы шәһәренә нигез салынуга 400 ел (1626)

325 лет назад в Казани открылась первая аптека (1701)

– Казанда беренче дарухалә ачылуга 325 ел (1701)

250 лет со дня рождения просветителя, религиозного деятеля Габденнасыра Курсави (1776–1812)

– мәгърифәтче, исламият галиме, ислахчы Габденнасыйр Ибраһим улы Курсавиның туууына 250 ел (1776–1812)

220 лет со дня создания Ботанического сада Казанского университета (1806). В 1931 году объединён с зоологическим садом (Казанский зооботанический сад)

– Казан университетының Ботаника бакчасы оештырылуга 220 ел (1806). 1931 елда зоология бакчасы белән берләштерелеп, Казан зооботаника бакчасы оеша

170 лет со дня рождения писателя-просветителя, драматурга Габдрахмана Ильяси (1856–1895)

– мәгърифәтче әдип, драматург Габдрахман Ильясиның туууына 170 ел (1856–1895)

170 лет со дня рождения просветителя Шамсутдина Культяси (1856–1930)

– мәгърифәтче Шәмсетдин Күлтәсинең туууына 170 ел (1856–1930)

175 лет назад в Казани основан завод «Серп и молот» (1851)

– Казандагы «Урак һәм чүкеч» заводы нигезләнүгә 175 ел (1851)

150 лет со дня основания Казанской татарской учительской школы (1876)

– Казан татар укытучылар мәктәбе оештырылуга 150 ел (1876)

140 лет со дня рождения драматурга, переводчика Идриса Багданова (1886–1916)

– драматург, тәрҗемәче Идрис Багдановның туууына 140 ел (1886–1916)

140 лет со дня рождения политического деятеля, педагога, географа Назиба (Мухамедназиба) Латыповича Хальфина (1886–1937)

– сәяси эшлекле, педагог, географ Нәҗип (Мөхәммәтнәҗип) Латыйф улы Хәлфиннең туууына 140 ел (1886–1937)

130 лет открытию Заинской народной библиотеки в пригороде Заинска (1896)

– Зәй шәһәре янындагы Зәй халык китапханәсе ачылуга 130 ел (1896)

125 лет назад родился писатель, переводчик, публицист Садри Джалял (Садритдин Хайрутдинович Валидов; 1891–1943)

– язучы-прозаик, тәрҗемәче, публицист Садри Җәләлнең (Садретдин Хәйретдин улы Вәлидовның) тууына 125 ел (1891–1943)

125 лет назад родился поэт Ярлы Карим (Габдулла Ахметвалеевич Каримов; 1901–1937)

– шагыйрь Ярлы Кәримнең (Габдулла Әхмәтвәли улы Кәримовның) тууына 125 ел (1901–1937)

125 лет назад родился актёр Хасан Катеев (1901–1943)

– актёр Хәсән Кәтиевнең тууына 125 ел (1901–1943)

125 лет назад родился график и живописец Григорий Яковлевич Поляков (1901–1948)

– график, рәссам Григорий Яковлевич Поляковның тууына 125 ел (1901–1948)

125 лет заводу химико-лабораторных приборов и посуды «Победа» (1901). Расположен в посёлке Васильево Зеленодольского района Татарстана

– «Победа» химия лабораториясе приборлары һәм пыяла савыт-саба заводы төзелүгә 125 ел (1901). Яшел Үзән районының Васильево посёлогында урнашкан

120 лет со дня рождения писателя Хамита Кави (1906–1944)

– язучы Хәмит Кавиның тууына 120 ел (1906–1944)

120 лет со дня рождения поэта Абузара Турая (Абузара Зарифовича Тураева; 1906–1938)

– шагыйрь Әбүзәр Түрәй (Әбүзәр Зариф улы Түрәев)нең тууына 120 ел (1906–1938)

110 лет со дня рождения скрипача, педагога, кандидата искусствоведения, заслуженного деятеля искусств ТАССР Натана Владимировича Брауде (1916–1976)

– скрипач, педагог, сәнгать фәннәре кандидаты, ТАССРның атказанган сәнгать эшлеклесе Натан Владимирович Брауденың тууына 110 ел (1916–1976)

90 лет со дня рождения артистки, режиссёра, заслуженного работника культуры ТАССР Клары Гарифовны Газизовой (1936–1995)

– артист, режиссёр, ТАССРның атказанган мәдәният хезмәткәре Клара Гариф кызы Газизованың тууына 90 ел (1936–1995)

90 лет со дня открытия Центральной библиотеки Алексеевского муниципального района (1936)

– Алексеевск муниципаль районының Үзәк китапханәсе ачылуга 90 ел (1936)

60 лет Государственному симфоническому оркестру Республики Татарстан (1966)

– Татарстан Республикасының Дәүләт симфоник оркестры оештырылуга 60 ел (1966)

Юбилеи Героев Советского Союза – наших земляков в 2026 году:*

Якташларыбыз – Советлар Союзы Геройларының 2026 елдагы юбилейлары:**

100 лет со дня рождения Сабира Ахтямовича Ахтямова (15.06.1926–2014)

– Сабир Әхтәмҗан улы Әхтәмовның тууына 100 ел (15.06.1926–2014)

100 лет со дня рождения Ивана Сергеевича Башкирова (1926–1945)

– Иван Сергеевич Башкировның тууына 100 ел (1926–1945)

100 лет со дня рождения Николая Дмитриевича Волостнова (1926–1945)

– Николай Дмитриевич Волостновның тууына 100 ел (1926–1945)

130 лет со дня рождения Василия Николаевича Гордова (12.12.1896–1950)

– Василий Николаевич Гордовның тууына 130 ел (12.12.1896–1950)

120 лет со дня рождения Мусы Мустафовича Залилова (Джалиля; 15.02.1906–1944)

– Муса Мостафа улы Җәлиловның (Муса Җәлилнең) тууына 120 ел (15.02.1906–1944)

110 лет со дня рождения Ивана Александровича Заварыкина (16.10.1916–1944)

– Иван Александрович Заварыкинның тууына 110 ел (16.10.1916–1944)

120 лет со дня рождения Алексея Петровича Исаева (1906–1945)

– Алексей Петрович Исаевның тууына 120 ел (1906–1945)

110 лет со дня рождения Николая Андреевича Козлова (12.10.1916–1943)

– Николай Андреевич Козловның тууына 110 ел (12.10.1916–1943)

110 лет со дня рождения Николая Дмитриевича Липатова (1916–1944)

– Николай Дмитриевич Липатовның тууына 110 ел (1916–1944)

120 лет со дня рождения Петра Тимофеевича Лихачёва (1906–1942)

– Пётр Тимофеевич Лихачёвның тууына 120 ел (1906–1942)

125 лет со дня рождения Сахиба Нурлугаяновича Майского (17.01.1901–1942)

– Сәхип Нурлыгаян улы Майскийның тууына 125 ел (17.01.1901–1942)

***Очерки о жизненном пути Героев см.:**
Книга Героев = Батырлар китабы / сост.: М.В.Черепанов, Е.В.Панов. – Казань: Татар. кн. изд-во, 2022. – 327 с., портр. – Текст парал.: рус., татар. яз.
Герои Советского Союза – наши земляки: сб. докум. очерков и зарисовок в 3-х кн. / сост. З.И.Гильманов, А.К.Айнутдинов. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1982–1985.
Ханин Л. Герои Советского Союза – сыны Татарии. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1963. – 680 с.
Герои Казани = Казан Каһарманнары / авт.-сост.: М.В.Черепанов, Е.В.Панов. – Казань: Татар. кн. изд-во, 2018. – 335 с., с ил.

****Геройларның тормыш юллары турындагы очеркларны кара:**
Батырлар китабы = Книга Героев. – Казан: Татар. китап нәшр., 2000. – 395 б., портр. – Текст парал. татар һәм рус тел.
Советлар Союзы Геройлары – якташларыбыз. – Казан: Татар. китап нәшр., 1990. – 680 б.
Ханин Л. Советлар Союзы Геройлары – Татарстан уллары. – Казан: Татар. китап нәшр., 1966. – 640 б.

100 лет со дня рождения Алексея Петровича Малышева (08.10.1926–1998)

– Алексей Петрович Малышевның тууына 100 ел (08.10.1926–1998)

100 лет Георгию Константиновичу Мосолову (1926)

– Георгий Константинович Мосоловка 100 яшь (1926)

110 лет со дня рождения Ибрая (Ибрагима) Хусаиновича Мурзина (1916–1946)

Ибрай (Ибраһим) Хөсәен улы Мурзинның тууына 110 ел (1916–1946)

120 лет со дня рождения Михаила Васильевича Родных (05.11.1906–1970)

– Михаил Васильевич Родныхның тууына 120 ел (05.11.1906–1970)

110 лет со дня рождения Александра Тимофеевича Сергеева (30.08.1916–1979)

– Александр Тимофеевич Сергеевның тууына 110 ел (30.08.1916–1979)

120 лет со дня рождения Гумира Мустафьевича Хадимухаметова (05.01.1906–1959)

– Гомәр Мостафа улы Һадимөхәммәтовның тууына 120 ел (05.01.1906–1959)

110 лет со дня рождения Михаила (Исмагила) Кобировича Хакимова (01.11.1916–1986)

– Михаил (Исмәгыйль) Кәбир улы Хәкимовның тууына 110 ел (01.11.1916–1986)

110 лет со дня рождения Мисбаха Халиуллиновича Халиулина (12.03.1916–1983)

– Мисбах Хәлиулла улы Хәлиуллинның тууына 110 ел (12.03.1916–1983)

120 лет со дня рождения Павла Алексеевича Цаплина (23.12.1906–1937)

– Павел Алексеевич Цаплинның тууына 120 ел (23.12.1906–1937)

110 лет со дня рождения Бориса Сергеевича Шабалина (02.01.1916–1962)

– Борис Сергеевич Шабалинның тууына 110 ел (02.01.1916–1962)

110 лет со дня рождения Александра Тимофеевича Шаповалова (09.11.1916–1976)

– Александр Тимофеевич Шаповаловның тууына 110 ел (09.11.1916–1976)

125 лет со дня рождения Петра Григорьевича Шафранова (09.01.1901–1972)

– Пётр Григорьевич Шафрановның тууына 125 ел (09.01.1901–1972)

110 лет со дня рождения Василия Ивановича Яницкого (28.02.1916–1993)

– Василий Иванович Яницкийның тууына 110 ел (28.02.1916–1993)

Юбилей кавалера ордена Славы трёх степеней – нашего земляка в 2026 году:*

Якташыбыз – Дан ордены тулы кавалерының 2026 елдагы юбилее:*

110 лет со дня рожения Якова Ивановича Николаева (Генералова; 22.11.1916–1997)

– Яков Иванович Николаев (Генералов)ның тууына 110 ел (22.11.1916–1997)

*** Очерк о жизненном пути Героя см.:**
Геройларның тормыш юллары турындагы очеркларны кара:
Кавалеры ордена Славы трёх степеней = Дан орденының тулы кавалерлары. – Казань: Книга Памяти, 2005. – 247 с. – На рус. и татар. яз.

Юбилеи Героев Социалистического Труда – наших земляков – в 2026 году:*

Якташларыбыз – Социалистик Хезмәт Геройларының 2026 елда юбилейлары:*

90 лет со дня рождения Дамира Рахмиевича Ахметова (17.08.1936–2008)

– Дамир Рәхми улы Әхмәтовның тууына 90 ел (17.08.1936–2008)

90 лет со дня рождения Геннадия Петровича Боровикова (11.10.1936–2004)

– Геннадий Петрович Боровиковның тууына 90 ел (11.10.1936–2004)

120 лет со дня рождения Курбана Агаповича Валиева (16.12.1906–1980)

– Корбан Агап улы Вәлиевнең тууына 120 ел (16.12.1906–1980)

120 лет со дня рождения Александра Александровича Вишневского (24.05.1906–1975)

– Александр Александрович Вишневскийның тууына 120 ел (24.05.1906–1975)

110 лет со дня рождения Габдулхака Галеевича Галеева (02.08.1916–1990)

– Габделхак Гали улы Галиевнең тууына 110 ел (02.08.1916–1990)

110 лет со дня рождения Валентина Владимировича Ефимова (07.11.1916–1981)

– Валентин Владимирович Ефимовның тууына 110 ел (07.11.1916–1981)

100 лет со дня рождения Зямиля Сираевича Зайнагова (20.05.1926–1999)

– Җәмил Сирай улы Зәйнәговның тууына 100 ел (20.05.1926–1999)

90 лет Радику Инсафовичу Заляеву (01.11.1936)

– Радик Инсаф улы Җәләевка 90 яшь (01.11.1936)

100 лет со дня рождения Нурислама Зиганшевича Кадырова (10.10.1926–1993)

– Нурислам Җиһанша улы Кадыйровның тууына 100 ел (10.10.1926–1993)

100 лет со дня рождения Саимы Сафиевны Каримовой (31.10.1926–2013)

– Саимә Сафи кызы Кәримованың тууына 100 ел (31.10.1926–2013)

100 лет со дня рождения Габдрауфа Габдулхаковича Каюмова (13.12.1926–2009)

– Габдрәүф Габделхак улы Каюмовның тууына 100 ел (13.12.1926–2009)

***Очерки о жизненном пути Героев см.:**
Геройларның тормыш юллары турындагы очеркларны кара:
Герои Социалистического Труда и полные кавалеры ордена Трудовой Славы – наши земляки = Социалистик Хезмәт геройлары һәм Хезмәт даны орденының тулы кавалерлары – безнең якташларыбыз. – Казань, 2003. – 232 с. – На рус. и татар. яз.
Герои Труда Татарии 1920–1938 гг.: док. очерки. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1974. – 304 с.
Герои Социалистического Труда (1938–1978 гг.): (док. очерки). – Казань: Татар. кн. изд-во, 1980. – 383 с.
Герои Социалистического Труда Татарии: док. очерки. Кн.2. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1984. – 352 с.

100 лет со дня рождения Виталия Егоровича Копылова (12.06.1926–1995)

– Виталий Егорович Копыловның тууына 100 ел (12.06.1926–1995)

90 лет со дня рождения Клавдии Филипповны Малышевой (02.07.1936–2021)

– Клавдия Филипповна Малышеваның тууына 90 ел (02.07.1936–2021)

100 лет со дня рождения Николая Дмитриевича Мальнёва (09.05.1926–2012)

– Николай Дмитриевич Мальнёвның тууына 100 ел (09.05.1926–2012)

110 лет со дня рождения Евдокии Тимофеевны Никитиной (19.02.1916–1990)

– Евдокия Тимофеевна Никитинаның тууына 110 ел (19.02.1916–1990)

120 лет со дня рождения Дмитрия Фёдоровича Прохоренко (03.11.1906–1977)

– Дмитрий Фёдорович Прохоренконың тууына 120 ел (03.11.1906–1977)

100 лет со дня рождения Александра Лаврентьевича Сальникова (11.11.1926–1981)

– Александр Лаврентьевич Сальниковның тууына 100 ел (11.11.1926–1981)

90 лет со дня рождения Валентины Васильевны Сорокиной (27.02.1936–2022)

– Валентина Васильевна Сорокинаның тууына 90 ел (27.02.1936–2022)

90 лет Миннесагире Тазеевне Тазеевой (06.08.1936)

– Миңнесәгыйрә Таҗи кызы Таҗиевага 90 яшь (06.08.1936)

100 лет со дня рождения Заки Тимерзяновича Тимерзянова (20.01.1926–2013)

– Зәки Тимерҗан улы Тимерҗановның тууына 100 ел (20.01.1926–2013)

100 лет со дня рождения Марии Сергеевны Турунтаевой (10.10.1926–2025)

– Мария Сергеевна Турунтаеваның тууына 100 ел (10.10.1926–2025)

110 лет со дня рождения Вагиза Хазиахметовича Хазиахметова (15.05.1916–2003)

– Вәгыйзь Хаҗиәхмәт улы Хаҗиәхмәтовның тууына 110 ел (15.05.1916–2003)

100 лет со дня рождения Миннуры Галеевны Хайруллиной (08.08.1926–2016)

– Миңнура Гали кызы Хәйруллинаның тууына 100 ел (08.08.1926–2016)

110 лет со дня рождения Павла Александровича Халезова (30.12.1916–1999)

– Павел Александрович Халезовның тууына 110 ел (30.12.1916–1999)

100 лет со дня рождения Клавдии Константиновны Чегодаевой (05.05.1926–1997)

– Клавдия Константиновна Чегодаеваның тууына 100 ел (05.05.1926–1997)

90 лет со дня рождения Ильсура Гарафиевича Шайхутдинова (02.01.1936 –2019)

– Илсур Гарәфи улы Шәйхетдиновның тууына 90 ел (02.01.1936–2019)

110 лет со дня рождения Зинната Галиулловича Шарифуллина (27.07.1916–2010)

– Зиннәт Галиулла улы Шәрифуллинның тууына 110 ел (27.07.1916–2010)

Юбилеи полных кавалеров ордена Трудовой Славы – наших земляков в 2026 году*

Хезмәт Даны орденының тулы кавалерлары – безнең якташларыбызның 2026 елда юбилейлары*

90 лет Василию Игнатьевичу Аверьянову (08.01.1936)

– Василий Игнатьевич Аверьяновка 90 яшь (08.01.1936)

90 лет Александру Ильичу Ярополову (07.11.1936)

– Александр Ильич Ярополовка 90 яшь (07.11.1936)

***Очерк о жизненном пути Героев см.:**
Геройларның тормыш юллары турындагы очеркларны кара:
Герои Социалистического Труда и полные кавалеры ордена Трудовой Славы – наши земляки = Социалистик Хезмәт геройлары һәм Хезмәт даны орденының тулы кавалерлары – безнең якташларыбыз. – Казань, 2003. – С. 223. – На рус. и татар. яз.

СПРАВОЧНО-
БИОГРАФИЧЕСКИЕ
И БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ
СВЕДЕНИЯ

БЕЛЕШМӘ-
БИОГРАФИК
ҺӘМ БИБЛИОГРАФИК
МӘГЪЛҮМАТЛАР

1 января / 1 гыйнвар

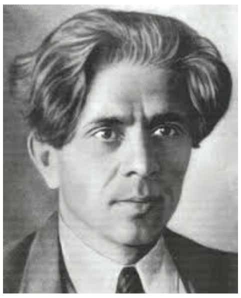

Хади Такташ
Һади Такташ

1901–1931

125 лет со дня рождения
туувына 125 ел

Классик татарской поэзии Хади Такташ (Мухамметхади Хайруллович Такташев) родился 1 января 1901 года в деревне Сыркыды Спасского уезда Тамбовской губернии (ныне Торбеевский район Республики Мордовия) в семье крестьянина-середняка. Первые уроки он получает дома у своих родителей, а далее продолжает учёбу в деревенском медресе, затем в соседнем селе Пишля, где Хади усердно занимается, знакомится с газетами и журналами.

Крайняя нужда и безвыходность положения заставляет отца семейства отпустить сыновей на заработки в дальние края. Так Хади попадает в Бухару. Здесь он устраивается на работу, занимается самообразованием, активно участвует в культурной жизни городской молодежи, принимает участие в самодеятельных концертах и спектаклях. Произведения «Газраилләр» («Газраилы») и «Караңгы төннәрдә» («В тёмные ночи»), датируемые 1916 годом, относятся к раннему бухарскому периоду жизни. 21 января 1918 года было опубликовано стихотворение «Төркестан сахраларында» («В пустынях Туркестана») в газете «Олуг Төркестан» («Великий Туркестан»). Это первое стихотворение Х.Такташа, опубликованное в печати.

Осенью 1918 года Х.Такташ возвращается в родную деревню Сыркыды, окончив педагогические курсы, работает учителем в начальной школе, заведующим библиотекой.

В 1919–1920 годах Х.Такташ живёт в Оренбурге, работает ответственным секретарём в газете «Юксыллар сүзе» («Голос бедноты»), учится в политических курсах.

В 1921 году он переезжает в Ташкент, работает ответственным секретарём в журнале «Белем йорты» («Дом знаний») и параллельно преподаёт литературу в Коммунистическом университете. Здесь он создаёт ряд романтических произведений, занимающих видное место в первом периоде его творчества: «Онытылган ант» («Забытая клятва»), «Күләгәләр» («Тени»), «Нәләт» («Проклятие»), «Таң кызы» («Девушка зари»), «Урман кызы» («Лесная девушка») и знаменитую «Җир уллары трагедиясе» («Трагедия сынов Земли»).

Летом 1922 года Х.Такташ несколько месяцев живёт в Москве. Осенью того же года он приезжает в Казань, где и остаётся до конца своей жизни. В 1923 году выходит в свет его первый сборник стихов под названием «Җир уллары трагедиясе» һәм башка шигырьләр» («Трагедия сынов Земли» и другие стихи»).

В Казани Х.Такташ некоторое время работает суфлёром в театре, а затем в редакциях журналов «Чаян» (1923–1924), «Октябрь яшьләре» (Молодёжь Октября», 1925), «Авыл яшьләре» («Сельская молодёжь», 1926), «Азат хатын» («Освобождённая женщина»,1926–1929), с 1929 года снова «Чаян», активно печатается в периодической печати. Здесь он растёт идейно-творчески, здесь формируется новый, самобытный голос поэта.

Начиная с конца 1923 года в творчестве Такташа усиливаются тенденции реалистического описания жизни, что приводит к новым творческим открытиям. Поэма «Гасырлар һәм минутлар» («Века и минуты»), лирико-публицистические стихотворения, лирические поэмы «Мәхәббәт тәүбәсе» («Ис-

поведь любви»), «Мокамай», «Алсу» выводят его в передовой ряд татарской поэзии 20-х годов. Популярность поэта растёт удивительно быстрыми темпами и вскоре он становится признанным поэтом-трибуном, воспевающим мысли и чувства, мечты и стремления народа. В течение 1930–1931 годов он работал над созданием поэмы «Киләчәккә хатлар» («Письма в грядущее»).

Х.Такташ знаменит прежде всего как поэт. Однако он пишет и в других жанрах. Значительный интерес представляют проза и драматургия Х.Такташа. Им написаны драмы «Күмелгән кораллар» («Зарытое оружие»), «Югалган матурлык» («Утерянная красота»), «Камил» («Камиль»). В своё время эти драмы ставились на сцене Татарского театра и имели успех.

Х.Такташ умер 8 декабря 1931 года. Похоронен на кладбище, находящемся на территории Центрального парка культуры и отдыха имени М. Горького в Казани.

Татар шигърияте классигы Һади Такташ (МөхәммәтҺади Хәйрулла улы Такташев) 1901 елның 1 гыйнварында Тамбов губернасы Спас өязе (хәзерге Мордва Республикасы Торбеево районы) Сыркыды авылында урта хәлле крестьян гаиләсендә туа. Беренче дәресләрен ул өйдә әти-әнисеннән ала, укуын башта авыл мәдрәсәсендә, аннары күрше Пешлә авылында дәвам итә.

Гаиләнең матди хәле кыенлашкач, әтисе үзенең улларын читкә акча эшләргә җибәрергә карар кыла. Шулай итеп Һади Бохарага барып чыга, эшкә урнаша, үзенең белемен күтәрергә омтыла, шәһәр яшьләренең төрле мәдәни тормышында, һәвәскәрләр оештырган концертларда һәм спектакльләрдә актив катнаша. 1916 елда язылган «Газраилләр» һәм «Караңгы төннәрдә» кебек әсәрләрен Такташ иҗатының шул чордагы беренче иҗат җимешләре дип карарга кирәк. Шигырьләрнең «Төркестан сәхраларында» дигәне «Олугъ Төркестан» газетасының 1918 елгы 21 гыйнвар санында басылып чыга. Бу – Һ.Такташның матбугатта дөнья күргән беренче шигыре.

1918 елның көзендә Һ.Такташ туган авылы Сыркыдыга кайта, педагогик курслар тәмамлап, башлангыч классларда укытучы, китапханә мөдире булып эшли.

1919–1920 елларда Һ.Такташ Оренбургта яши, анда «Юксыллар сүзе» газетасында җаваплы секретарь вазыйфаларын башкара, сәяси курсларда укый.

1921 елда ул Ташкентка күчеп килә һәм биредә «Белем йорты» исемле журнал редакциясендә җаваплы секретарь булып эшли, Коммунистик университетта тел-әдәбият укыта. Биредә ул үзенең беренче дәвер әдәби эшчәнлегендә күренекле урын тоткан романтик әсәрләрен – «Онытылган ант», «Күләгәләр», «Нәләт», «Таң кызы», «Урман кызы» һәм атаклы «Җир уллары трагедиясе»н иҗат итә.

1922 елның җәендә берничә ай Мәскәүдә яшәгәннән соң, Һ.Такташ шул елның көзендә Казанга килә һәм гомеренең соңгы көннәренә кадәр шушында төпләнеп яши. 1923 елда Казанда аның «Җир уллары трагедиясе» һәм башка шигырьләр» дигән китабы басылып чыга.

Казанда Һ.Такташ берникадәр вакыт татар театрында суфлёр булып, аннары 1923–1924 елларда «Чаян», 1925 елда «Октябрь яшьләре», 1926 елда «Авыл яшьләре», 1926–1929 елларда «Азат хатын», 1929 елдан яңадан «Чаян» журналлары редакцияләрендә эшли. Биредә ул идея-иҗат ягыннан үсә, биредә шагыйрьнең яңа, үзенчәлекле аһәңе формалаша.

1923 елның ахырыннан Һ.Такташ иҗатында һәм язу стилендә чынбарлыкны сурәтләү көчәйгәннән-көчәя бара, бу шагыйрьне яңа иҗади ачышларга китерә. «Гасырлар һәм

минутлар» поэмасы, лирик-публицистик шигырьләре, «Мәхәббәт тәүбәсе», «Мокамай», «Алсу» лирик поэмалары Такташны 1920 нче еллар татар шигъриятенең алдынгы сафына чыгара. Ул халыкның уйхисләрен, хыял-омтылышларын илһамланып җырлаучы трибун-шагыйрь булып танылa.

Һ.Такташ, барыннан да элек, шагыйрь буларак танылa. Әмма ул башка жанрларда да иҗат итә. Аның бай мирасында «Күмелгән кораллар», «Югалган матурлык», «Камил» исемле драма әсәрләре бар. Үз вакытында бу драмалар татар сәхнәсендә куелалар һәм уңыш казаналар.

Һади Такташ 1931 елның 8 декабрендә вафат була. Казан шәһәренең М.Горький исемендәге Үзәк ял паркы территориясендә урнашкан зиратта җирләнә.

Советуем прочитать:. Укырга тәкъдим итәбез:

Һади Такташ = Хади Такташ = Khadi Taktash: биобиблиогр. күрсәткеч / Татарстан Республикасы Милли китапханәсе; төз.: Н.С.Митрофанова, Д.Р.Фәхретдинова. – Казан: Милли китап, 2003. – 286 б.: портр. б-н. – («Татар әдипләре» сериясе). – Текст татар, рус, инглиз тел.

Такташ Х. Исповедь любви: стихи и поэмы / пер. с татар.: Л.Мартынов, С.Северцев; сост. Р.Бикмухаметов. – М.: Сов. Россия, 1985. – 176 с.

Такташ Х. Избранное: стихотворения, поэмы / [пер. с татар.; сост. и авт. предисл. Л. Шаех]. – Казань: Татар. кн. изд-во, 2017. – 223 с.

Такташ Һ. Әсәрләр: 3 томда. – Төз. һәм тулыл. 2 басма. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2010 – Т. 1: Шигырьләр һәм поэмалар / томны төз., текстларны, иск. һәм аңлатмаларны әзерләүче Н.Садыйкова; кереш сүз язучы Р.Гаташ. – 2010. – 407 б.: портр.
Т.2: Проза, әдәбият-сәнгать тәнкыйте мәкаләләре, публицистика / [төз., текст., иск. һ. аңл. әзерл., кереш сүз язучы Л. Гайнанова]. – 2010. – 383 б., [12] б. фоторәс.: портр.
Т. 3: Драматургия, биографик материаллар, хатлар / [төз., текст., иск. һәм аңл. әзерл. М. Әхмәтҗанов]. – 2010. – 367 б., [4] б. фоторәс.: портр.

Такташ Һ. Урман кызы: шигырьләр, поэмалар. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2000. – 128 б.

Такташ Һ. Сайланма әсәрләр / төз. һ. кереш сүз язучы Р.Ә.Яруллина. – Казан: Хәтер, 2006. – 382 б.: портр. – (Мәктәп китапханәсе; XXXVIII).

Такташ Һ. Мәхәббәт тәүбәсе: шигырьләр, поэмалар. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2007. – 206 б.: портр., рәс.

Такташ Һ. Сайланма әсәрләр: шигырьләр, поэмалар / [төз. һ. кереш сүз язучы Л. Шәех]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2017. – 223 б.: портр.

Такташ Һ. Тәүфыйклы песи: шигырь = Умница: стихотворение = My loyal cat: a poem = Edepli kedi: şiir / [рус теленә тәрҗ. В.Коркин, ингл. теленә тәрҗ. А.Шәмсетдинов, төрек теленә тәрҗ. Ч.Зарипова-Четин]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2019. – [20 б.]: рәс. б-н. – Текст парал.: татар, рус, ингл., төрек телләрендә.

Гиниятуллина А. Писатели Советского Татарстана: биобиблиогр. справ. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1970. – 511 с . – Һади Такташ. – С. 385–389.

Мустафин Р. Силуэты: литературные портреты писателей Татарстана. – Казань: Татар. кн. изд-во, 2006. – 350 с. – Поэт негаснущей романтики – С. 98–110.

Галимуллин Ф. Гордость татарской литературы // Науч. Татарстан. – 2000. – № 4. – С. 44–48.

Габдрахманова Л.Г. Два великих поэта одной эпохи: [Х.Такташ и С.Есенин] // Профессиональное образование. – 1998. – № 4. – С. 70–75.

Хабутдинова М. Хади Такташ: рождение поэта // Идель. – 2001. – № 1. – С. 14–17.

Хабутдинова М.М. Новаторство Х.Такташа в «Трагедии сынов земли» // Филология и культура. – 2015. – № 2 (40). – С. 270–274.

Кудрецкая Э. Поэт и его судьба // Идель. – 2007. – № 8. – С. 30–33.

Малышева С.Ю. «Студенческое» дело Хади Такташа: [представлены документы «студенческого» дела Х.Такташа, обнаруженные в одном из учебных зданий Казанского федерального университета.] // Гасырлар авазы = Эхо веков. – 2021. – № 3. – С. 114–122.

Даутова Р. Хади Такташ: поэт и время // Татар дөньясы=Татарский мир (Москва). – 2003. – № 9 (Май). – С. 6.

Әдипләребез: биобиблиогр. белешмәлек. 2 томда. Т. 1 / [төз. Р.Н.Даутов, Р.Ф.Рахмани]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2009. – 751 б. – Һади Такташ. – Б. 409–414.

Даутов Р.Н., Нуруллина Н.Б. Совет Татарстаны язучылары: биобиблиогр. белешмә. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1986. – 639 б. – Һади Такташ. – Б. 436–441.

Һади Такташ: фәнни-популяр җыентык / төз. Л.Р.Гайнанова. – Казан: Җыен, 2020. – 543 б. + [40] б. фоторәс.: рәс. – («Шәхесләребез» сериясе = Сер. «Знаменитые личности»).

Такташ: истәлекләр, шигырьләр / төз.: Р.Батулла, Р.Корбан. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2001. – 205 б.: рәс., портр., фото б-н. – Текст татар., рус. тел.

Рахмани Р. Һади Такташ // Татар әдәбияты тарихы. 8 томда. Т. 5: 1917–1956 еллар. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2024. – Б. 201–222.

Рахмани Р. Һади Такташ // Татар әдәбияты тарихы. 8 томда. Т. 5: 1917–1956 еллар. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2017. – Б. 219–242.

Юзиев Н. Һади Такташ // Татар әдәбияты тарихы. 6 томда. Т. 4: Татар совет әдәбияты (1917–1941). – Казан: Татар. кит. нәшр., 1989. – Б. 138–156.

Һади Такташ – яңа тормыш җырчысы: фәнни конф. материаллары / СССР ФА, Казан филиалы; [төз. М.И.Әхмәтҗанов]. – Казан, 1982. – 160 б. – Текст татар һ. рус тел.

Габдрахманова Л. Такташның шигъри теле. – Казан: Фикер, 2002. – 128 б. – Библиогр.: 111–127 б.

Һади Такташ: тәрҗемәи хәле, истәлекләр, әсәрләр, анализ үрнәкләре, дәрес эшкәртмәләре / [төз. Т.Шакирова]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2013. – 263 б.: рәс. б-н.

Бәйрәмова Ф. Мишәрнең бөек улы: фәнни-публицистик язмалар, драматургия / кереш сүз язучы Ә.Дусайлы. – Казан: Аяз, 2001. – 143 б.

Мәннан Р. Такташ: [шигырьләр]. – Казан: Сүз, 2020. – 114 б.: портр. – Такташ: (тарихи поэма). – Б. 50–78; Такташ: (историческая поэма). – С. 79–106.

8 января / 8 гыйнвар

Гали Чокрый

1826–1889

200 лет со дня рождения
туузына 200 ел

Гали Чокрый (Мухамматгали Габдессалихович Кииков) – один из ярких поэтов второй половины XIX столетия. Он родился 8 января 1826 года в деревне Старочукурово Татышлинской волости Бирского уезда Уфимской губернии (ныне Татышлинский район Республики Башкортостан) в семье муллы. Начальное образование получил у отца. Затем учился в сельских медресе Бирского и Мензелинского уездов и в медресе Стерлибаш, где некоторое время и сам занимался учительством.

В 1849 году Г.Чокрый возвращается в родную деревню. Получив разрешение Духовного управления, с 1852 года становится муллой. Позже здесь открывает медресе и более двадцати лет учительствует. Четыре раза совершает хадж.

Г.Чокрый – один из плодотворных поэтов XIX века. С 1840 года и до конца своих дней он занимается литературным творчеством, является автором многочисленных литературных, научных, педагогических сочинений. Он творил в разных жанрах: писал оды, элегии, комментарии к религиозно-дидактическим произведениям, путевые записки, исторические сочинения. Первое произведение Г.Чокрыя под названием «Тәҗвид» («Правила орфоэпического чтения Корана») было издано в 1860 году. Известно, что поэт сочинил более 100 произведений, одиннадцать из которых увидели свет в виде отдельных книг. Среди них можно отметить книги наставлений «Замме назыйр» («Добавление схожего», 1888), «Тәрхибе Рамазан» («Почитание рамадана», 1903) и другие издания религиозного содержания. Основной мотив этих книг – религиозные поучения, восхваление ислама и его деятелей.

Однако Г.Чокрый не был чужд светской жизни: в его творчестве отражаются вполне реальные картины. С этой точки зрения интересны его произведения «Шәмгы зыя» («Сияние свечи», 1883), «Мәдхе Казан» («Ода Казани», 1889). В стихотворении «Фосуле әрбага» («Четыре времени года») поэт воспевает красоту родного края.

Среди прозаических произведений Г.Чокрыя выделяются по содержанию и языку его путевые очерки 1872 года под названием «Хаҗнамә» («Заметки о поездке в Хадж»). Его путевые заметки публицистичны, автор выступает в них как человек любознательный, внимательный к окружающему миру, к людям, их интересам, быту, он гордится своим отечеством, мудростью своих соотечественников.

Поэтический стиль Г.Чокрыя своеобразен. Он уделяет больше внимания изысканности языка и форме, нежели содержанию. Поэт обладает определённым талантом стихотворца-публициста, больше обращаясь к житейскому разуму и опыту людей. В этом проявилась новая современная черта татарской поэзии.

Рукописи произведений Г.Чокрыя хранятся в библиотеках и музеях Казани, Санкт-Петербурга и Уфы.

Г.Чокрый умер 10 декабря 1889 года в родной деревне. В 2001 году на родине поэта создан музей его имени.

Гали Чокрый (Мөхәммәтгали Габдессалих улы Көеков) – XIX гасырның икенче яртысында иҗат иткән үзенчәлекле шагыйрьләрнең бер-

се. Ул 1826 елның 8 гыйнварында Уфа губернасы Бөре өязе Тәтешле волостенең (хәзерге Башкортстан Республикасының Тәтешле районы) Иске Чокыр авылында мулла гаиләсендә туа. Яшьтән үк әтисеннән укырга-язарга, игенчелек, умартачылык кебек һөнәрләргә өйрәнә. Аннары ул Бөре һәм Минзәлә өязләрендәге авыл мәдрәсәләрендә һәм Эстәрлебаштагы мәдрәсәдә укый. Соңгысында берникадәр вакыт үзе дә шәкертләр укыта.

1849 елда Г.Чокрый туган авылына әйләнеп кайта, Диния нәзарәтеннән имамлыкка указ алып, 1852 елдан Иске Чокырда муллалык итә башлый. Соңрак биредә мәдрәсә ача һәм егерме елдан артык туган ягында уку-укыту, дин, иҗат эшләре белән шөгыльләнә. Дүрт мәртәбә хаҗга бара.

Г.Чокрый – XIX гасырда иң күп язган шагыйрьләрнең берсе. Аның иҗаты 1840 еллардан башлап гомеренең соңгы көннәренә кадәр дәвам итә. Ул күпсанлы әдәби, фәнни, педагогика буенча китаплар авторы; төрле жанрларда иҗат итә: мәдхияләр, элегияләр, дини үгет-нәсихәт әсәрләренә аңлатмалар, юлъязмалар, тарихи әсәрләр яза.

Г.Чокрыйның беренче китабы «Тәҗвид» 1860 елда басылып чыга. Аның 100 дән артык әсәр иҗат итүе билгеле, шуның унбере аерым китаплар булып басыла. Алар арасында дини эчтәлекле оригиналь әсәрләр, Көнчыгыш әсәрләренә шәрехләр һәм өстәмәләр: «Китабы тәҗвид», «Тәрхибе Рамазан» (1903), «Замме назыйр» (1888) һ.б. китаплары бар.

Шагыйрьнең күпчелек әсәрләре заманының мәшһүр кешеләрен, мәгариф эшлеклеләрен, ишан-муллаларны, байларны олылауга, ата-анасына, туганнарына багышланган мәдхия һәм мәрсияләрдән тора.

Әдип иҗатында дөньяви эчтәлекле, үз заманы, татар иҗтимагый тормышы һәм тарихы турында әсәрләр бар, мәсәлән: «Шәмгы зыя» (1883), «Мәдхе Казан» (1889) һ.б. «Фосуле әрбага» («Елның дүрт фасылы») шигырендә ул табигать күренешләрен сурәтли, туган ягы матурлыгына дан җырлый.

Г.Чокрыйның проза әсәрләре арасында 1872 елдагы «Хаҗнамә» исемле юлъязмалары эчтәлеге һәм теле белән аерылып тора. «Хаҗнамә» шагыйрьнең дөньяга карашын тулырак күзалларга мөмкинлек бирә, Россия киңлекләрен, чит илләрне күрү, андагы тормыш, көнкүреш картиналарын күзәтү авторга көчле йогынты ясый. Аның күзаллавы киңәя бара.

Г.Чокрыйның шигъри стиле үзенчәлекле. Ул үзенең шигырьләрендә, тирән фикерләр әйтүдән бигрәк, матур итеп сүз тезүгә күбрәк әһәмият биргән, үз күңелендәге катлаулы хис-кичерешләрне үтемле сурәтләр ярдәмендә тәэсирле һәм табигый рәвештә гәүдәләндерә алган.

Әдип үзенә кадәрге һәм үз чоры язма әдәби тел традицияләрен уңышлы дәвам итә, аларны үстерү һәм баетуга зур өлеш кертә.

Г.Чокрыйның әлегәчә матбугатта чыкмаган һәм тиешенчә өйрәнелмәгән кульязма китаплары да шактый. Алар Казан, Уфа һәм Санкт-Петербург фәнни китапханәләрендә, музейлар фондларында сакланалар.

Г.Чокрый 1889 елның 24 декабрендә вафат була.

2001 елда әдипнең туган авылында аның исемендәге музей ачыла.

Советуем прочитать:
Укырга тәкъдим итәбез:

Чокрый Г. Восхваление Казани: / [стихи; пер. С.Липкина] // Антология татарской поэзии. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1957. – С. 94–97. – Биогр. справка об авторе. – С. 94.

Чокрый Г. ...Фәйзы нәкъес (өзек); Мәгърифәт йулы; Мөсәдифе ләзизә; Хаҗнамә; Къитга; Замме нәзыйр: [шигырьләр] // Татар поэзиясе антологиясе. 1 кит. / төз. Г.Рәхим. – Ка-

зан: Татар. кит. нәшр., 1992. – Б. 332–339. – Авт. тур. белешмә. – Б. 332.

Чокрый Г. Мәдхе Болгар; Мәдхе Казан (өзек); Яз (өзек): [шигырьләр] // Казан утлары. – 1986. – № 11. – Б. 169–171.

Чокрый Г. ...Ләбибләрдән ирле атам...; ...Ходавәндә, ходавәндә; ...Һауада каз китеб барса, кара күр... : [шигырьләр] // Аргамак. – 1996. – № 3. – Б. 47–48.

Чокрый Г. Мәдхе Казан: (тарихи поэма) // Мирас. – 1999. – № 10. – Б.20–23.

Гайнуллин М.Х. Татарская литература XIX века. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1975. – 307 с. – Гали Чокрый (1826–1889). – С. 125–130.

Сайфуллина Ф.С., Гумеров И.Г. Творчество Гали Чокрыя: традиции суфийской литературы Востока // Филология и культура. – 2013. – № 3 (33). – С. 210–214.

Сафин М. «Всё, что имел я отдал людям..» // Аргамак. – 1998. – № 7. – С. 108–112.

Әдипләребез: биобиблиогр. белешмәлек. 2 томда. Т. 2 / [төз. Р.Н.Даутов, Р.Ф.Рахмани]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2009. – 735 б. – Гали Чокрый. – Б. 623.

Гомәров И. Мәгърифәт җырчысы: Гали Чокрыйның тормыш һәм иҗат сәхифәләре. – Казан: Школа, 2006. – 144 б.

Гомәров И. Гали Чокрый // Татар әдәбияты тарихы. 8 томда. Т. 3: XIX гасыр. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2023. – Б. 258–279.

Әхмәтов Р. Гали Чокрый (1826–1889) // Татар әдәбияты тарихы. 6 томда. Т. 2: XIX йөз татар әдәбияты. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1985. – Б. 416–431.

Гайнуллин М.Х. Татар әдәбияты: XIX йөз. – Тулыл. икенче басма. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1968. – 690 б. – Гали Чокрый: [биографиясе һәм шигырьләре]. – Б. 218–230.

Нуртдинов Р., Гарифуллин Д. Гали Чокрый. – Яр Чаллы, 2004. – 104 б.

Гарифуллин Д. Гали Чокрыйның Казанга мәдхиясе // Гасырлар авазы=Эхо веков. – 2005. – № 2. – Б. 128–132.

Гарифуллин Д. Гали Чокрый нәселе: [Гали Чокрыйның шәҗәрәсе дә бирелгән] // Ватаным Татарстан. – 1999. – 7 май.

Шәрипов Ә. Казанга гашыйк шагыйрь Гали Чокрый // Мәйдан. – 2021. – № 2. – Б. 82– 87.

Гомәров И. Гали Чокрый иҗатында тарихи мотивлар // Фәнни язмалар-2003. – Казан, 2004. – Б. 76–83.

Гомәрев И. Г.Чокрый һәм аның «Мәдхе Казан» әсәре // Мирас. – 1999. – № 10. – Б. 17–19.

Әхмәт Р. Бөек акыл иясе // Мирас. – 2006. – № 11. – Б. 50–52.

Әхмәтҗанов Г. Гали Чокрый китапханәсе: [шагыйрьнең хатлары] // Фән һәм тел. – 2011. – № 1. – Б. 35–36.

Әхмәтов Р. Шәмдәлләрдә – якты утлар... // Казан утлары. – 1986. – № 11. – Б. 164–168.

Мөхәммәтнуров С. Гали Чокрый турында риваятьләр // Мәдәни җомга. – 2016. – 19 август. – Б. 11.

13 января / 13 гыйнвар

Фатих Амирхан
Фатих Әмирхан

1886–1926

140 лет со дня рождения
тууына 140 ел

Классик татарской литературы, видный прозаик, драматург, публицист, литературный критик и общественный деятель Фатих Амирхан (Фатих Мухаммадзарифович Амирханов) родился 13 января 1886 года в Казани в Новой Татарской Слободе, в семье муллы. Учился в медресе «Мухаммадия», где помимо богословских дисциплин изучал восточную классическую литературу, русский язык и литературу, активно участвовал в общественной жизни учебного заведения.

В 1905–1907 годах Ф.Амирхан обучается на курсах в Петербурге и Москве, работает ответственным секретарем в журнале «Тарбияиатфаль» в Москве, пишет научно-популярные статьи, занимается переводческой деятельностью.

В 1907 году Ф. Амирхан возвращается в Казань. В то лето с ним случается большое несчастье: молодого человека, которому только исполнился двадцать один год, поражает паралич, и он на всю жизнь остаётся в состоянии, когда не может ходить на своих ногах. Несмотря на то, что он был вынужден жить в кресле и коляске, именно в этот период он активно развивает свою литературную и публицистическую деятельность. Ф.Амирхан становится ответственным секретарем газеты «Аль-Ислах». В этой газете публикуется его первое оригинальное художественное произведение – рассказ «Гарәфә кич төшемдә» («Сон накануне праздника»).

Период работы в газете «Аль-Ислах» (1907–1909) характеризуется активным литературным творчеством, особенно в области публицистики и литературной критики. В это время он пишет несколько рассказов, драму «Яшьләр» («Молодёжь») и знаменитую сатирическую повесть «Фәтхулла хәзрәт». На страницах газеты печатает около ста публицистических, критических статей, очерков и фельетонов, посвященных различным вопросам литературы, культуры, образования, общественной жизни и др.

В годы работы в «Аль-Ислах»е Ф.Амирхан сближается с видными деятелями того времени – Г.Тукаем и Г.Камалом. Многие произведения, созданные Г.Тукаем в 1907–1909 годах, представляются в газете «Аль-Ислах». Ф.Амирхан является первым критиком, давшим высокую оценку поэтическим сборникам поэта.

После прекращения издания газеты «Аль-Ислах» Ф.Амирхан публикуется в сатирическом журнале «Ялт-йолт». В 1912–1918 годы работает литературным сотрудником в редакции газеты «Кояш».

В 1910–1917 годах Ф.Амирхан создаёт произведения, посвящённые различным сторонам жизни того времени, выступает со статьями в периодической печати. Всего до революции издаётся около двадцати книг произведений Ф.Амирхана.

После революции 1917 года Ф.Амирхан активно участвует в издании республиканских газет, выступает с публицистическими статьями, очерками, ведёт педагогическую деятельность: в 1923–1925 годах преподаёт в Казанском театральном техникуме.

Фатих Амирхан умер 9 марта 1926 года; похоронен на Ново-Татарском кладбище Казани.

Татар әдәбияты классигы – күренекле прозаик, драматург, публицист, әдәбият

тәнкыйтьчесе һәм җәмәгать эшлеклесе Фатих Әмирхан (Фатих Мөхәммәтзариф улы Әмирханов) 1886 елның 13 гыйнварында Казанның Яңа Татар Бистәсендә мулла гаиләсендә туа. Аны «Мөхәммәдия» мәдрәсәсенә укырга бирәләр. Фатих, дин сабакларыннан тыш, Көнчыгыш классик әдәбиятын, рус теле һәм әдәбиятын да яхшы үзләштерә. Бер үк вакытта ул мәдрәсәнең җәмәгать эшләрендә актив катнаша.

1905–1907 елларда ул Петербург һәм Мәскәүдә курсларда укый. Мәскәүдә «Тәрбияиәтфаль» («Балалар тәрбиясе») журналында җаваплы сәркятиб хезмәтен башкара, фәнни-популяр характердагы мәкаләләр яза, тәрҗемә эше белән дә шөгыльләнә.

1907 елда Ф.Әмирхан Казанга кайта. Шул җәйне аның белән зур бәхетсезлек була: әле яңа егерме бер яшен тутырган егетне паралич суга һәм ул гомере буе үз аягы белән йөри алмас авыру хәлендә кала. Кресло һәм коляскага багланып яшәргә дучар ителүенә карамастан, Фатих Әмирхан нәкъ менә шул чорда үзенең әдәби һәм публицистик эшчәнлеген киң җәелдереп җибәрә. «Әл-Ислах» («Реформа») газетасының җаваплы сәркятибе була. Шушы газетада аның беренче оригиналь әдәби әсәре – «Гарәфә кич төшемдә» исемле хикәясе басыла.

«Әл-Ислах» чоры (1907–1909) Ф.Әмирханның әдәби иҗатта һәм аеруча публицистика, әдәби тәнкыйть өлкәсендәге күпкырлы эшчәнлеге белән характерлы. Шушы вакыт эчендә ул күп хикәяләр, «Яшьләр» драмасын, «Фәтхулла хәзрәт» исемле атаклы сатирик повестен яза. Газета битләрендә төрле иҗтимагый-сәяси мәсьәләләргә, әдәбиятсәнгать, уку-укыту һәм башка көнүзәк проблемаларга багышланган йөзгә якын публицистик, тәнкыйть мәкаләләрен, очерк һәм фельетоннарын бастыра. Бу әсәрләр Ф.Әмирханны шул чор татар әдәбиятының алдынгы бер вәкиле итеп танытталар.

«Әл-Ислах»та эшләгәндә Ф.Әмирхан үз чорының күренекле шәхесләре Г.Тукай, Г.Камал белән якынлаша. Г.Тукайның 1907–1909 елларда иҗат иткән күпчелек әсәрләре «Әл-Ислах» газетасында дөнья күрәләр. Шагыйрьнең шигъри җыентыкларына беренче дөрес бәяне бирүче, шагыйрь иҗатының әһәмиятен, киләчәктәге урынын беренче билгеләүче дә Ф.Әмирхан була.

«Әл-Ислах» газетасы чыгудан туктагач, Ф.Әмирхан «Ялт-йолт» исемле көлке журналында актив язышa. 1912–1918 елларда ул «Кояш» газетасы редакциясендә әдәби хезмәткәр булып эшли.

1910–1917 елларда Ф.Әмирхан заман тормышының төрле якларын яктырткан күп әсәрләрен иҗат итә, көндәлек матбугатта күпсанлы мәкаләләре белән катнаша. Революциягә кадәр Ф.Әмирханның әсәрләре тупланган егермегә якын китабы басылып чыга.

Октябрь революциясеннән соң Ф.Әмирхан республика газеталарын чыгаруда актив катнаша, публицистик мәкаләләр, очерклар белән чыгыш ясый. Бер үк вакытта педагогик эш тә алып бара: 1923–1925 елларда Казан театр техникумында укыта.

Фатих Әмирхан 1926 елның 9 мартында вафат була; Казанның Яңа Татар зиратында җирләнә.

Советуем прочитать:
Укырга тәкъдим итәбез:

Амирхан Ф. Избранное: рассказы и повести / [пер. с татар. Г.Хантемировой]. – М.: Худож. лит., 1975. – 320 с.

Амирхан Ф. На перепутье: рассказы и повести / [пер. с татар. Г.Хантемировой]. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1979. – 334 с.: портр.

Амирхан Ф. Хаят: повесть / [пер. с татар. Г.Хантемировой]. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1986. – 127 с.: ил.

Амирхан Ф. Хаят: рассказы, повести / сост. В. Камалиева; авт. предисл. Т.Гилазов. – Казань: Татар. кн. изд-во, 2020. – 332 с.: портр. – (Татарская проза).

Амирхан Ф. «Всё прежнее во мне превратилось в пепел» / [предисл. Р.Амирхана] // Гасырлар авазы=Эхо веков. – 1997. – № 3–4. – С. 179–185.

Әмирхан Ф. Әсәрләр: 4 томда. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1984–1989.
Т.1: хикәяләр (1907–1922) / [ахыр сүз язучы М.Х.Хәсәнов]. – 1984. – 480 б.
Т.2: повестьлар, роман һәм драма әсәрләре. – 1985. – 488 б.: портр. б-н.
Т.3: публицистика. – 1989. – 512 б.: портр. б-н. Т.4: әдәбият-сәнгать тәнкыйте, биографик материаллар, хатлар. – 1986. – 390 б.: портр. б-н.

Әмирхан Ф. Әсәрләр: 6 томда / Татарстан Республикасы Фәннәр академиясе Г.Ибраһимов исем. Тел, әдәбият һәм сәнгать ин-ты]. – Академик басма. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2024–.
Т. 1: хикәяләр һәм повестьлар (1907–1911) / төз., текстларны, искәрмә һәм аңлатмаларны әзерләүчеләр: Э.Галимҗанова, Ф.Фәйзуллина. – 2024. – 509 б.: портр.
Т. 2: хикәяләр (1912–1924) / төз., текстларны, искәрмә һәм аңлатмаларны әзерләүчеләр: Г.Зәйниева, Г.Хөснетдинова. – 2024. – 415 б.: портр.
Т. 3: роман. Драма әсәрләре (1910–1922) / төз., текстларны, искәрмә һәм аңлатмаларны әзерләүчеләр: Ә.Алиева, Г.Ханнанова. – 2024. – 366 б.: портр.

Әмирхан Ф. Сайланма әсәрләр / [кереш сүз авт. Р.Яруллина]. – Казан: ТаРИХ, 2002. – 400 б.: портр. б-н.

Әмирхан Ф. Әсәрләр / [кереш сүз авт. Д.Ф.Заһидуллина]. – Казан: Мәгариф, 2002. – 320 б.: портр. б-н.

Әмирхан Ф. Халык кызлары: әкият вә тарихларындан алып язылган хикәя / [кереш сүз язучы Ф.Ибраһимова]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1995. – 24 б.

Әмирхан Ф. Хәят: хикәяләр, повестьлар / төз. В.Камалиева; кереш мәкалә авт. Т.Ш.Гыйлаҗев. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2020. – 397 б.: портр. – (Татар прозасы).

Гиниятуллина А. Писатели Советского Татарстана: биобиблиогр. справ. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1970. – 511 с . – Фатих Амирхан. – С. 28–30.

Нуруллин И. Прометей из Новотатарской слободы / [авториз. пер. Р.Нуруллиной]. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1991. – 269 с.

Хасанов М. Фатих Амирхан // История татарской литературы нового времени (XIX – начало XX вв.). – Казань: Фикер, 2003. – С. 362–374.

Валеев Н.М. В мире нравственных исканий. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1985. – 120 с.

Идейно-эстетическое наследие Фатиха Амирхана: межвуз. сб. науч. тр. – Казань, 1989. – 204 с.

Ганиева Р. Татарская литература: традиции, взаимосвязи. – Казань: изд-во Казан. ун-та, 2002. – 272 с. – Художественные поиски Фатиха Амирхана. – С. 92–100; Фатих Әмирхан иҗаты – мәктәптә. – Б. 213–223.

Ахметова Д. «Чеховский герой». Жизнь-театр Фатиха Амирхана: [литературное творчество; представлены фотодокументы] // Казань. – 2021. – № 3. – С. 108–114.

Саяпова А. Дардменд и проблемы символизма в татарской литературе. – Казань. – 2006. – 246 с. – «Хаят» Ф.Амирхана. – С. 111–115; Прекрасное в творчестве Ф.Амирхана: к проблеме героя времени. – С. 115–120.

Галиева Н. По казанским следам Фатиха Амирхана // Казань. – 2017. – № 6. – С. 45–51.

Әдипләребез: биобиблиогр. белешмәлек. 2 томда. Т.1 / [төз. Р.Н.Даутов, Р.Ф.Рахмани]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2009. – 751 б. – Фатих Әмирхан. – Б. 90–94.

Даутов Р.Н., Нуруллина Н.Б. Совет Татарстаны язучылары: биобиблиогр. белешмә. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1986. – 639 б. – Фатих Әмирхан. – Б. 594–597.

Нуруллин И. Фатих Әмирхан (1886–1926). – Казан: Татар. кит. нәшр., 1988. – 279 б. – («Атаклы кешеләр тормышы»).

Фатих Әмирхан турында истәлекләр / [төз. Ф.Ибраһимова, Р.Әмирхан]. – Тулыл. икенче басма. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2005. – 255 б.

Әмирхан Р.Г. Әмирханнар (тәфсилле шәҗәрә). – Казан: Мәгариф, 2005. – 223 б.

Ганиева Р. Фатих Әмирхан // Татар әдәбияты тарихы. 8 томда. Т. 4: XX гасыр башы. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2023. – Б. 99–117.

Ганиева Р. Фатих Әмирхан // Татар әдәбияты тарихы. 8 томда. Т. 4: XX гасыр башы. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2016. – Б. 93–107.

Нуруллин И. Фатих Әмирхан // Татар әдәбияты тарихы. 6 томда. Т. 3: XX гасыр башы. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1986. – Б. 295–315.

Вәлиев Н. Фатих Әмирханның рухи мирасы: идея-сәнгать үзенчәлекләре. – Казан: Фән, 2005. – 196 б.

Хәсәнов М.Х. Сайланма хезмәтләр / ТР ФА; Г.Ибраһимов исем. Тел, әдәбият, сәнгать ин-ты. – Казан, 2015. – 488 б. – Фатих Әмирхан. – Б. 285–306.

Бәшир Ф. Сөйлә каләм!: әдәби уйланулар, тәнкыйть мәкаләләре, рецензияләр. – Казан. – 2001. – 144 б. – Әхлакый эзләнүләр дөньясында. – Б. 96–101; Аяклары бәйле Прометей! – Б. 129–134.

Мусабәкова Р. Фатих Әмирхан (1886–1926) // Кырык татар = Сорок татар = The Forty Tatars. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2013. – Б. 21–29. – Текст татар., рус., ингл. тел.

Баттал-Таймас Г. Параличланган хәлдә 10 ел иҗат иткән әдип Фатих Әмирхан // Фәнни Татарстан. – 2021. – № 1. – Б. 105–110.

Гыйлаҗев Т.Ш. Татар халкының рухи һәм мәдәни яңарышында Ф.Әмирхан // Фәнни Татарстан. – 2021. – № 1. – Б. 87–104.

Заһидуллин Илдус. «Аяклары бәйле Прометей»: Фатих Әмирхан // Татарстан. – 2024. – № 1. – Б. 66–69.

Заһидуллина Д.Ф. Фатих Әмирхан: татар халкы өчен янып яшәү // Фәнни Татарстан. – 2025. – № 1. – Б. 43– 64; № 2. – Б. 53–65.

Зәйниева Г.Н. Фатих Әмирхан публицистикасын барлаганда // Фәнни Татарстан. – 2025. – № 1. – Б. 65–77.

Хөснетдинова Г.А. Халык мәнфәгатен яклап... //Фәнни Татарстан. – 2025. – № 2. – Б. 66–76.

Әмирхан Р. Яшәеш һәм иҗат колачы // Казан утлары. – 2006. – № 1. – Б. 143–152.

Фатих Әмирхан: тәрҗемәи хәле, истәлекләр, әсәрләр, анализ үрнәкләре, дәрес эшкәртмәләре. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2011. – 247 с.

Сөләйманова Л. XX йөз татар әдәбиятында Фатих Әмирханның «Хәят» повесте // Фән һәм тел. – 2007. – № 3. – Б. 27–29.

3 февраля / 3 февраль

Нинель Юлтыева

1926–2014

100 лет со дня рождения
тууына 100 ел

Блистательная балерина, балетмейстер, педагог Нинель Даутовна Юлтыева родилась 3

февраля 1926 года в Уфе в семье видного писателя и общественного деятеля Даута Юлтыя. В 1935 году Нинель поступила в Ленинградское академическое хореографическое училище им. А.Я.Вагановой (ныне Академия русского балета им. А.Я. Вагановой). В 1938 году был расстрелян отец, мать сослали в лагеря.

Училась Нинель с перерывами и смогла окончить учебу только в 1949 году, поскольку помешала война. Позже училась на педагогическом отделении этого же училища; 1972 году закончила балетмейстерское отделение Ленинградской государственной консерватории им. Н.А. Римского-Корсакова.

Свой путь на сцене Нинель Даутовна начала в 1941 году в качестве солистки Башкирского государственного театра оперы и балета.

В 1946 году приехала в Казань, дебютировала на сцене Татарского театра оперы и балета им. М.Джалиля, блестяще исполнив заглавную роль в балете Н.Г. Жиганова «Зюгра». В 1946–1966 годах Н.Юлтыева являлась солисткой этого театра, считалась примой-балериной.

На сцене Татарского театра оперы и балета им. М.Джалиля она была исполнительницей ведущих партий: Жизель (одноимённое произведение А.Адана), Сванильда («Каппелия» Л.Делиба), Одетта-Одиллия, Аврора («Лебединое озеро», «Спящая красавица» П.Чайковского), Раймонда (одноимённое произведение А.Глазунова), Китри, Никия («Дон Кихот», «Баядерка» Л.Минкуса), Тао Хао («Красный мак» Р.Глиэра), Лауренсия (одноименное произведение А.Крейна), Сююмбике (в первом татарском балете «Шурале» Ф.Яруллина), Зарифа («Горная быль» А.Ключарёва), Зифа («Кисекбаш» Р.Губайдуллина), Раушан (одноимённое произведение З.Хабибуллина) и др.

В 1957 году она выезжала на гастроли за рубеж (Китай, Бирма, Вьетнам). Как танцовщицу Н.Юлтыеву характеризовали высокопрофессиональная хореографическая техника, глубина и содержательность создаваемых сценических образов.

В 1968–1969 годах Нинель Даутовна трудилась педагогом Ленинградского хореографического училища, в 1969–1973 годах – главным балетмейстером Татарского театра оперы и балета им. М.Джалиля в Казани. Как хореограф Нинель Юлтыева поставила балеты «Лебединое озеро» и «Спящая красавица» П. Чайковского, «Баядерка» Л.Минкуса, «Бахчисарайский фонтан» Б.Асафьева, «Шурале» Ф.Яруллина; концертные номера на музыку С.Сайдашева, А.Ключарёва, Р.Яхина и другие спектакли.

Долгие годы Н.Д.Юлтыева преподавала в Казанском филиале Ленинградского института культуры им. Н.К.Крупской (ныне – Казанский государственный институт культуры). В 1972–1998 годах являлась заведующим кафедрой хореографии, с 1985 года – профессором.

Нинель Даутовна много работала за рубежом: в 1974–1977 годах –главный балетмейстер и художественный руководитель Каирской балетной труппы, в 1981–1983 годах – балетмейстер-педагог балетной труппы театра им. Т.Кареньо в Культурном центре им. С.Боливара в Каракасе (Венесуэла); в 1988–1989 годах художественный руководитель Каирского высшего балетного института (Египет).

С 1998 по 2014 годы Нинель Юлтыева являлась художественным руководителем Казанского хореографического училища. Она сумела создать незабываемые образы в лучших классических спектаклях, осуществила великолепные постановки балетов зарубежной, русской, национальной классики и воспитала целую плеяду талантливых учеников.

Имя Нинель Юлтыевой навечно вписано в историю российского балетного искусства.

Нинель Даутовне присуждены почётные звания заслуженной артистки Татарской АССР (1953), народной артистки РСФСР (1957), Республики Башкортостан (1995) и Республики Татарстан (1996). Она удостаивалась приза «Душа танца», награждалась медалью «За доблестный труд в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.». Являлась профессором и действительным членом Петровской академии науки и искусств в Санкт-Петербурге.

Нинель Даутовна Юлтыева умерла 23 ноября 2014 года в Казани. Похоронена на Арском кладбище.

Күренекле балет артисты, балетмейстер, педагог Нинель Даутовна Юлтыева 1926 елның 3 февралендә Уфада күренекле язучы һәм җәмәгать эшлеклесе Давыт Юлтый гаиләсендә туа. 1935 елда Нинель А.Я.Ваганова исемендәге Ленинград академия хореография училищесына (хәзерге А.Я. Ваганова исемендәге Рус балет академиясе) укырга керә. 1938 елда әтисен атып үтерәләр, әнисен лагерьга сөрәләр.

Нинельгә укуын бүләргә туры килә. Сугыш вакыты булганга, ул училищены 1949 елда гына тәмамлый ала. Соңрак шул ук училищеның педагогия бүлеген һәм 1972 елда Н.А.Римский-Корсаков исемендәге Ленинград дәүләт консерваториясенең балетмейстерлык бүлеген тәмамлый.

Сәхнәдә үзенең иҗат юлын Нинель Даутовна 1941 елда Башкорт дәүләт опера һәм балет театры солисты булып башлый. 1946 елда ул Казанга килә, М.Җәлил исемендәге Татар опера һәм балет театры сәхнәсендә Нәҗип Җиһановның «Зөһрә» балетында төп рольне бик оста башкарып дебют ясый. 1946–1966 елларда Н.Юлтыева театрның солисты була, прима-балерина дәрәҗәсен ала.

М.Җәлил исемендәге Татар опера һәм балет театры сәхнәсендә ул Жизель (А.Аданның шул исемдәге әсәре буенча), Сванильда («Каппелия», Л.Делиб), Одетта-Одиллия, Аврора («Аккош күле», «Йокыга талган гүзәл», П.Чайковский), Раймонда (шул исемдәге әсәр буенча, А.Глазунов), Китри, Никия («Дон Кихот», «Баядерка», Л.Минкус), Тао Хао («Кызыл мәк», Р.Глиэр), Лауренсия (шул исемдәге әсәр, А.Крейн), Сөембикә (Фәрит Яруллинның «Шүрәле» исемле беренче татар балеты), Зарифа («Тау әкияте», А.Ключарёв), Зифа («Кисекбаш», Р.Гобәйдуллин), Раушан (З.Хәбибуллинның шул исемдәге әсәре) партияләрен һ.б. классик һәм милли балетларда әйдәп баручы рольләрне башкара.

1957 елда ул чит илләргә (Кытай, Бирма, Вьетнам) гастрольләр белән бара. Югары профессиональ хореография техникасы, ул иҗат иткән тирән эчтәлекле сәхнә образлары аны оста биюче буларак ача.

1968–1969 елларда Нинель Даутовна Ленинград хореография училищесында педагог, 1969–1973 елларда Татар опера һәм балет театрында баш балетмейстер булып эшли. Хореограф буларак аның куйган балет постановкалары: «Аккош күле», «Йокыга талган гүзәл» (П.Чайковский), «Баядерка» (Л.Минкус), «Бакчасарай фонтаны» (Б.Асафьев), «Шүрәле» (Ф.Яруллин); С.Сәйдәшев, А.Ключарёв, Р.Яхин һ.б. музыкасына концерт номерлары.

Н.Д.Юлтыева озак еллар Н.К.Крупская исемендәге Ленинград мәдәният институтының Казан филиалында (соңрак – Казан дәүләт мәдәният институты) укыта. 1972 елдан хореография кафедрасы мөдире, 1985 елдан профессор була.

Нинель Даутовна чит илләрдә күп эшли: 1974–1977 елларда – Каһирә балет труппасының баш балетмейстеры һәм сәнгать җитәкчесе, 1981–1983 елларда – Каракас шәһәрендәге (Венесуэла) С.Боливар

исемендәге мәдәният үзәгендә Т.Кареньо исемендәге театрның балет труппасы балетмейстер-педагогы; 1988–1989 елларда Каһирә Югары балет институтының (Мисыр) сәнгать җитәкчесе.

1998 елдан 2014 елга кадәр Нинель Юлтыева Казан хореография училищесының сәнгать җитәкчесе вазыйфасын башкара.

Ул иң яхшы классик спектакльләрдә онытылмаслык образлар тудыра, чит ил, рус, милли классик балетларын искиткеч итеп сәхнәләштерә һәм бер төркем талантлы укучылар тәрбияли. Нинель Юлтыеваның исеме Россия балет сәнгате тарихына мәңгелеккә язылган.

Нинель Даутовнага Татарстан АССРның атказанган артисты (1953), РСФСРның (1957), Башкортстан Республикасының (1995) һәм Татарстан Республикасының (1996) халык артисты дигән мактаулы исемнәр бирелә. Ул «Бию җаны» призына лаек була, «1941–1945 елларда Бөек Ватан сугышындагы фидакарь хезмәте өчен» медале белән бүләкләнә. Санкт-Петербургтагы Пётр исемендәге фән һәм сәнгать академиясенең хакыйкый әгъзасы була.

Нинель Даутовна Юлтыева 2014 елның 23 ноябрендә Казанда вафат була. Арча зиратында җирләнә.

Советуем прочитать:
Укырга тәкъдим итәбез:

Юлтыева Нинель. Адажио моей памяти. – Казань: ИД «АБВ», 2006. – 207 с.: фотоил.
Рец.: Батулла Р. Спасибо за книгу и за то, что Вы есть! // Респ. Татарстан. – 2007. – 13 марта.

Юлтыева Н. Мои первые роли в Казани: [отрывки из книги воспоминаний «Адажио моей памяти»] // Казань. – 2023. – № 5. – С. 48–53.

Юлтыева Н. «Танцовщик – товар недолговечный и штучный»] / беседу вела О.Иванычева // Казан. ведомости. – 1999. – 24 сент. – С. 13.

Юлтыева Н. Балет – он и в Африке балет / беседу вела О.Иванычева // Казан. ведомости. – 2003. – 22 апр. – С. 7.

Юлтыева Н. Счастливые заботы профессора / беседу вела Е.Демидова // Балет. – 2004. – № 2. – С. 57.

Юлтыева Н. Нинель Юлтыева: о времени и о себе / беседу записала А.Хазиева // Элита Татарстана. – 2008. – апр. – С. 84–85.

Юлтыева Н. «Балет – спорт һәм образ мәхәббәте» / әңгәмәне Л.Сөнгатуллина алып барды // Татарстан яшьләре. – 2001. – 17 март.

Юлтыева Н. Хәзер балетка искитмәле авыл балалары килә / [балерина белән әң-мә] // Ватаным Татарстан. – 2008. – 16 сент.

Горшков В.Н. Нинель Юлтыева: сотни жизней в одной. – Казань: изд-во Респуб. науч.-метод. центра народного творчества и КПР, 1996. – 24 с.

Нинель Юлтыева // Балет. – 2003. – № 1. – С. 8–9.

Милицын Б. Татарская Уланова: [воспоминание о Н.Юлтыевой] // Звезда Поволжья. – 2013. – 5–11 дек. – С. 4.

Вяткина Н. Нинель Юлтыева. Либретто для примы-балерины, балетмейстера, худрука // Казань. – 2021. – № 12. – С. 88 –93.

Шакирзянов М. Легенда о любви // Идель. – 1996. – № 11–12. – С. 51.

Стрельникова О. Ещё одно адажио // Респ. Татарстан. – 2006. – 9 февр. – С. 6, 15.

Айрат Арсланов: истәлекләр / төз. Р.Заһидуллина. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2007. – 239 б. – Күренекле балерина, режиссёр һәм педагог. – Б. 194– 196.

Горшков В. Татар балеты аңа таҗ кидерде // Мәд. җомга. – 2001. – 16 февр. – Б. 17.

Юнысова А. Бердәнбер // Сөембикә. – 2006. – № 3. – Б. 11–13.

Хәсәнова А. Күңелләрдә татарлык булмаса… // Ватаным Татарстан. – 2011. – 25 февр. – Б. 5.

Шакирҗан Л. Сагышларны җиңгән балкышлы язмыш // Сәхнә. – 2011. – № 2. – Б. 6–9.

Хәбибуллина Л. Сабый чактан аны ачы язмыш сагалый // Шәһри Казан. – 2006. – 3 февр.

Галиуллина М. Сөембикә каурыйлары – яшь буынга мирас // Шәһри Казан. – 2001. – 2 февр.

Юнысова А. Юлтыева калфагы: шигырь // Сәхнә. – 2011. – № 2. – Тышл. 4-нче б.

15 февраля / 15 февраль

Муса Джалиль
Муса Җәлил

1906–1944

120 лет со дня рождения
тууына 120 ел

Поэт-герой Муса Джалиль (Муса Мустафович Залилов) родился 15 февраля 1906 года в деревне Мустафино Оренбургской губернии (ныне Шарлыкский район Оренбургской области). В шесть лет поступает в сельскую школу, а когда в 1913 года семья переезжает в Оренбург, учёбу продолжает в медресе «Хусаиния». В годы учёбы (1914–1917) близко знакомится с творчеством Г.Тукая, Дэрдменда, С.Рамиева и сам пробует сочинять стихи.

В октябре 1919 года в газете «Кызыл юлдуз» («Красная звезда») печатается его стихотворение «Счастье». Позже появляются и другие стихи.

В 1922 году М.Джалиль переезжает в Казань, работает в редакции газеты «Татарстан», а с 1923 года учится на Татрабфаке. На страницах газет и журналов печатаются его стихи и статьи, в 1925 году издаётся первый сборник стихов поэта «Барабыз» («Мы идём»).

В 1927 году М.Джалиль в Москве участвует в организации первых татарских детских журналов «Кечкенә иптәшләр» и «Октябрь баласы» и до конца 1932 года работает редактором этих журналов. Одновременно в 1927–1931 годах учится в Московском университете.

В 1933–1934 годах М.Джалиль возглавляет отдел литературы и искусства московской газеты «Коммунист». В 1934 году выходит ещё один сборник стихов поэта и первое издание избранных стихов на русском языке.

В 1935 году при Московской консерватории организуется Татарская оперная студия, куда Джалиля приглашают на должность заведующего литературной частью. Он собирает вокруг себя поэтов, композиторов, организует переводы на татарский язык классических оперных либретто, оказывает творческую помощь в создании первых татарских опер.

В 1938 году, после открытия в Казани театра оперы и балета, вместе с оперной труппой сюда переезжает и Джалиль.

Общение с композиторами, тесная связь с миром музыки вдохновляют поэта на создание новых произведений. Он – автор текстов популярных песен, романсов. В его творчестве появляется новый жанр – жанр драматической поэмы. На основе его поэм «Алтынчеч» и «Ильдар» композитор Н.Жиганов создаёт свои знаменитые оперы. В 1948 году опере «Алтынчеч» присуждается Государственная премия СССР.

В 1939–1941 годах М.Джалиль назначается ответственным секретарем правления Союза писателей Татарстана.

В июле 1941 года М.Джалиля призывают в армию. Он назначается военным корреспондентом газеты «Отвага» Северо-Западного фронта. В июне 1942 года в боях на Волховском направлении их часть попадает в окружение. Тяжело раненый М.Джалиль попадает в плен, проходит через фашистские лагеря. Находясь в немецком плену, принимает активное участие в деятельности подпольной группы татарских военнопленных.

25 августа 1944 года М.Джалиль вместе с десятью товарищами по подполью был казнён в фашистской тюрьме Плетцензее.

2 февраля 1956 года Указом Президиума Верховного Совета СССР за героизм в годы Великой Отечественной войны М.Джалилю присвоено звание Героя Советского Союза.

За поэтическое творчество – цикл «Моабитская тетрадь» – поэт в 1957 году был удостоен Ленинской премии.

«Моабитская тетрадь» – вершина поэзии Мусы Джалиля. Цикл стихов переиздавался десятки раз на татарском и русском языках, переведён на многие другие языки.

В 1968 году была учреждена Премия комсомола Татарии им. М.Джалиля (с 1997 года – Республиканская премия им. М.Джалиля), в 1966 году установлен памятник поэту (скульптор В.Е.Цигаль, архитектор Л.Г.Голубовский), в 1970 году открыт мемориальный музей М.Джалиля в городе Мензелинске, в 1983 году – музей-квартира в Казани.

Герой шагыйрь Муса Җәлил (Муса Мостафа улы Җәлилов) 1906 елның 15 февралендә элекке Оренбург губернасы (хәзерге Оренбург өлкәсе Шарлык районы) Мостафа авылында крестьян гаиләсендә туа. Муса алты яшеннән авыл мәктәбенә укырга керә, 1913 елда гаилә Оренбургка күчкәч, укуын «Хөсәения» мәдрәсәсендә дәвам иттерә. Мәдрәсә елларында (1914–1917) матур әдәбият әсәрләрен яратып укый, Тукай, Дәрдмәнд, С.Рәмиев иҗатлары белән якыннан таныша, үзе дә шигырьләр яза башлый.

1919 елның октябрендә «Кызыл йолдыз» газетасында Мусаның «Бәхет» исемле шигыре басыла. Шуннан соң аның башка шигырьләре дә матбугат битләрендә күренә.

1922 елда М.Җәлил Казанга килә, «Татарстан» газетасы редакциясендә эшли, ә 1923 елдан Татрабфакта укый башлый. Газета-журналларда аның бер-бер артлы шигырьләре, мәкаләләре басыла, 1925 елда «Барабыз» исемле беренче шигъри җыентыгы дөнья күрә.

1927 елда М.Җәлил Мәскәүдә беренче татар балалар журналларын («Кечкенә иптәшләр» һәм «Октябрь баласы») оештыруда актив катнаша һәм 1932 елның ахырына кадәр шул журналларның җаваплы редакторы булып эшли. Бер үк вакытта ул, 1927–1931 елларда Мәскәү дәүләт университетының әдәбият-сәнгать факультетында укып, югары белем ала.

1933–1934 елларда М.Җәлил Мәскәүдә татар телендә чыга торган «Коммунист» газетасының әдәбият-сәнгать бүлеген җитәкли. 1934 елда шагыйрьнең «Орденлы миллионнар» шигырьләр җыентыгы һәм шул ук елны «Стихи Мусы Джалиля» исеме белән беренче мәртәбә рус телендә сайланма шигырьләре дә чыга.

1935 елда Мәскәү дәүләт консерваториясе каршында Татар опера студиясе оештырылгач, М.Җәлил шунда әдәби бүлек мөдире итеп эшкә чакырыла. Ул үз тирәсенә шагыйрьләрне, композиторларны туплый, либреттолар язарга булыша, беренче татар операларының тууына турыдан-туры иҗади ярдәмен күрсәтә. 1938 елда Казанга кай-

тып, М.Җәлил опера театрының әдәби бүлек җитәкчесе булып эшли.

Композиторлар белән аралашу, музыка дөньясы белән тыгыз бәйләнеш тоту М.Җәлил иҗатында яңа үзгәрешләр туууга сәбәп була. Аның «Сагыну», «Җир җиләгем», «Җырым булсын бүләгем», «Карашларың» кебек шигырьләре, композиторлар тарафыннан музыкага салынып, халыкның яраткан җырларына әвереләләр. Әдипнең иҗатында яңа жанр – драматик поэма жанры да барлыкка килә; «Алтынчәч», «Илдар» драматик поэмалары нигезендә композитор Н.Җиһанов үзенең атаклы операларын иҗат итә. 1948 елда «Алтынчәч» операсына СССР Дәүләт премиясе бирелә.

1939–1941 елларда М.Җәлил Татарстан Язучылар берлеге идарәсенең җаваплы секретаре вазифасын башкара.

1941 елның июль аенда М.Җәлил армиягә алына. Төньяк-көнбатыш фронтта чыга торган «Отвага» газетасының хәрби корреспонденты итеп билгеләнә. 1942 елның июнендә Волхов юнәлешендә барган канлы сугышлар вакытында, алар часте чолганышта калып, М.Җәлил каты яраланган хәлендә дошман кулына эләгә. Шул көннән патриот шагыйрьнең фашист тоткынлыгындагы газаплы һәм героик тормыш этабы башлана.

М.Җәлил, концлагерьда яшерен оешма төзеп, фашизмга каршы көрәш алып бара.

1944 елның 25 августында Плетцензее төрмәсендә Җәлил һәм аның 10 көрәштәшенең гомере өзелә.

1956 елның 2 февралендә СССР Верховный Советы Президиумы Указы белән М.Җәлилгә Ватан сугышы чорында күрсәткән батырлыгы өчен Советлар Союзы Герое исеме бирелә, ә әсирлектә тудырган поэтик иҗаты – бөтен дөньяга мәшһүр «Моабит дәфтәрләре» Ленин премиясенә лаек була.

«Моабит дәфтәрләре» – Җәлил поэзиясенең иң югары ноктасы. Моабит шигырьләре шагыйрьне әдәбиятның бөтендөнья орбитасына алып чыга.

1968 елда Татарстан комсомолының М.Җәлил исемендәге премиясе оештырыла (1997 елдан – М.Җәлил исемендәге Республика премиясе), 1966 елда Казанда һәйкәле куела (скульпторы В.Е.Цигаль, архитекторы Л.Г.Голубовский), 1970 елда Минзәләдә мемориаль музей, 1983 елда Казанда музей-квартирасы ачыла.

Советуем прочитать:
Укырга тәкъдим итәбез:

Муса Җәлил: библиогр. күрсәткеч. 1919–1973 = Муса Джалиль: библиогр. указ. 1919–1973 /[төз. Н.Әхмәтҗанова һ.б.]. – Казан: Казан ун-ты нәшр., 1976. – 222 б. – Текст татар һәм рус телләрендә.

Муса Җәлил: әдәбият күрсәткече. 1974–1984 = Муса Джалиль: указатель литературы. 1974–1984 / [төз. Н.Әхмәтҗанова һ.б.]. – Казан: Казан ун-ты нәшр., 1987. – 127 б. – Текст татар һәм рус телләрендә.

Джалиль М. Сквозь бури: избранные стихи и поэмы /[пер. татар]. – М.: Сов. Россия, 1986. – 398 с.

Джалиль М. Стихотворения /[пер. с татар.; сост. Ч.Залилова]. – М.: Худож. лит., 1986. –287 с.

Джалиль М. Утренняя звезда: песни на стихи Мусы Джалиля. – 2-е изд., доп. – М.: Музыка, 1986. – 48 с.

Джалиль М. Костёр над обрывом: стихи и поэмы. Письма. Из воспоминаний о поэте /[пер. с татар.]. – М.: Правда, 1987. – 567 с.

Джалиль М. Пылай, моя песня!: стихи и поэма /[пер. с татар.]. – М.: Сов. Россия, 1989. – 401 с.: с портр.

Джалиль М. Избранное / [пер. с татар]. – М.: Худож. лит., 1990. – 462 с.

Джалиль М. Избранное: стихи из Моабитской тетради на татар., рус. и казах. яз. / [автор проекта, сост. Р. Дусумов]; пер. на казах. язык М.Абдрахманова. – Доп. изд. – Кокшетау: Мир печати, 2019. – 95 с.: ил., портр. – Текст парал.: рус., татар., казах.

Джалиль М. Избранное: стихотворения / рук. проекта, сост. Л.Шаех; пер. с татар. М. Фофановой [и др.]. – 2-е изд. – Казань: Татар. кн. изд-во, 2023. – 303 с.: ил., портр. – (Классическая татарская поэзия).

Джалиль М. Моабитские тетради = Моабит дәфтәрләре = Moabiter hefte = Moabit notebooks / автор предисловия И.Храмов; перевод предисловия на татар. язык А.Абдулхаликовой, на нем. язык И.Храмова, на англ. язык Р.Галимова; пер. стихов: Р.Галимов, А.Абдулхаликова, И.Френкель [и др.]. – Оренбург: Оренбург. кн. изд-во, 2024. – 383 с.: ил. – Парал. текст на рус., татар. яз., также стихи в пер. на англ. и нем. яз.

Җәлил М. Әсәрләр: биш томда. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2006.

Т.1: шигырьләр (1921–1941) / [кереш сүз авт. Р.Ә.Мостафин]. – 2006. – 431 б.

Т.2: шигырьләр (1941–1944); либреттолар; шагыйрь архивыннан. – 2006. – 382 б.

Т.3: шигырьләр, поэмалар, тәрҗемәләр. – 2006. – 368 б.

Т.4: әдәби тәнкыйть мәкаләләре һәм биографик материаллар. – 2006. – 318 б.

Т. 5: сәнгать турында мәкаләләр һәм хатлар. – 2006. – 319 б.

Җәлил М. Әсәрләр / [кереш сүз язучы Т.Галиуллин]. – Казан: Мәгариф, 2004. – 271 б.

Җәлил М. Сайланма әсәрләр. Шагыйрь турында истәлекләр / [төз. Ф.Г.Галимуллин]. – Казан: ТаРИХ, 2004. – 575 б. – (Мәктәп к-ханәсе; XXXI).

Җәлил М. Кызыл ромашка: балалар өчен шигырьләр, җырлар. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2013. – 143 б.: рәс.

Җәлил М.М. Сайланма әсәрләр: шигырьләр / [төз. һәм кереш сүз авт. Л.Шәех] = Джалиль М.М. Избранное: стихотворения / [сост. и авт. предисл. Л.Шаех]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2014. – 423 с.

Җәлил М. Сайланма әсәрләр / проект җит. һәм кит. төз. Л.Шәех. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2021. – 303 б.: портр. б-н. – (Классик татар шигърияте).

Җәлил М. Моабит дәфтәрләре = Моабитские тетради: факсимиль басма / кереш сүз язучы Р.Ә.Мостафин; төз. Р.Ф.Рахмани; текст. гарәп һ. латин графикасыннан күчерүче И.Мөстәкыймов. – 3 факс. басма. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2025. – 214 б.: факс., портр. – Текст парал татар, рус тел. – М. Җәлил тур. алман, инглиз тел.

Гиниятуллина А. Писатели Советского Татарстана: биобиблиогр. справочник. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1970. – 510 с. – Муса Джалиль. – С. 161-168.

Бикмухаметов Р. Муса Джалиль: Личность. Творчество. Жизнь. – М.: Худож. лит., 1989. – 286 с.

Мустафин Р. Муса Джалиль: жизнь и творчество (довоенный период). – Казань: Татар. кн. изд-во, 1986. – 383 с.

Мустафин Р.А. По следам оборванной песни. – Казань: Татар. кн. изд-во, 2021. – 406 с.

Муса Джалиль и патриотические традиции в советской литературе: материалы Всесоюз. науч. конф., посвящ. 80-летию поэта-героя. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1989.– 240 с.

Ахтамзян А.А. Муса Джалиль и его соратники в сопротивлении фашизму: из «Моабитской тетради». – 2-е изд., доп. – Казань: ПИК «Идел-Пресс». – [2015]. – 206 с. + 8 л. фот.: портр.

Муса Джалиль: жизнь и творчество через призму ценностей XXI века: материалы межд. науч. конф. «Джалиловские чтения» (15–16 февраля 2016 года). – Казань: Фо-

лиант, 2016. – 447 с. – Библиогр. в конце ст. – Тит. л. и текст рус., татар.

Курбан Р. Отчизна: роман / [пер. с татар. М.Сафин]. – Казань: ТипоГрафф, 2019. – 247 с.

Забиров И. Джалиль и джалильцы: докум. очерки и этюды. – 2-е изд. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1990. – 143 с.

Колотило А. Политрук из «Долины смерти» // Красная звезда. – 2018. – 5 окт. – С. 10.

Мирхайдаров Р. Поэт… Воин! … Муса Джалиль… : [воспоминания о Мусе Джалиле] // Татарский мир = Татар дөньясы. – 2022. – № 11. – С. 13.

Харис Р. Сто четырнадцать шагов к бессмертию // Лит. газ. – 2019. – 19–25 июня. – С. 14.

Шакиров А. 56 дней без войны: [М.Джалиль учился на военно-политических курсах в Мензелинске] // Татарстан. – 2024. – № 5. – С. 78–81.

«Мы поём…» = «Без җырлыйбыз…»: хоровая музыка композиторов Татарстана на стихи Мусы Джалиля / [сост. и ред. А.И.Запарова]. – Казань: [Казанская государственная консерватория], 2014. – 78 с.: ноты.

Фаттахова Н. Музей-квартира Мусы Джалиля: [буклет]. – Казань-Kazan-Казан, 2002. – 16 с.: фот.; Казань. – 2002. – № 9. – С. 17–32.

Муса Җәлил – документларда: фәнни-популяр җыентык / төз. Р.Исламов. – Казан: Җыен, 2021. – 831 б. + [32] б. фоторәс.: рәс. – («Шәхесләребез» сериясе = Сер. «Знаменитые личности»).

Әдипләребез: биобиблиогр. белешмәлек. 2 томда. Т.1 / [төз. Р.Н.Даутов, Р.Ф.Рахмани]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2009. – 751 б. – Муса Җәлил. – Б. 511–515.

Даутов Р.Н., Нуруллина Н.Б. Совет Татарстаны язучылары: биобиблиогр. белешмә. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1986. – 639 б. – Муса Җәлил. – Б. 615–621.

Мостафин Р., Йосыпова Н. Муса Җәлил // Татар әдәбияты тарихы. 8 томда. Т. 5: 1917–1956 еллар. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2024. – Б. 243–264.

Юзиев Н. Муса Җәлил // Татар әдәбияты тарихы. 6 томда. Т.5: Бөек Ватан сугышы һәм сугыштан соңгы еллар әдәбияты (1941–1960). – Казан: Татар. кит. нәшр., 1989. – Б. 65–87.

Бәдигый Х. Муса Җәлил поэтикасы: әдәби-гыйльми, фәнни-публицистик хезмәтләр / [кереш сүз авт. Т.Галиуллин]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2019. – 446 б.: портр. б-н.

Мостафин Р. Җәлилчеләр: очерклар, җәлилчеләр иҗаты. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1988. – 263 б.

Мусабәкова Р. Муса Җәлил (1906–1944) // Кырык татар = Сорок татар = The Forty Tatars. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2013. – Б. 91–101. – Текст татар., рус., ингл. тел.

Юзиев Н. Әдәбият чыганаклары белеме: (әдәби мирасны җыйнауның, өйрәнүнең теоретик һәм гамәли мәсьәләләре). – Казан: Фикер, 1998. – 175 б. – Муса Җәлил мирасын туплау. – Б. 120–127.

Давыдов Ә. Муса абый: повесть. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1989. – 112 б.

Басыйров Х., Басыйров А. Ватанга тугры калдылар: док. повесть. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2017. – 510 б.: портр., фоторәс.

Корбанов Т. Кызыл чәчәкләр: истә калганнар: док. повесть. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1990. – 128 б.

Корбан Р. Ватан: роман. – Казан: «ТипоГрафф», 2018. – 291 б.: рәс.

Галимуллин Ф. Батырларыбызның да батыры // Мәгариф. – 2021. – № 2. – Б. 11–15.

Хәмидуллин Л. Ак төннәр хәтере: әдәби очерк, эссе, хатирәләр. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2002. – 224 б. – Муса иҗатының та-

янычлары; Уралда онытмыйлар Җәлилне; Бакыр һәйкәл. – Б. 120–131.

Мостафин Р. Муса Җәлил: «Син ышанма бәгърем...»:[«Моабит дәфтәрләре»ндә патриотизм темасы] // Мәгариф. – 2005. – № 2. – Б. 6–7.

Харис Р. Хәбәр: шигырьләр, җырлар, поэмалар. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1989. – 367 б. – Җәлилчеләр (поэма). – Б. 311–320.

Җырым белән җиңдем дошманны: татар халкының мәшһүр улы, каһарман-шагыйрь Муса Җәлилнең тууына 115 ел тулуга багышланган методик-библиогр. ярдәмлек / төз Р.Р.Гаязова, мөх-р И.Г.Һадиев. – Казан: Милли китап, 2021. – 43 б.

23 февраля / 23 февраль

Гильм Хайревич Камай
Гыйлем Хәйри улы Камай

1901–1970

125 лет со дня рождения
тууына 125 ел

Видный химик, учёный с мировым именем Гильм Хайревич Камай (Гильметдин Хайретдинович Камалиев) родился 23 февраля 1901 года в городе Тетюши Казанской губернии (ныне Республика Татарстан) в семье волжского грузчика. Оставшись без отца в 9 лет, Г.Камаю пришлось начать трудовую жизнь: работать погонщиком лошадей, носильщиком ручной клади, подручным у ломового извозчика и т.д. В 1916–1920 годах он учится в Татарской учительской школе в Казани, а летом трудится рабочим на пристанях.

В 1920 году Г.Камая призывают в Красную Армию, он участвует в боях против белогвардейских войск.

После демобилизации, в 1922 году Г.Х.Камай поступает и в 1926 году оканчивает химическое отделение физико-математического факультета Томского университета, а затем переезжает в Казань, где обучается в аспирантуре Казанского университета.

По окончании аспирантуры и защиты диссертации Г.Камая избирают заместителем декана физико-математического факультета КГУ, а в 1929 году его направляют за границу в Германию, в Тюбингенский университет, где он показывает себя как хорошо подготовленный учёный-химик.

В Казань Гильм Хайревич вернулся вполне сложившимся научным работником. 11 марта 1941 года он блестяще защищает докторскую диссертацию.

Вся жизнь Г.Х.Камая посвящается служению науке, подготовке кадров химиков и активной общественной деятельности.

Г.Х.Камай прошёл большой научный путь. Начав свои исследования в области химии органических соединений фосфора под руководством А.Е.Арбузова, он вскоре основал и развил оригинальное научное направление в области химии мышьякорганических соединений. Гильм Хайревич многие годы успешно руководил коллективом учёных, выполнявших важные правительственные задания.

Во время Великой Отечественной войны Г.Х. Камай принимает самое активное участие во многих работах, связанных с удовлетворением потребностей фронта и тыла. Его научные труды в области нитросоединений (взрывчатых веществ) имели большое значение для оборонной промышленности. Своими исследованиями он внёс значитель-

ный вклад в дело победы над врагом в Великой Отечественной войне.

Г.Х.Камай – автор около 400 научных работ и 50-ти авторских свидетельств. Им подготовлены 7 докторов, 40 кандидатов наук и сотни инженеров-химиков для народного хозяйства.

Г.Х.Камай был не только крупным учёным, но и выдающимся организатором науки и общественным деятелем. В 1931 году он первым из татар стал профессором-химиком Казанского университета. С 1935 по 1937 год – ректор Казанского университета, в 1930–1931 и в 1944–1945 годах – заместитель директора КХТИ, с 1945 по 1952 год – учёный секретарь Казанского филиала Академии наук СССР. Он – страстный пропагандист научных знаний, заботливый воспитатель молодёжи.

Г.Х.Камаю присуждена Государственная премия СССР; награждён двумя орденами Ленина, двумя орденами Трудового Красного Знамени. Он – заслуженный деятель науки и техники ТАССР и РСФСР.

Г.Х.Камай умер 17 марта 1970 года в Казани. Похоронен на Новотатарском кладбище.

Имя Г.Х.Камая увековечено. В 1994 году Академия наук РТ учредила Премию им. Г.Х.Камая за лучшие работы в области химии и химических технологий. Его имя носит одна из улиц Казани. В 1978 году на главном здании Казанского химико-технологического института (ныне Казанский национальный исследовательский технологический университет) установлена памятная доска в его честь.

Күренекле химик, исеме бөтен дөньяга танылган татар галиме Гыйлем Хәйри улы Камай (Гыйльметдин Хәйретдин улы Камалиев) 1901 елның 23 февралендә Казан губернасының (хәзер Татарстан Республикасының) Тәтеш шәһәрендә йөк төяүче гаиләсендә туа. 9 яшендә әтисез калган Гыйлемгә хезмәт юлын башларга – төрле авыр эшләр башкарырга туры килә.

1916–1920 елларда ул Казанда Татар укытучылар мәктәбендә укый, җәй көннәре пристаньдә эшли. 1920 елда Г.Камай Кызыл Армиягә алына, акгвардия гаскәрләренә каршы сугышларда катнаша.

Демобилизациядән соң, 1922 елда Г.Х. Камай Томск университеты физика-математика факультетының химия бүлегенә укырга керә һәм 1926 елда аны тәмамлый, ә аннары Казанга күчеп килә һәм Казан университетының аспирантурасында укый.

Аспирантураны тәмамлагач һәм диссертация яклагач, Г.Камайны КДУның физика-математика факультеты деканы урынбасары итеп сайлыйлар, ә 1929 елда аны чит илгә – Германиягә, Тюбинген университетына җибәрәләр, анда ул үзен яхшы әзерләнгән галим-химик буларак күрсәтә.

Казанга Г.Камай чын мәгънәсендәге фән эшлеклесе булып кайта. 1941 елның 11 мартында ул докторлык диссертациясен бик уңышлы яклый.

Г.Х.Камайның бөтен тормышы фәнгә хезмәт итүгә, химия кадрлары әзерләүгә һәм актив җәмәгать эшенә багышлана.

Г.Х.Камай зур фән юлы үтә. Профессор А.Е.Арбузов җитәкчелегендә фосфорның органик кушылмалары химиясе өлкәсендә тикшеренүләрдән башлап, ул тиз вакыт эчендә мышьяклы органик кушылмалар өлкәсендә оригинал фәнни юнәлешкә нигез сала һәм аны үстерә. Г.Х.Камай хөкүмәтнең мөһим заданиеләрен үтәүче галимнәр коллективына күп еллар буе уңышлы җитәкчелек итә.

Бөек Ватан сугышы вакытында Г.Х.Камай фронт һәм тыл ихтыяҗларын канәгатьләндерүгә бәйле күп кенә эшләрдә актив катнаша. Аның нитрокушылмалар (шартлаткыч матдәләр) өлкәсендәге фәнни хезмәтләре оборона промышленносте өчен зур әһәмияткә ия була. Ул үзенең тикшеренүләре белән Бөек Ватан сугышында дошманны җиңүгә шактый зур өлеш кертә.

Г.Х.Камай – 400 гә якын фәнни хезмәтнең һәм иллеләп ачыш таныклыкларының авторы. Ул 7 доктор, 40 фән кандидаты һәм йөзләрчә инженер-химиклар хәзерли.

Г.Х.Камайны, күренекле галим һәм педагог булу белән бергә, фәндә күренекле оештыручы һәм республикада күренекле җәмәгать эшлеклесе дә итеп таныйлар.

1931 елда ул, татарлардан беренче булып, Казан дәүләт университетының химия профессоры исемен ала. 1935–1937 елларда – Казан университеты ректоры, 1930–1931 һәм 1944–1945 елларда Казан химия-технология институты директоры урынбасары, 1945–1952 елларда СССР Фәннәр академиясенең Казан филиалында гыйльми сәркятиб вазифаларында эшли. Г.Х.Камай – фәнни белемнәрне ялкынлы пропагандалаучы, яшьләрне яратып тәрбияләүче.

Галимгә СССР Дәүләт премиясе бирелә, ике тапкыр Ленин ордены, ике тапкыр Хезмәт Кызыл Байрагы ордены белән бүләкләнә. Ул – ТАССРның һәм РСФСРның атказанган фән һәм техника эшлеклесе.

Г.Х.Камай 1970 елның 17 мартында Казанда вафат була. Яңа Татар зиратында җирләнә.

Г.Х.Камайның исеме мәңгеләштерелгән. 1994 елда ТР Фәннәр Академиясе химия һәм химик технологияләр өлкәсендәге иң яхшы эшләр өчен Г.Х.Камай исемендәге премия булдыра. Казан урамнарының берсе аның исемен йөртә. 1978 елда Казан химия-технология институтының (хәзерге Казан милли тикшеренү технология университеты) төп бинасында аның хөрмәтенә истәлек тактасы урнаштырыла.

Советуем прочитать: Укырга тәкъдим итәбез:

Камай Г.Х. Академик А.Е.Арбузов. – Казань: Татгосиздат, 1952. – 32 с.: ил.

Камай Г.Х. Мечте навстречу / [лит. запись В.В.Пошатаева]. – М.: Сов. Россия, 1970. – 128 с.: 8 л. ил.

Камай Г.Х. Бөек рус галиме А.М.Бутлеров. – Казан: Татгосиздат, 1950. – 16 б.: портр.

Камай Г. Казан химиклары / тулыл. 2 басма. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1968. – 55 б.: рәс., портр. – Исем. күрс.: Б. 53–55.

Камай Г. Тормышка ашкан хыял / тәрҗ. Р. Сабиров. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1973. – 144 с.: рәс., портр.

Камай Г. Химикка Гомер кирәкме? // Безнең мирас. – 2022. – № 1. – Б. 18–23.

Камай Г. Синтетик материалларга юл бирик // Мәшһүр татар галимнәре: мәкаләләр, истәлекләр. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2011. – Б. 169–171.

Гильм Хайревич Камай: библиографическая справка. 1901–1970 / Казанский государственный технологический университет. – Казань: Издательство КГУ, 2001. – 51 с.: фото.

Профессор Гильм Хайревич Камай: биобиблиогр. (1928–1972 гг.) / сост. Р.А.Галявин. – Казань: КХТИ, 1973. – 84 с.

Гильм Камай / сост. А.С.Лозовой, Н.Н.Амирханова. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1982. – 120 с.: 8 л. ил.

Валеева Н.Ш., Вьюгина С.В. Научно-педагогический потенциал химической школы Г.Х.Камая. – Казань: Казанский государственный технологический университет, 2005. – 135 с.

Мифтахова Н.Ш. Становление химического образования татарского народа. – Казань: Фән, 2004. – 503 с. – Камалиев Гильметдин Хайретдинович (Гильм Хайревич Камай). – С. 326–328.

Мифтахова Н.Ш. Химия в просвещении татарского народа. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2005. – 368 с.: ил., портр. – Камалиев Гильметдин Хайретдинович (Гильм Хайревич Камай). – С. 254–256.

Султанбеков Б. Трагические и триумфальные страницы жизни: [о репрессии учёного-химика Г.Х.Камая в 1937 г. («Дело химиков»)] // Гасырлар авазы=Эхо веков. – 2007. – № 2. – С. 55–59.

Татарские учёные / сост. и отв. ред. И.Р.Утямышев. – М.: У Никитских ворот, 2022. – 375 с.: ил., портр. – Камай Гильм Хайревич. – С. 177–178.

Мельникова Г.Ф. Г.Х.Камай – первый татарский учёный-химик // TATARICA. – 2016. – № 1 (6). – С. 214–218.

Гамаюрова В. Первый татарский профессор Гильм Камай // Казань. – 2001. – № 12. – С. 26.

Садриева Г.К. Г.Х.Камай: педагог, учёный, гражданин // Химия в школе – 2019. – № 9. – С. 68–73.

Ямбушев Ф. Преемственность научно-педагогического наследия Гильма Камая // Мәгариф. – 2021. – № 3. – С. 67–70.

Хисамиев Г., Харрасова Ф. Беренче татар профессоры // Мәшһүр татар галимнәре: мәкаләләр, истәлекләр. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2011. – Б. 165–169; Мәйдан. – 2024. – № 4. – Б. 87–91.

Мусабәкова Р. Гыйлем Камай (1901–1970) // Кырык татар = Сорок татар = The Forty Tatars. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2013. – Б. 144–153. – Текст татар., рус., ингл. тел.

Булатов Н. Идел бөркете: [галим Г.Камайның тууына 100 ел] // Ватаным Татарстан. – 2001. – 7 март.

Хисамиев Г. Гыйлем Камай һәм аның иҗаты // Фән һәм тел. – 1999. – № 1. – Б. 23–25.

Гыйлем Камай // Мәгариф. – 2006. – № 8. – Б. 73.

Фәйзрахманов Ә. Гыйлем Камай // Татарстан яшьләре. – 2021. – 8 апрель. – Б. 6.

25 марта / 25 март

Гульсум Камская
Гөлсем Камская

1901–1975

125 лет со дня рождения
тууына 125 ел

Талантливая актриса Гульсум Сайфулловна Камская (Ильясова) родилась 25 марта 1901 года в городе Казани. Сценическую деятельность начала в Татарском театре имени Красного Октября (ныне Татарский Государственный академический театр им. Г.Камала) в 1919 году. В 1922–1926 годах работала в Астраханском татарском драматическом театре, в 1927–1933 годах – в Московском центральном татарском рабочем театре, а с 1933 года являлась актрисой Татарского академического театра в Казани, на сцене которого расцвёл её многогранный талант.

Г.Камская сыграла свыше 100 ролей, многие из которых вошли в историю татарского сценического искусства. За полувековой период сценической деятельности ею созданы десятки разнохарактерных образов в спектаклях по произведениям татарской, русской и мировой драматургии. Ее игра всегда была от-

мечена глубиной мысли, тонким психологизмом, ярким национальным своеобразием.

Выдающийся мастер перевоплощения, Г.Камская достигла предельной убедительности в передаче характеров скупыми и точными деталями, жестами, манерой речи.

Исполнение наиболее значительных ролей как Нагима («Банкрот» Г.Камала), Галчиха, Кукушкина («Без вины виноватые», «Доходное место» А.Островского), Магинур («Минникамал» М.Амира), Блюм («Жизнь начинается снова» В.Собко), Гульниса («Тревожные дни» Т.Гиззата), Сахиля («Ходжа Насретдин» Н.Исанбета), Сабира («Судьба татарской женщины» Г.Ибрагимова) и др. стало значительным вкладом в развитие татарского театрального искусства. Эти роли принесли актрисе широкую известность.

Г.Камская принимала активное участие в общественной жизни театра, делилась своим богатым творческим опытом с молодыми артистами.

За большие заслуги в развитии театрального искусства Г.С.Камской были присвоены почётные звания народной артистки ТАССР (1951), заслуженной артистки РСФСР (1957).

Г.С.Камская умерла 8 декабря 1975 года.

Талантлы актриса Гөлсем Сәйфулла кызы Камская (Ильясова) 1901 елның 25 мартында Казан шәһәрендә туа. Ул сәхнә эшчәнлеген 1919 елда Кызыл Октябрь исемендәге Татар театрында (хәзер Г.Камал исемендәге Татар дәүләт академия театры) башлап җибәрә. 1922–1926 елларда Әстерхан татар драма, 1927–1933 елларда Мәскәү үзәк татар эшче театрларында эшли, 1933 елдан ул – Татар дәүләт академия театры актрисасы. Шушы театр сәхнәсендә аның күпкырлы таланты чәчәк ата.

Г.Камская 100 дән артык роль башкара, аларның күбесе татар сәхнә сәнгате тарихына кереп кала. Ярты гасырлык сәхнә эшчәнлеге чорында ул татар, рус һәм дөнья драматургиясе әсәрләре буенча эшләнгән спектакльләрдә төрле характердагы дистәләрчә образлар иҗат итә.

Яңача гәүдәләндерү остасы буларак, Г.Камская төгәл детальләр, хәрәкәтләр, башкару рәвеше, сөйләү манерасы ярдәмендә ышандырырлык характерлар иҗат итә. Аның героиняларының сәхнәдәге тормышы һәрвакыт тирән фикерләр, нечкә психологизм, милли үзенчәлекләр хас булу белән аерылып тора.

Аеруча игътибарга лаек – Нагыймә («Банкрот», Г.Камал), Галчиха, Кукушкина («Гаепсездән гаеплеләр», «Төшемле урын», А.Островский), Маһинур («Миңлекамал» М.Әмир), Блюм («Тормыш яңадан башлана», В.Собко), Гөлниса («Шомлы көннәр, Т.Гыйззәт), Сәхилә («Хуҗа Насретдин», Н.Исәнбәт), Сабира («Татар хатыныниләр күрми», Г.Ибраһимов) һәм башка ул уйнаган рольләр татар театр сәнгатен үстерүдә зур өлеш була, актрисага шөһрәт китерә.

Г.Камская театрның җәмәгать эшләрендә актив катнаша, яшь артистлар белән үзенең бай иҗат тәҗрибәсен уртаклаша.

Театр сәнгатен үстерүдәге зур хезмәтләре өчен Гөлсем Камскаяга ТАССРның халык (1951) һәм РСФСРның атказанган артисткасы (1957) дигән мактаулы исемнәр бирелә.

Г.С.Камская 1975 елның 8 декабрендә вафат була.

Советуем прочитать:
Укырга тәкъдим итәбез:

Ильясов А. Святая косточка: [воспоминания сына о матери] // Казань. – 1995. – № 1–2.

– С. 5–20, 130–151; № 3–4. – С. 33–49; 1996. – № 1–2. – С. 144–164.

Ильясов А. Всё, что было отнято, она отдала театру // Респ. Татарстан. – 2001. – 24 марта. – С. 5.

Зиганшина А. Судьба была к Дикой Баре неласкова // Вечерняя Казань (Конец недели). – 2004. – 24 марта.

Илялова И.И. Г.Камал театры артистлары = Артисты театра им. Г. Камала: биографик белешмәлек. – Тулыл. 2-нче басма. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2005. – 333 б.: портр. – Камская (Ильясова) Гөлсем Сәйфулла кызы. – Б. 59–60. – Текст парал. татар., рус.тел.

Галиәсгар Камал исемендәге Татар дәүләт академия театры. Йөз ел: ике томда = Татарский государственный академический театр имени Галиасгара Камала. Сто лет: в двух томах: альбом. Т. 2. – Казан: Заман: Татар. кит. нәшр., 2009. – 368 б.: портр., фоторәс. б-н. – Камская (Ильясова) Гөлсем Сәйфулла кызы. – Б. 86. – Текст парал. татар, рус тел.

Арсланов Г. Татар театры: энциклопедик сүзлек-белешмә. – Казан, Заман, 2014. – 584 б. – Камская (Ильясова) Гөлсем Сәйфулла кызы. – Б. 303–304.

Ильясов Ә. Изге сөяк: әниемнең якты истәлегенә / Ә.Гаффар тәрж. // Казан. – 1995. – № 1–2. – Б. 4–20, 105–120; № 3–4. – Б. 33–46; 1996. – № 3–4. – Б. 149–168.

Ильясов Ә. Гөлсем Камская театрга йөрәк кушуы буенча килгән // Шәһри Казан. – 2001. – 23 март.

Җиһаншина Р.А. Күңелем түреннән: истәлекләр. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1991. – 96 б. – «Алай кочаклама, акыллым!.. ». – Б. 14–18.

Шакиров Ә. Шәхесләр, язмышлар... // Казан утлары. – 2016. – № 3. – Б. 154–157.

Галиуллина М. Чәчкәләрсез язмыш // Мәд. җомга. – 2020. – 14 авг. – Б. 12–13.

Хәйретдинова Р. Сәхнәдәшем күз алдыннан китми // Шәһри Казан. – 2005. – 25 март.

Гыймранова Д. Төп рольләрдә уйнамаган актриса // Мәд. җомга. – 2001. – 30 март. – Б. 17.

26 апреля / 26 апрель

Габдулла Тукай

1886–1913

140 лет со дня рождения
тууына 140 ел

Великий поэт татарского народа, литературный критик, публицист Габдулла Тукай (Габдулла Мухамметгарифович Тукаев) родился 26 апреля 1886 года в деревне Кушлавыч Казанской губернии (ныне Арский район Республики Татарстан) в семье муллы. С малых лет Габдулла остаётся круглым сиротой и испытывает тяготы сиротства.

Азы грамоты Габдулла постигает в деревне Кырлай; великолепная природа деревни и народные традиции, обычаи дают будущему поэту духовную пищу на всю жизнь.

В 1895 году Габдуллу отправляют к родственникам в город Уральск. Здесь он учится в медресе «Мутыйгия», одновременно посещает трехгодичный русский класс. Отлично усвоивший арабский, персидский и турецкий языки, он вскоре открывает для себя также богатейший мир русской и западноевропейской литератур.

В Уральске Тукай формируется как поэт и журналист. В 1905 году он поступает в типографию наборщиком. Позже работает в редакциях газет и журналов «Фикер», «Эль-гаср-эль-джадид», «Уклар», где публикуются

его стихи, статьи и фельетоны. Его имя обретает известность не только в Уральске, но и в Казани, Оренбурге, Петербурге.

Осенью 1907 года Г.Тукай приезжает в Казань, здесь начинается наиболее плодотворный период в его жизни. Он знакомится с литературной молодежью, передовой интеллигенцией. Х.Ямашев, Г.Кулахметов, Ф.Амирхан, Г.Камал становятся близкими его друзьями. Тукай начинает публиковать свои произведения в редактируемой Ф.Амирханом газете «Аль-Ислах». Вместе с Г.Камалом выпускает сатирический журнал «Яшен». Позже начинает выходить журнал «Ялт-йолт» под редакцией А.Урманчеева. Г.Тукай отдаёт много сил журналу, здесь публикуется большинство его сатирических произведений.

Будучи в Казани, Г.Тукай много сил посвящает изучению народной литературы, её пропаганде, а также развитию литературы для детей. Подлинный расцвет поэзии поэта падает на казанский период. Г.Тукай участвует в литературных вечерах, концертах, лекциях, огромное внимание уделяет становлению татарского национального театра.

В 1911–1912 годах, несмотря на резкое ухудшение здоровья, Тукай отправляется в длительные поездки: весной 1911 года посещает Астрахань, в конце того же года едет в Заказанье, в деревню Училе, на родину своей матери, весной 1912 года совершает путешествие в Уфу, Петербург и Троицк.

Г.Тукай умер 15 (2) апреля 1913 года в Клячкинской больнице города Казани; похоронен на Ново-Татарском кладбище.

Универсальность мышления и сама личность поэта способствовали отображению в его творчестве многообразной картины жизни татарского народа, предопределили его первостепенное значение в татарской поэзии начала XX века.

Короткий, но яркий творческий и жизненный путь Тукая поражает воображение. С 1905 года – времени опубликования первых его произведений – до 1913 года – года безвременной кончины поэта – им созданы девять поэм, сотни стихотворений, десятки публицистических статей, большое число переводов на татарский язык. Тукаем заложены основы татарской реалистической критики.

Имя Тукая означает целую эпоху в духовном развитии татарского народа, в становлении его литературы, искусства, культуры в целом. Поэт навсегда остался в благодарной памяти народа.

Произведения Г.Тукая большими тиражами издаются на русском и многих других национальных языках страны. В целях популяризации творчества Тукая, увековечения его имени в 1958 году учреждена Государственная премия Республики Татарстан им. Г.Тукая; открыты Музей в с. Новый Кырлай, Дом-музей Тукаевых в деревне Кушлавыч Арского района, Литературный музей в Казани; ежегодно проводятся праздники поэзии в день рождения Г.Тукая. 26 апреля объявлен в Республике Татарстан Днём родного языка.

Татар халкының бөек шагыйре, әдәби тәнкыйтьче, публицист Габдулла Тукай (Габдулла Мөхәммәтгариф улы Тукаев) 1886 елның 26 апрелендә Казан губернасының (хәзерге Татарстан Республикасының Арча районы) Кушлавыч авылында мулла гаиләсендә туа. Яшьли ятим калып, ятимлекнең бөтен ачысын татып үсә.

Кырлайда торганда Габдулла укырга йөри башлый. Кырлай тирәсе бөтен буачишмәләре, кара урманнары, уен-җырлары, йолалары белән Тукай-шагыйрьгә үз гомеренә җитәрлек рухи азык бирә.

1895 елда Габдулланы Уральск (Җаек) шәһәрендәге туганнарына җибәрәләр. Биредә ул «Мотыйгия» мәдрәсәсендә һәм параллель

рәвештә өчьеллык рус мәктәбендә дә укый. Мәдрәсәдә гарәп, фарсы, төрек телләрен бик яхшы үзләштерүе белән беррәттән, ул рус һәм Европа әдәбияты дөньясына да чума.

Уральск – Г.Тукайның журналист һәм шагыйрь буларак канат ныгыткан урыны. 1905 елда ул типографиягә хәреф җыючы булып урнаша. Алга таба «Фикер», «Әл-гасрел-җәдит», «Уклар» газета-журнал редакцияләрендә эшли, күпләгән шигырь, мәкалә һәм фельетоннар белән чыгыш ясый.

1907 елның көзендә Г.Тукай Казанга кайта һәм әдәбият мохитенә чума. Ул үзенә тиң әдипләр, газета-журнал тирәсендәге кешеләр, алдынгы зыялылар белән таныша, Х.Ямашев, Г.Коләхмәтов, Ф.Әмирхан, Г.Камал белән дуслаша. Тукай Ф.Әмирхан җитәкчелегендә чыгарылган «Әл-Ислах» газетасына да актив язышa. Г.Камал белән «Яшен» исемле сатирик журнал чыгара. Соңрак «Ялт-йолт» журналында эшли һәм анда үзенең күпләгән сатирик әсәрләрен бастыра.

Г.Тукай Казанда балалар әдәбиятына һәм халык әдәбиятын өйрәнү, бастырып чыгару эшенә нигез сала. Тукай поэзиясенең чәчәк аткан вакыты – әлбәттә, Казан чоры.

Тукай әдәби кичәләрдә, концертлар, лекцияләр оештыруда актив катнаша. Ул татар милли театрының барлыкка килүенә дә зур игътибар бирә.

1911–1912 елларда шагыйрь, авыруының һаман көчәя баруына карамастан, Казаннан читкә озак сәяхәтләргә чыгып китә. 1911 елның язында ул Әстерханга барып чыга, шул ук елның көзендә Өчилегә кайтып, абзасы йортында кышны үткәрә. 1912 елның язында Уфада, Петербургта һәм Троицк якларында булып кайта.

Г.Тукай 1913 елның 15 (2) апрелендә Казанның Клячкин шифаханәсендә вафат була; Яңа Татар зиратында җирләнә.

Шагыйрьнең бөек талант иясе һәм киң мәгълүматлы шәхес булуы татар халкы тормышын бөтен тулылыгында гәүдәләндерү һәм XX йөз башы татар поэзиясен моңарчы күрелмәгән тизлек һәм сәнгати камиллек белән үстереп җибәрү өчен зур мөмкинлекләр ача.

Әдәбиятыбыз тарихында бай мирас калдырган Г.Тукайның эшчәнлеге гаҗәеп дәрәҗәдә күпкырлы, әһәмиятле. Ул – зур хезмәтләр тудырган шәхес. Кыска гына иҗат гомерендә – беренче шигыре басылган 1905 елдан 1913 елга кадәр – ул тугыз поэма, йөзләрчә шигырь, уннарча публицистик мәкалә яза, татар теленә И.А.Крылов мәсәлләрен, А.С.Пушкин, М.Ю.Лермонтов, Байрон, Гёте, Гейне шигырьләрен тәрҗемә итә. Тукай – татар реалистик тәнкыйтенә нигез салучы да.

Г.Тукай татар халкының сөекле шагыйренә әверелә, тормышы һәм иҗаты бөтен татар әдәбияты үсешенә бүген дә үзенең шифалы йогынтысын ясап тора. Аның әсәрләре күп телләргә тәрҗемә ителгән. Тукай иҗатын популярлаштыру, аның исемен мәңгеләштерү юнәлешендә бик күп эш башкарыла: 1958 елда Татарстан Республикасының Габдулла Тукай исемендәге Дәүләт бүләге булдырыла, Арча районының Яңа Кырлай авылында Г.Тукай музей-комплексы, Арча районы Кушлавыч авылында Тукаевлар музей-йорты, Казанда Габдулла Тукай әдәби музее эшли, һәр елны Тукайның туган көнендә Шигырь бәйрәме үткәрелә. 26 апрель Татарстанда Туган тел көне дип игълан ителде.

Советуем прочитать:
Укырга тәкъдим итәбез:

Габдулла Тукай: библиогр. күрсәткеч. 1956–1970 / [төз. Л.Хәйдәрова, Н.Әхмәтҗанова] = Габдулла Тукай: библиогр. указ. 1956–1970 / [сост. Л.Хайдарова, Н.Ахметзянова]. – Казан:

Казан ун-ты нәшр., 1974. – 116 б. – Текст татар, рус телләрендә.

Габдулла Тукай: библиографик күрсәткеч / төз. Р.Ф. Исламов. – Казан: «Мәгариф-Вакыт», 2016. – 477 б.

Тукай Г. Стихотворения, поэмы и сказки: [пер. с татар.] / [сост. В.Ганиев, Р.Бухараев; предисл. С.Хакима]. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1986. – 415 с.

Тукай Г. Стихотворения и поэмы: [пер. с татар.]. – Л.: Сов. писатель, 1988. – 432 с.

Тукай Г. Избранная проза / [пер. с татар.; авт. предисл. М.Рафиков]. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1992. – 128 с.

Тукай Г. Избранное. – Казань: Магариф, 2008. – 223 с.

Тукай Г. (Тукаев Г.М.) Избранное: стихи и поэмы. – Казань: Татар. кн. изд-во, 2006. – 191 с.

Тукай Г. Избранное. – Казань: Магариф, 2006. – 239 с.

Тукай Г. Путеводная звезда: избранное. – Казань: Таглимат, 2006. – 198 с. – Текст парал.: на рус. и татар. яз.

Тукай Г. Последняя капля слезы: стихотворения / сост., автор предисловия Л.Шаех; перевод с татар.: А.Ахматовой, С.Ботвинника, В.Тушновой [и др.]. – Казань: Татар. кн. изд-во, 2016. – 383 с.: портр.

Тукай Г. Избранное: перевод с татар. / рук. проекта, сост. Л.Шаех; автор предисловия Р.Бухараев. – 2-е изд. – Казань: Татар. кн. изд-во, 2023. – 215 с.: портр.

Тукай Г. Әсәрләр: алты томда: академик басма / ТР Фәннәр академиясе, Г.Ибраһимов исем. Тел, әдәбият һәм сәнгать институты. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2011–2016.
Т. 1: Шигъри әсәрләр (1904–1908) / [төз., текст., иск. һәм аңл. әзерл. Р.М.Кадыйров, З.Г.Мөхәммәтшин; кереш сүз авт. Н.Ш.Хисамов, З.З.Рәмиев]. – 2011. – 407 б.
Т. 2: Шигъри әсәрләр (1909–1913 / [төз., текст., иск. һәм аңл. әзерл. З.Р.Шәйхелисламов, Г.А.Хөснетдинова, Э.М.Галимҗанова, З.З.Рәмиев]. – 2011. – 384 б.
Т. 3: Мәкаләләр, фельетоннар, хикәяләр (1904–1906) / [төз., текст., иск. һәм аңл. әзерл. З.Р.Шәйхелисламов]. – 2015. – 415 б.
Т. 4: Проза, публицистика (1907–1913) / [төз., текст., иск. һәм аңл. әзерл. З.Г.Мөхәммәтшин]. – 2015. – 431 б.
Т. 5: Мәсәлләр, балалар өчен хикәяләр, автобиографик повесть, юлъязмалар, хатлар (1903–1913) / төз., текст., иск. һәм аңлатмалар әзерләүчеләр: Г.Хөснетдинова, Г.Ханнанова. – 2016. – 415 б.: портр.
Т. 6: Г.Тукай төзегән җыентыклар, архив материаллары, документлар / төз., текст., иск. һәм аңлатмаларны әзерләүчеләр, кереш сүз авт.: Э.Галимҗанова, Ф.Фәйзуллина. – 2016. – 471 б.: портр., рәс.

Тукай Г. Сайланма әсәрләр: 2 томда. – Казан: Татар кит. нәшр., 2006.
Т. 1: шигырьләр, поэмалар / [кереш сүз язучы Н.Хисамов]. – 2006. – 271 б.
Т. 2: мәкаләләр, истәлекләр, хатлар. – 2006. – 383 б.

Тукай Г. Сайланма әсәрләр /[мөх-р Р.Рахмани]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2011. – 703 б.: рәс. – Татар һәм рус телләрендә.

Тукай Габдулла. Актык тамчы яшь: шигырьләр / [төз. һәм кереш сүз авт. Л.Шәех]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2013. – 494 б.

Тукай Г. Сайланма әсәрләр / кереш мәкалә авт.: Р.Бохараев. – Казан: Татар. кит нәшр., 2021. – 215 б.

Тукай Г. Сагыныр вакытлар: балалар өчен шигырьләр, шигъри әкиятләр, автобиографик повесть. – Казан: Мәгариф, 2006. – 207 б.: рәс. б-н. – Текст парал.: татар һәм рус телләрендә.

Тукай Г. Бәхетле бала = Счастливый ребёнок: балалар өчен шигырьләр, поэмалар, автобиографик повесть, мәсәлләр. – Казан:

Татар кит. нәшр., 2011. – 215 б. – Татар һәм рус телләрендә.

Тукай Г. Су анасы: балалар өчен әкият-поэма = Su anasi: balalar өçen əkiyət-poema = Водяная: сказка-поэма для детей = The Water Maid: a fairy-tale in verse for children = Su Anasi: çocuklar için masal şiir / [рус теленә тәрҗ. Р.Бохараев; ингл. теленә тәрҗ. А.Шәмсетдинов; төрек теленә тәрҗ. Ф.Кутлу]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2015. – 31 [1] б.: рәс. б-н. – Текст татар, рус, инглиз, төрек телләрендә.

Тукай Г. Шүрәле = Surale = Shuraleh = Chourale = Шурале: әкият-поэма: 15 телдә / төз.: Ф.Әхмәтова-Урманче, Р.Корбан. – 4-нче басма. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2024. – 99 б.: рәс. б-н. – Текст парал.: татар., башкорт, үзбәк, уйгур, казах, төрек, фарсы, гарәп, таҗик, рус, венгр, инглиз, немец, француз, кытай тел.

Тукай Г. Сайланма әсәрләр [Электрон ресурс] = Избранные произведения: [ике кисәктә (4 дискта)] / [прод. Р.Сөләйманов]. – М.: «Мәрҗани» нәшрият йорты» ҖЧҖ, 2011. – Запись парал. на татар. и рус яз.

Тукай Г. Кисекбаш: Тукайның «Печән базары, яхуд Яңа Кисекбаш» поэмасы буенча татар телендә җайлаштырылган, рус һәм инглиз телләренә тәрҗ. ителгән басма әсәр һәм мультфильм / [тәрҗ. С.Липкин, Р.Бухараев, Д.Метьюс]. – Художественно-анимационное изд. – Казан: Татармультфильм, [2012]. – 24 б.: төсле рәс б-н + электрон. опт диск (DVD–ROM). – (Тылсымлы сәхифәләр).

Газизова Л. Из истории переводов лирики Габдуллы Тукая на русский язык: [монография]. – Казань: РИЦ «Школа», 2021. – 83 с. – Библиогр.: С. 79–82.

Аминева В.Р. Габдулла Тукай и русская литература XIX в.: типологические параллели: монография. – Казань: Татар. кн. изд-во, 2016. – 159 с.

Творчество Тукая в контексте евразийской культуры: материалы конф. – Казань: Фикер, 2002. – 176 с. – Текст на рус. и татар. яз.

Атаев Т. Многогранность Габдуллы Тукая, или Непрерванный полёт. – Казань: Центр инновационных технологий, 2019. – 167 с.

Ахметова Д.И. Габдулла Тукай в фотографиях / [ИЯЛИ им. Г. Ибрагимова АН РТ]. – Казань, 2016. – 47 с.: ил., портр., факс.

Нуруллин И. Тукай / [авториз. пер. с татар. Р.Фиша]. – М.: Молодая гвардия, 1977. – 240 с.: ил., портр. – (Жизнь замечат. людей).
Валеев Р. Заботы света: роман. – М.: Сов. писатель, 1986. – 390 с.

Габдулла Тукай [Видеозапись]. Т. 1: о Тукае. – Казань: Мастер, 2006. – 1 электрон, опт. диск (DVD–ROM) (183 мин.), стерео. – Текст на рус., татар., англ. и нем. яз.

Габдулла Тукай [Видеозапись]. Т. 2: стихи. – Казань: Мастер, 2006. – 1 электрон, опт. диск (DVD–ROM) (143 мин.), стерео. – Текст на рус., татар., англ. и нем. яз.

Габдулла Тукай. Печали и радости Тукаева детства [Кинофильм] / ТНВ Татарстан. – Казань: ТНВ, 2009. – 1 электрон. опт. диск (DVD–ROM): зв., цв. + 1 бр. [23 с.]. – (Золотая коллекция фильмов цикла «Соотечественники»; диск 37). – Серия из 50 дисков в картон, подароч. кор.

Поэтическая родина Тукая [Кинофильм] / ТНВ Татарстан. – Казань: ТНВ, 2009. – 1 электрон. опт. диск (DVD–ROM): зв., цв. + 1 бр. [23 с.]. – (Золотая коллекция фильмов цикла «Соотечественники»; диск 37). – Серия из 50 дисков в картон, подароч. кор.

Әдипләребез: биобиблиогр. белешмәлек. 2 томда. Т. 2 / [төз. Р.Н.Даутов, Р.Ф.Рахмани]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2009. – 735 б. – Габдулла Тукай. – Б. 446–448.

Тукай музыкада, сынлы сәнгатьтә, рус теленә тәрҗемәләрдә: кыскача библиогр. белешмә. – Казан, 2014. – 148 б.

Габдулла Тукай: Тормыш һәм иҗат елъязмасы / [төз. Ә.Х.Алиева, Ф.И.Ибраһимова]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2003. – 269 б.

Габдулла Тукайның тормыш һәм иҗат хроникасы өчен материаллар: өч китапта = Материалы к хронике жизни и творчества Габдуллы Тукая: в 3-х кн. / ТР Фәннәр академиясе, Г.Ибраһимов исем. Тел, әдәбият һәм сәнгать институты. – Казан: ИЯЛИ, 2021. – Тышл. бирелгән: Габдулла Тукай: тормышы һәм иҗаты=Габдулла Тукай: жизнь и творчество. – Беренче китап: 1886–1907 = Книга первая. – 447 б.: рәс., портр.
Икенче китап: 1908–1910 = Книга вторая. – 343 б.: рәс., портр.
Өченче китап: 1911–1913 = Книга третья. – 367 б.

Надыршина Л. Габдулла Тукай // Татар әдәбияты тарихы. 8 томда. Т. 4: XX гасыр башы. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2023. – Б. 264–301.

Фәтхрахманов Р. Габдулла Тукай // Татар әдәбияты тарихы. 8 томда. Т. 4: XX гасыр башы. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2016. – Б. 226–256.

Халит Г. Габдулла Тукай // Татар әдәбияты тарихы: 6 томда. Т. 3: XX гасыр башы. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1986. – Б. 104–150.

Мансуров З. Тукай белән әңгәмәләр: Татар кодексы, тематик сөйләшүләр, канатлы гыйбарәләр, тәмамлау мәкаләсе = Беседы с Тукаем: Татарский кодекс, тематические диалоги, крылатые выражения, заключительная статья / [русчага Г.Хәсәнова тәрҗ.]. – 2-нче басма. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2021. – 309 б.: [16] б. фоторәс. – На татар. и рус. яз.

Мәһдиев М. Габдулла Тукай турында хезмәтләр / төз. Г.Хәсәнова. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2021. – 236 б.

Габдулла Тукай. Энциклопедия / ТР фәннәр академиясе, Г.Ибраһимов исем. тел, әдәбият һәм сәнгать ин-ты. – Казан, 2016. – 863 б.: рәс. б-н.

Исламов Р. Тукайны өйрәнүдә яңа чыганаклар: фәнни мәкаләләр. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2016. – 191 б.: фоторәс.

Харрасова Р.Ф. Уйлар Тукайга илтә. – Казан: ИЯЛИ, 2016. – 247 б.

Мәхмүтов Х. Габдулла Тукайның канатлы әйтелмәләре. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2016. – 126 б. – Библиогр.: Б. 121–125.

Габдулла Тукай һәм төрки дөнья: халыкара конф. материаллары (Казан шәһәре, 2016 елның 25 апреле) = Габдулла Тукай и тюркский мир: материалы междунар. конф. (Казань, 25 апреля 2016 года) = Cabdulla Tukay and the Turkic world: proceedings of international conference (Kazan, April 25, 2016) / Ин-т языка, литературы и искусства им. Г. Ибрагимова АН РТ. – Казан, 2016. – 482 б.

Тукай иленә сәяхәт = Путешествие в мир Тукая / [төз.-авт. Т.Шакирова, Г.Хәйдәрова]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2013. – 127 б.

Габдулла Тукай (1886–1913): фотоальбом / [төз. һәм фоторәс. З.Бәширов; текст авт. М. Мәһдиев]. – Казан: Татар. кит.нәшр., 2006. – 303 б.: рәс. б-н.

Тукайның гүзәл бакчалары = Живописные сады Тукая = Picturesque gardens of Tukay: Габдулла Тукай сынлы сәнгатьтә = Габдулла Тукай в изобразительном искусстве = Gabdoullab Tukay in fine arts / Гос. музей изобраз. искусств РТ, Нац. музей РТ; авт. текста Д.Д.Хисамова; пер. на татар. Л.Саляховой; пер. на англ. А.Сахарова. – Казань: Заман, 2006. – 304 б.; 16 с.: цв. фоторепрод. – Татар, рус һәм инглиз телләрендә.

Бакый Урманче иҗатында Габдулла Тукай: альбом / [төз. Ф.Әхмәтова-Урманче]. – Казан: Татар. кит.нәшр., 2007. – 207 б.: рәс. б-н. – Текст татар һәм рус телләрендә.

Нуруллин И. Моңлы саз чыңнары: Тукай

турында док. роман. – Төзәт. һәм тулыл. 2-нче басма. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2000. – 272 б.

Батулла Р. Кылдан нечкә, кылычтан үткен: кыйсса. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1996. – 143 б.

Тукай...: дөнья халыклары Тукай турында / [төз. Р.Акъегет]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2006. – 222 б.

Әмирханов М. Габдуллаҗан. – Казан: Мәгариф-Вакыт, 2023. – 175 б.: портр.

Әмирханов М. Шагыйрь даирәсе. – Казан: Мәгариф-Вакыт, 2024. – 262 б.

Габдулла Тукай. Тукай балачагының сагышлары һәм шатлыклары [Кинофильм] / ТНВ Татарстан. – Казан: ТНВ, 2009. – 1 электрон, опт. диск (DVD–ROM): зв., цв. + 1 бр. [23 б.]. – («Ватандашлар» циклы фильмнарының алтын коллекциясе; диск 37). – 50 дисктан торган серия. – Татар тел.

Тукайның шигъри ватаны [Кинофильм] / ТНВ Татарстан. – Казан: ТНВ, 2009. – 1 электрон. опт. диск (DVD–ROM): зв., цв. + 1 бр. [23 б.]. – («Ватандашлар» циклы фильмнарының алтын коллекциясе; диск 38). – 50 дисктан торган серия. – Татар тел.

20 мая / 20 май

Габдулла Кариев

1886–1920

140 лет со дня рождения
тууына 140 ел

Актёр и режиссёр, один из основателей профессионального татарского театра Габдулла Кариев (Миннибай Хайруллович Хайруллин) родился 20 мая 1886 года в деревне Кульбаево-Мараса Чистопольского уезда Казанской губернии (ныне Нурлатский район Татарстана). Уже в медресе он проявляет большие способности: в 12 лет читает наизусть Коран. Для дальнейшего образования юношу отправляют в город Уральск. Здесь он встречается с Г.Тукаем, между ними завязывается большая дружба.

В 1907 году в Нижнем Новгороде Г.Кариев посещает спектакли небольшой передвижной татарской труппы И.Кудашева-Ашказарского, а вскоре становится её участником. В дальнейшем избирается руководителем труппы, которая позже будет названа Г.Тукаем «Сайяр» («Странствующая»).

В последующие годы работа труппы «Сайяр» полностью связана с именем Г.Кариева. Труппа постепенно набирает силы и становится ведущим профессиональным татарским театральным коллективом дооктябрьского периода, а её руководитель проявляет себя как умелый организатор, воспитатель коллектива, талантливый режиссёр и актёр.

Г.Кариев с первых дней стремится к созданию передового, демократического национального театра. Он считает его средством просвещения и воспитания народа, что во многом определило репертуарную политику. Для осуществления своих замыслов он устанавливает тесную связь с такими драматургами, как Г.Камал, Ф.Амирхан, Г.Кулахметов, Г.Исхаки, активно ставит их произведения. Особенно привлекают театр сатирические комедии Г.Камала. Именно в комедийных спектаклях этого периода ярко раскрывается талант многих татарских актёров, в том числе и самого Г.Кариева. Наряду с оригинальной драматургией Г.Кариев большое внимание обращает на обогащение репертуара переводами лучших произведений русской и зарубежной классики.

«Сайяр» почти круглый год гастролирует по стране, а с 1912 года в зимние месяцы он

переходит на стационарную работу в Казани.

1915–1918 гг. являются периодом наивысшего расцвета творческой жизни Г.Кариева. Он ещё активнее работает с драматургами, объявляет конкурс на лучшие пьесы. Г.Кариев исполняет в театре самые ответственные роли, прочно завоевывая умы и сердца зрителей. Классика помогает наиболее полно раскрыться разностороннему таланту актёра.

Габдулла Кариев – актёр реалистического направления, обладающий даром импровизации. Своих героев он берёт из жизни, создаёт конкретные, в то же время обобщённые, типичные образы той или иной эпохи. Всю жизнь кропотливо работает над оттачиванием актёрского мастерства.

Много внимания Г.Кариев уделяет профессиональному становлению актёров: воспитывает целую плеяду великолепных актёров, создавших славу татарского театра.

Г.Кариев умер 28 января 1920 года. Похоронен на Новотатарском кладбище, рядом с могилой Г. Тукая.

Именем Г.Кариева назван Татарский театр юного зрителя, созданный в 1987 году. В родном селе актёра действует музей Г.Кариева. В 2007 году одна из улиц города Казани названа улицей Габдуллы Кариева.

Актёр һәм режиссёр, татар профессиональ театрына нигез салучыларның берсе Габдулла Кариев (Миңлебай Хәйрулла улы Хәйруллин) 1886 елның 20 маенда элекке Казан губернасы Чистай өязе (хәзер Татарстанның Нурлат районы) Күлбай-Мораса авылында туа. Мәдрәсәдә укыганда ул сәләтле, зирәк шәкерт була. Унике яшендә үк Коръәнне яттан белә. Аны Уральск шәһәрендәге мәдрәсәгә укырга җибәрәләр. Биредә ул Г.Тукай белән аралаша һәм дуслаша.

1907 елда Түбән Новгород шәһәренә килгәч, Г.Кариев, И.Кудашев-Ашказарский җитәкләгән күчмә татар театр труппасы куйган спектакльләрне караганнан соң, үзе теләп әлеге коллективка кушыла. Бераздан аны труппаның җитәкчесе итеп сайлыйлар. Труппага, күчеп йөрүенә бәйле рәвештә, «Сәйяр» исеме бирелә.

«Сәйяр»нең алга таба эшчәнлеге тулысынча Г.Кариев исеме белән бәйле. Труппа акрынлап көч туплый һәм 1917 елның октябренә кадәрге чорда төп профессиональ татар театр коллективы булып формалаша, ә аның җитәкчесе үзен оста оештыручы, коллективның ткайгыртучысы, талантлы режиссёр һәм актёр итеп күрсәтә.

Үзенең эшчәнлегендә Г.Кариев беренче көннәрдән үк алдынгы демократик милли театр оештырырга омтыла. Ул театрны халыкка белем бирүче, рухи яктан тәрбияләүче итеп саный һәм репертуарга халыкның тормышын, уй-кичерешләрен, кайгы-шатлыкларын чагылдырган спектакльләрне кертә. Ул алдынгы фикерле драматурглар Г.Камал, Ф.Әмирхан, Г.Коләхмәтов, Г.Исхакый белән якыннан аралаша һәм аларның әсәрләрен сәхнәгә куя. Бигрәк тә Г.Камалның сатирик комедияләрендә күп кенә артистларның, бигрәк тә Г.Кариевның, таланты тагын да яктырак ачыла.

«Сәйяр» труппасы күчмә хәлдә яши, ел буе диярлек илнең төрле төбәкләре буйлап гастрольләрдә йөри. 1912 елдан башлап кыш айларында труппа Казанга кайтып, стационарга күчә.

Кариевка труппаны яңа иҗат биеклекләренә күтәрергә, бай репертуарда артистларның сәләтен тулырак ачарга, режиссураны ныклы нигездә корырга мөмкинлек туа. Ул репертуарны рус һәм чит ил классик әсәрләренең тәрҗемәләре белән баетуга да зур игътибар бирә.

1915–1918 еллар – Г.Кариев иҗатының чәчәк аткан вакыты. Ул драматурглар белән тагын да активрак эшли, иң яхшы пьесаларга беренче тапкыр конкурс игълан итә, театрны үстерү, камилләштерү өчен төрле мөмкинлекләрдән файдалана.

Г.Кариев бөтен барлыгы белән җир кешесе, реалист актёр була. Ул – татар сәхнәсендә реалистик уен алымын формалаштырган, реализмны югары баскычка күтәргән оста.

Г.Кариевның актёрлык эшчәнлеге катлаулы үсеш баскычлары кичерә, ул сәхнәдә беренче адымнарын иң гади персонажлардан башлап, сатирик комедияләрдә, психологик драмаларда, киң масштаблы трагедияләрдә төп шәхесләрне оста гәүдәләндерү югарылыгына күтәрелә. Үзенең уен алымнары белән Г.Кариев бик күп артистларга үрнәк була.

Г.Кариев шулай ук сәләтле сәхнә көчләре туплау, үз профессиясенең бөтен нечкәлекләренә төшенгән актёрлар тәрбияләү юнәлешендәге эшне туктаусыз алып бара.

Артист һәм режиссһр 1920 елның 28 гыйнварында вафат була. Яңа Татар зиратында, Г. Тукай кабере янәшәсендә җирләнә.

1987 елда оештырылган Татар яшь тамашачы театрына Г.Кариев исеме бирелә. Актёрның туган авылында Г.Кариев музее эшли. 2007 елда Казанның бер урамына Габдулла Кариев исеме бирелә.

Советуем прочитать:
Укырга тәкъдим итәбез:

Арсланов М.Г. Татарское режиссёрское искусство (1906–1941). – Казань: Татар. кн. изд-во, 1992. – 336 с. – Формирование традиции школы Г.Кариева. – С. 5–67.

Арсланов М.Г. Татарское режиссёрское искусство (1941–1956). – Казань, 1996. – 224 с. – Традиции режиссёрской школы Г.Кариева (1906–1912). – С. 11–18.

Илялова И. Всю жизнь с театром. – Казань: Ак буре, 2021. – 304 с. – Он был первым. – С. 45–48.

Кумысников Х. Отец татарского театра // Идель. – 2004. – № 3. – С. 18–22; Сов. Татария. – 1986. – 20 мая.

Хабибуллин Ф. Последний сайяр // Респ. Татарстан. – 2006. – 9 июня.

Салихов Р. Триумф и трагедия Габдуллы Кариева // Время и деньги. – 2005. – 25 марта.

Хайруллин А., Хабибуллин Ф. Борец и просветитель // Театр. жизнь. – 1986. – № 9. – С. 25.

Такташ Х. Исповедь любви: стихи и поэмы / пер. с татар.: Л.Мартынов и С.Северцев. – М.: Сов. Россия, 1985. – 176 с. – Старый актер: посвящается Кариеву. – С. 55–56.

Габдулла Кариев: тарихи-документаль җыентык / төз.-авт. М.Г.Арсланов. – Казан: Җыен, 2011. – 607 б.: фотолар б-н. – («Шәхесләребез» сериясе). – Библиогр.: Б. 577–588.

Габдулла Кариев: мәкаләләр, истәлекләр, документлар / [төз. Х.Гобәйдуллин]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1976. – 232 б.

Габдулла Кариев турында истәлекләр / [төз. Х.Гобәйдуллин]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1967. – 168 б.

Садретдинова Г.С., Садретдинова Г.Х. Туган җире Кари Габдулланың. – Казан: ТГЖН, 1996. – 65 б.

Гадулла Кариев исемендәге музей: фотобуклет / [дизайн Р.Әхияров]. – Казан: Идел-Пресс, 2006. – 17 б. – Текст татар һәм рус. тел.

Мәхмүтов Һ. Габдулла Кариев иҗаты: (әдәбият күрсәткече) // Мирас. – 1996. – № 3. – Б. 160–168; № 4. – Б. 53–60.

Исхакый Г. Артист Габдулла Кариев // Казан утлары. – 1999. – № 11. –Б. 173–176; Мәд. җомга. – 2006. – 3 нояб. – Б. 8–9.

Гыйззәтуллина-Волжская С. Татар театры турында истәлекләрем; Сәйфи-Казанлы Ф. Татарның бөек артисты // Идел. – 2003. – № 12. – Б. 49–57; 61–63.

Илялова И.И. Г.Камал театры артистлары = Артисты театра им. Г. Камала: биографик белешмәлек. – Тулыл. 2-нче басма. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2005. – 333 б.: портр. – Кариев Габдулла Хәйрулла улы. – Б. 13–14. – Текст парал. татар., рус. тел.

Галиәсгар Камал исемендәге Татар дәүләт академия театры. Йөз ел: ике томда = Татарский государственный академический театр имени Галиасгара Камала. Сто лет: в двух томах: альбом. Т. 2. – Казан: Заман: Татар. кит. нәшр., 2009. – 368 б.: портр., фоторәс. б-н. – Кариев Габдулла Хәйрулла улы. – Б. 86–87. – Текст парал. татар, рус тел.

Илялова И. Габдулла Кариев (1886–1920) // Кырык татар = Сорок татар = The Forty Tatars. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2013. – Б. 172–181. – Текст татар., рус., ингл. тел.

Арсланов Г. Татар театры: энциклопедик сүзлек-белешмә. – Казан: Заман, 2014. – 584 б. – Кариев Габдулла Хәйрулла улы. – Б. 304–315.

Арсланов Г. Тылсым. Татар театры: режиссёрлар һәм драматурглар. – Казан: Мәгариф, 2008. – 287 б.: фото. – «Татар театрының атасы»: Габдулла Кариев. – Б. 41–51.

Гыймранова Д. Бөек актёр // Шәһри Казан. – 2003. – 20 июнь.

Хәйри Ә. Сәхнәбезнең чишмә башы // Мәд. җомга. – 2006. – 24 нояб. – 1 дек. – Б. 8.

Диндаров И. Зәңгәр ут һәм китап яктысы: [артистның Нурлат районы Күлбай-Мораса авылындагы музее һәм авыл китапханәсе тур.] // Ватаным Татарстан. – 2008. – 12 нояб.

1 августа / 1 август

Николай Павлович Загоскин

1851–1912

175 лет со дня рождения
тууына 175 ел

Историк, правовед, доктор государственного права, публицист, издатель, общественный деятель Николай Павлович Загоскин родился 1 августа (20 июля) 1851 года в Санкт-Петербурге. Происходил из потомственных дворян Пензенской губернии.

Начальное образование получил в Санкт-Петербургском частном пансионе. В 1870 году окончил Пензенскую 1-ю гимназию с золотой медалью. Поступил на юридический факультет Казанского университета, после окончания в 1874 году работал там же: в 1875–1878 годах – приват-доцент, в 1878–1879 годах – доцент, в 1879–1880 годах – экстраординарный профессор, в 1880–1900 годах – ординарный профессор, в 1900–1911 годах – заслуженный профессор кафедры истории русского права; в 1905 году – декан юридического факультета, в 1906–1909 годах – ректор.

Одновременно в 1879–1882 и 1910–1911 годах Николай Павлович был преподавателем русской истории на Казанских высших женских курсах. В 1898 году изучал московские архивы и в том же году Санкт-Петербургские архивы Министерства народного просвещения.

В 1900-е годы он – гласный Казанской городской думы.

Творчество, как и личность Николая Павловича Загоскина, было многогранно. Круг научных интересов был довольно обширным. По своим историческим взглядам он принадлежал к представителям государственной школы в историографии. Его основные труды посвящены истории русского права и государственных институтов Российского государства, методологии и историографии их изучения.

Другая сфера его научных интересов – история Казанского Поволжья и краеведение. Он автор книг и статей «Казанский край в Смутное время» (1891), «А.С.Пушкин в Казани» (1892), «Император Павел Первый в Казани: 1798 год» (1893), «Граф Л.Н.Толстой и его студенческие годы» (1894). Итогом краеведческих изысканий Н.П.Загоскина стала книга «Спутник по Казани» (1895), отличающаяся богатством и разнообразием сведений.

Николай Павлович – один из создателей Казанского городского музея (1895); член-учредитель Общества археологии, истории и этнографии при Казанском университете (1878), секретарь и редактор «Известий...» этого общества (до 1884); основатель и редактор газеты «Волжский вестник» (1883–1891), одного из лучших провинциальных изданий. На страницах этой газеты была опубликована его работа под названием «Казанская старина. Очерки города Казани и казанской жизни в 40-х годах». В 1896–1898 годах издавал газету «Камско-Волжский край», продолжавшую традиции «Волжского вестника».

Среди многочисленных трудов, вышедших из-под пера Н.П.Загоскина, самое большое признание получила опубликованная в 1902–1904 годах четырехтомная «История Казанского Императорского университета за первые сто лет его существования. 1804 –1904». Продолжением этого издания является «Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского Казанского университета. 1804–1904» (части 1–2, 1904).

Осенью 1911 года от Академии наук и университетов профессор Н.П. Загоскин был избран членом Государственного совета России и в том же году с семьёй переехал на постоянное место жительства в Санкт-Петербург.

Николай Павлович Загоскин скончался 19 (6) февраля 1912 года; был похоронен на Мало-Охтинском кладбище Санкт-Петербурга.

Его именем названа одна из улиц Казани.

Тарихчы, хокук белгече, дәүләт хокукы докторы, публицист, нашир, җәмәгать эшлеклесе Николай Павлович Загоскин 1851 елның 1 августында (искечә 20 июлендә) Санкт-Петербург шәһәрендә туа. Чыгышы белән Пенза губернасы дворяннары нәселеннән.

Башлангыч белемне Санкт-Петербургта шәхси пансионда ала. 1870 елда Пензадагы беренче гимназияне алтын медаль белән тәмамлый. Казан университетының юридик факультетына укырга керә. 1874 елда анда укуын тәмамлагач, шунда ук эшли: 1875–1878 елларда – приват-доцент, 1878–1879 да – доцент, 1879–1880 дә – экстраординар профессор, 1880–1900 дә – ординар профессор, 1900–1911 дә – рус хокукы тарихы кафедрасының атказанган профессоры, 1905 елда – юридик факультет деканы, 1906–1909 елларда – ректор.

Бер үк вакытта 1879–1882 һәм 1910–1911 елларда Николай Павлович Казандагы Югары хатын-кызлар курсларында рус тарихын укыта. 1898 елда Мәскәү архивларын һәм шул ук елда Халык мәгарифе министрлыгының Санкт-Петербургтагы архивларын өйрәнә. 1900 елларда ул – Казан шәһәр думасы гласные.

Николай Павлович Загоскинның иҗаты, шәхесе кебек үк күпкырлы була. Аның фәнни кызыксынулары да шактый киң. Үзенең тарихи карашлары буенча ул историографиядә дәүләт мәктәбе вәкилләре рәтенә керә. Аның төп хезмәтләре рус хокукы һәм Россия дәүләтенең дәүләт институтлары тарихына, аларны өйрәнү методологиясе һәм историографиясенә багышланган.

Аның фәнни кызыксынуларының икенче өлкәсе – Идел буеның Казан төбәге тарихын өйрәнү була. Ул – «Болгавыр заманда Казан төбәге» («Казанский край в Смутное время», 1891), «А.С.Пушкин Казанда» («А.С.Пушкин в Казани», 1892), «Император Павел Беренче Казанда: 1798 ел» («Император Павел Первый в Казани: 1798 год», 1893), «Граф Л.Н.Толстой һәм аның студентлык еллары» («Граф Л.Н.Толстой и его студенческие годы», 1894) дигән китаплар һәм мәкаләләр авторы. Мәгълүматларының байлыгы һәм төрлелеге белән аерылып торган «Казан буйлап юлкүрсәткеч» («Спутник по Казани», 1895) – Н.П.Загоскинның төбәкне өйрәнү тикшеренүләренең күркәм нәтиҗәсе.

Николай Павлович – Казан шәһәр музееен төзүчеләрнең берсе (1895); Казан университеты каршындагы Археология, тарих һәм этнография җәмгыятенең оештыручыәгъзасы (1878), аның «Хәбәрләр»енең («Известия...», 1884 кә кадәр) секретаре һәм редакторы. Ул чорда Россиядәге провинциаль вакытлы басмаларның иң яхшысы булган «Волжский вестник» газетасын (1883–1891) нигезли, нәшер итә һәм редакцияли. Бу газета битләрендә аның «Казан тарихы». Казан шәһәре һәм 40 нчы елларда Казан тормышы очерклары» («Казанская старина. Очерки города Казани и казанской жизни в 40-х годах») дигән хезмәте басыла. 1896–1898 елларда ул «Волжский вестник» традицияләрен дәвам иткән «Камско-Волжский край» газетасын чыгара.

Н.П.Загоскинның күпсанлы хезмәтләре арасында 1902–1904 елларда дөнья күргән «Казан Император университетының беренче 100 еллыгы тарихы. 1804 –1904». («История Казанского Императорского университета за первые сто лет его существования. 1804 –1904») фундаменталь хезмәте зур танылу ала. Бу басманың дәвамы булып «Император Казан университеты профессорлары һәм укытучыларының биографик сүзлеге. 1804–1904» (1–2 кисәк, 1904) («Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского Казанского университета. 1804–1904» (части 1–2, 1904) дөнья күрә.

1911 елның көзендә профессор Н.П. Загоскин Фәннәр академиясе һәм университетлар профессорлары тарафыннан Россия Дәүләт советына әгъза итеп сайлана һәм шул ук елда гаиләсе белән Санкт-Петербургка яшәргә күчә.

Николай Павлович Загоскин 1912 елның 19 (6) февралендә вафат була; Санкт-Петербургта Мало-Охтинск зиратында җирләнә.

Казанның бер урамына аның исеме бирелгән.

Советуем прочитать:
Укырга тәкъдим итәбез:

Загоскин Н.П. Отчёт о деятельности и состоянии Общества археологии, истории и этнографии при Императорском Казанском университете. За третий (1880–1881) год его существования. – Казань: Тип. Имп. ун-та, 1881. – 28 с.

Загоскин Н.П. Описание клада золотоордынских и некоторых других монет, найденного в 1881 году близ села Малого Толкиша, Чистопольского уезда Казанской губернии. – Казань: Тип. Имп. ун–та, 1882. – 47 с. – Отд. отт. из 3 т. «Известий Казанского общества археологии, ист. и этнографии».

Загоскин Н.П. Император Павел Первый в Казани: 1798 год: исторический очерк. – Казань: типо-лит. Имп. Казан. ун-та, 1893. – 63 с.

Загоскин Н.П. Из времён Магницкого: страничка из истории Казанского университета 20-х г. – Казань: тип. Т-ва Печёнкина и К., 1894. – 25 с.

Спутник по Казани: иллюстрированный указатель достопримечательностей и справочная книжка города / под ред. проф. Н.П. Загоскина. – Казань: типо-лит. Имп. ун-та, 1895. – XXVI, 691, 82, IX с.: 3 портр., рис.

Загоскин Н.П. Деятели Императорского Казанского университета. 1805–1900 годы: Опыт краткого биографического словаря профессоров и преподавателей Казанского университета за первые 95 лет его существования. – Казань: типо-лит. Имп. ун-та, 1900. – 186 с. – К столетней годовщине Казанского университета.

Загоскин Н. П. История Императорского Казанского Университета за первые сто лет его существования: 1804–1904. – Казань: типо-лит. Имп. Казан. ун-та, 1902– Т. 1: Введение и Ч. 1. – 1902. – 567, IV с. – Алф. указ.: С. 549–567. –примеч.: С. I–XIX. – Прил.: С. 533–546.
Т. 2, ч. 2: 1814–1819. – 1902. – 697, XVIII, VII с.: 7 л. ил. – Библиогр. в подстроч. прим. – Алф. указ.: С. 679–697.
Т. 3, ч. 2 (окончание), ч. 3: 1814–1819 и 1819–1827. – 1903. – 593, XVI, VI с. + портр., ил.
Т. 4: Окончание. Ч. 3: 1819–1827. – 1906. – 692, XVIII, VIII с. – Алф. указ.: С. 675–692. – прим.: С. I–XVIII. – Прил.: С. 611–673.

Загоскин Н.П. Очерки города Казани и казанской жизни в 40-х годах / изд. подгот.: Н.В.Фиргер и В.И.Шишкин. – Казань: изд-во Казан. ун-та, 2003. – 164 с.: [4] л. ил. – (Казанская старина). – Предм., имен. указ.: С. 151–163. – На обл. в подзагл.: К 200-летию Казанского университета.

Спутник по Казани: иллюстрированный указатель достопримечательностей и справочная книжка города / под ред. Н.П.Загоскина. – Казань: DOMO Глобус, 2005. – 847 с.: фотоил., портр.

Загоскина О.Н. Воспоминания о Николае Павловиче Загоскине / издание изготовил В.А.Бажанов; О.Н.Загоскина. – Казань: из-во КГУ, 2002. – 19 с.

Усманова Д.М. Николай Павлович Загоскин // Ректоры Казанского университета, 1804–2004 гг.: очерки жизни и деятельности. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2004. – С. 190–203.

Усманова Д.М. Н.П. Загоскин – историограф Казанского университета (К 150-летию со дня рождения) // Археографический ежегодник за 2001 год. – М.: Наука, 2002. – С. 181–187.

Усманова Д. Ректор Императорского Казанского университета профессор Н.П. Загоскин // Российская история. – 2023. – № 2. – С. 100–110.

Астафьев В. Н.П.Загоскин и его роль в организации и становлении ОАИЭ // История и историки в Казанском университете: к 125-летию Общества археологии, истории и этнографии. Сб. науч. ст. и сообщений. Ч.II. – Казань: Казан. гос. ун-т, 2005. – С. 104–111.

Чугунова Н. Берсон М., Шишкин В. Загоскин Николай Павлович // Казанский университет, 1804–2004: биобиблиогр. словарь. Т. 1: 1804–1904. – Казань: изд-во КГУ, 2002. – С. 192–193.

Литвина Ф., Чугунова Н. Всем существом своим был связан с университетом // Татарстан. – 1994. – № 3–4. – С. 100–105.

Милашевский Г. Незримый спутник по Казани // Казань. – 1997. – № 8–9. – С. 22; Время и деньги. – 2006. – 10 авг.

Милашевский Г. Казан юл күрсәткечен кем төзегән? // Казан. – 1997. – № 8–9. – Б. 22.

29 августа / 29 август

Хади Атласи
Һади Атласи

1876–1938

150 лет со дня рождения
тууына 150 ел

Общественный деятель, историк и педагог Хади Мифтахутдинович Атласи является ярким представителем татарской интеллигенции начала XX века. Он родился 29 августа 1876 года в деревне Чеке (Старое Чекурское) Буинского уезда Казанской губернии (ныне Дрожжановский район Республики Татарстан). Первоначальное образование получает в деревенской школе у своего отца, затем учится в Буинском медресе, усиленно занимается самообразованием, много читает, изучает разные науки, арабский, персидский, турецкий, русский и немецкий языки. После Буинского медресе он едет в Сеитовскую слободу под Оренбургом, где заканчивает учительские курсы. В 1898 году Х.Атласи возвращается в Буинск, преподаёт в медресе, внедряя новые методы обучения. Свои новые идеи он пропагандирует на страницах периодической печати, пишет научно-популярные труды.

В Духовном собрании мусульман он сдаёт экзамен на звание имама и мударриса и в 1903 году приглашается имамом в село Альметьево Бугульминского уезда. Параллельно занимается преподавательской, научно-исследовательской работой.

В 1907 году Х.Атласи избирают депутатом II Государственной Думы.

В 1908 году Х.Атласи издаёт книгу, разоблачающую политику царизма, направленную против нерусских народов, за что был отстранён от должности имама и мударриса, лишён духовного звания, взят под постоянный надзор полиции.

Но Х.Атласи не падает духом, целиком и полностью посвящает себя научной, литературно-публицистической и культурно-просветительской деятельности. Особое внимание он уделяет истории, собирает материалы, изучает историческую литературу. В 1911–1914 годах увидели свет его основные исторические труды: «Себер тарихы» («История Сибири»), «Казан ханлыгы» («Казанское ханство») и «Сююмбике», которые очень быстро получили признание общественности. В 1913 году Х.Атласи единогласно избирается действительным членом Общества археологии, истории и этнографии при Казанском университете.

Х.Атласи со своей семьёй проживает в городе Бугульме и все это время занимается делами народного просвещения.

В 1929 году Х.Атласи был арестован, сослан на каторгу в Соловки, объявлен «султангалиевцем». В 1934 году он возвращается в Бугульму и через полгода с семьёй переезжает в Казань. В 1936 году Х.Атласи вновь был арестован. На этот раз по делу «атласовщины», согласно которому он обвиняется в создании контрреволюционной организации для свержения советской власти. Атласи объявляют турецким шпионом, пантюркистом, националистом.

15 февраля 1938 года Х.Атласи был расстрелян. В 1958 году его имя реабилитировано. Духовное наследие Х.Атласи, прежде всего его исторические труды, и сегодня привлекают внимание широкой читательской аудитории.

Җәмәгать эшлеклесе, тарихчы һәм педагог Һади Мифтахетдин улы Атласи – XX га-

сыр башы татар зыялыларының күренекле вәкиле. Ул 1876 елның 29 августында Казан губернасының Буа өязендәге (хәзерге Татарстан Республикасы Чүпрәле районы) Чәке (Иске Чәке) авылында туа. Башлангыч белемне авыл мәктәбендә үз әтисеннән ала, аннан соң Буа мәдрәсәсендә укый, үзлегеннән күп шөгыльләнә, күп укый, төрле фәннәрне, гарәп, фарсы, төрек, рус һәм немец телләрен өйрәнә. Буа мәдрәсәсеннән ул Оренбург янындагы Сәгыйть бистәсенә китә, анда мөгаллимнәр курсын тәмамлый. 1898 елда Һ.Атласи Буага кайта, мәдрәсәдә укыта башлый, укытуның яңа ысулларын кертә. Үзенең яңа идеяләрен һәм фикерләрен вакытлы матбугат битләрендә пропагандалый, фәннипопуляр хезмәтләр яза.

Мөселманнарның Диния нәзарәтендә ул имамлыкка һәм мөдәррислеккә имтихан тота һәм 1903 елда Бөгелмә өязендәге Әлмәт авылына имам итеп чакырыла. Шул ук вакытта ул укыту һәм фәнни-тикшеренү эшләре белән дә шөгыльләнә.

1907 елда Һ.Атласи II Дәүләт Думасы депутаты итеп сайлана.

1908 елда Һ.Атласи патша хакимиятенең рус булмаган халыкларга юнәлтелгән сәясәтен фаш иткән китабын бастырып чыгара һәм ул имам һәм мөдәррис урыныннан алына, рухани исеменнән мәхрүм ителә, полициянең даими күзәтүе астында тотыла.

Ләкин Һ.Атласи күңелен төшерми, үзенең гомерен тулысынча фәнни, әдәби-публицистик һәм мәдәни-агарту эшчәнлегенә багышлый. Ул тарихка аеруча зур әһәмият бирә. Материаллар туплый, фәнни чыганакларны, тематик әдәбиятны өйрәнә. 1911–1914 елларда аның төп тарихи хезмәтләре: «Себер тарихы», «Казан ханлыгы» һәм «Сөембикә» китаплары дөнья күрә. Алар халык арасында тиз таралалар һәм җәмәгатьчелек тарафыннан танылалар. 1913 елда Һ.Атласи бертавыштан Казан университеты каршындагы Археология, тарих һәм этнография җәмгыятенең гамәли әгъзасы итеп сайлана.

Һ.Атласи гаиләсе белән Бөгелмә шәһәрендә яши һәм, нинди генә хакимият булуга карамастан, һәрвакыт халык мәгарифе эшләре белән шөгыльләнә.

1929 елда Һ.Атласи кулга алына, Соловкига сөрелә, «солтангалиевче» дип игълан ителә. 1934 елда ул Бөгелмәгә кайта һәм ярты елдан соң гаиләсе белән Казанга күчеп килә. 1936 елда аны тагын кулга алалар. «Атласов эше» пәйда була. Аның буенча Һ.Атласи совет властен бәреп төшерү өчен контрреволюцион оешма төзүдә гаепләнә, аны төрек шпионы, пантюркист, милләтче дип игълан итәләр.

1938 елның 15 февралендә Һ.Атласи атып үтерелә, 1958 елда аның гаепсезлеге таныла, ул реабилитацияләнә.

Һ.Атласиның рухи мирасы, барыннан да элек аның тарихи хезмәтләре, галимнәр һәм укучыларның игътибарын бүген дә җәлеп итә.

Советуем прочитать: Укырга тәкъдим итәбез:

Атласи Х. История Сибири. Неизвестное о покорении края / [пер. с татар. А.Бадюгиной]. – Казань: Татар. кн. изд-во, 2005. – 95 с.: ил. – Библиогр. источники: С. 95.

Атласи Һ. Сайланма әсәрләр: 2 томда. – Казан: Җыен, 2009–2010.
Т. 1: Себер тарихы. Сөенбикә. Казан ханлыгы / кереш сүз авт.: М.Госманов, А.Мөхәмәтдинова. – 506 б.
Т. 2: мәкаләләр, хатлар, библиография / кереш сүз авт. М.Госманов. – 352 б. – Библиогр.: Б. 336–349.

Атласи Һ. М. Себер тарихы. Сөенбикә. Казан ханлыгы. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1993. – 447 б.

Атласи Һ. Казан ханлыгы. – Казан: Мәгариф, 2005. – 247 б. – Библиогр.: Б. 245–246.

Мухаметдинова А.Х. Хади Атласи: общественный деятель и историк. – Казань: Изд-во КГУ, 2004. – 127 с. – Библиогр.: С. 114–126.

Алишев С. Хади Атласи (1876–1938) // Татарские интеллектуалы: исторические портреты. – 2-е изд. перераб. и доп. – Казань: Магариф, 2005. – С. 230–234.

Султанбеков Б.Ф. Первая жертва Генсека: Мирсаид Султан-Галиев: Судьба. Люди. Время. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1991. – 208 с. – «Дело» Хади Атласова в контексте политической атмосферы 30-х годов. – С. 72–99.

Султанбеков Б.Ф., Малышева С.Ю. Трагические судьбы: (научно-популярные очерки). – Казань: Татар. кн. изд-во, 1996. – 285 с. – Хади Атласов предупреждает. – С. 84–101.

Шакиров А. Хади Атласи: политик, историк, богослов // Татарстан. – 2022. – № 10. – С. 76–79.

Золотая коллекция фильмов цикла «Соотечественники» [Электронный ресурс]: [кинофильмы]: на 50-ти дисках. – Казань: ТНВ, cop. 2009. – зв., цв. + Брошюра: каталог [дисков (24 с.]). – Загл. с этикетки диска. – Диск №3: Хади Атласи. – 2009. – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM).

Һади Атласи: тарихи-документаль җыентык / [төз.-авт.: Р.Миңнуллин, А.Мөхәмәтдинова, И.Һадиев]. – Казан: Җыен, 2007. – 389 б. – («Шәхесләребез» сериясе= Сер. «Знаменитые личности»). – Библиогр.: Б. 377–387.

Бәйрәмова Ф. Соңгы туранчы...: фәнни-популяр язма. – Казан: Аяз, 2016. – 134 б. – Библиогр.: Б. 133–134.

Алишев С. Һади Атласи // Татар зыялылары: тарихи портретлар. – Казан: Мәгариф, 2003. – Б. 170–174.

Алишев С.Х. Татар тарихчылары. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2006. – 206 б., [8] б. фоторәс. – Һади Мифтахетдин улы Атласов. – Б. 192–198.

Әхмәтҗанов М. Һади Атласи // Татар әдипләре, мәгърифәтчеләре (ХХ йөз башы): биобиблиогр. сүзлек. – Казан, 2005. – Б. 20–23.

Атласи – бөек шәхесләрдән: тарихчы-галим, мәгърифәтче, публицист һәм җәмәгать эшлеклесе Һади Мифтахетдин улы Атласов эшчәнлегенә багышланган фәнни-гамәли конференция материаллары. – Бөгелмә, 2012. – 72 б.

Гафаров И. Һади Атласи турында яңа чыганаклар // Безнең Мирас. – 2016. – № 8. – Б. 6–12.

Заһидуллин И. Татар патриоты – Һади Атласи // Татарстан. – 2021. – № 10. – Б. 70–73.

Бәйрәмова Ф. Һади Атласи – татарның азатлык көрәшчесе // Мәйдан. Чаллы. – 2016. – № 8. – Б. 52–61.

Кайту = Возвращение: Һади Атласиның тууына 135 ел: 2011 елның 12 гыйнварында Чүпрәле районында күренекле татар тарихчысы, галим, мәгърифәтче Һади Атласига багышлап үткәрелгән чаралар турында / төз. Г. Рәхим. – Казан: «Җыен» фонды; «ТАИФ» ААҖ, 2011. – 63 б. + 1 электрон. опт. диск «Һади Атласи». – Текст парал. на татар. и рус. яз.

Һади Атласи исемендәге музей-китапханә йорты / [төз. Ф. Вәлиәхмәт]. – [Казан]: Татнефть, 2007. – 23 б. : фоторәс. б-н.

Аймалетдин Х., Бәйрәмова-Аймал Ф. Һади Атласи – милли мәгърифәтче // Туган җир. – 2024. – № 3. – Б. 152–158.

Хисмәтуллина Н. Һади Атласи – милләтебез горурлыгы: [дәрес] // Фән һәм мәктәп. – 2012. – № 2. – Б. 2–6.

Һади Атласи [Кинофильм]. – Казан: ТНВ Татарстан, 2009. – 1 электрон. опт. диск

(DVD-ROM): зв., цв. + 1 бр. [23 б.]. – («Ватандашлар» циклы фильмнарының алтын коллекциясе; диск 3). – Картон тартмасында 50 дисктан торган серия. – Татар тел.

18 сентября / 18 сентябрь

Карл Фукс

1776–1846

250 лет со дня рождения
тууына 250 ел

Карл Фёдорович Фукс, проживший в Казани более сорока лет, прославил город и своё имя научными изысканиями в области естествознания, местной археологии, истории, этнографии, социальной медицины. Он был известен современникам как гениальный врач-диагност, как талантливый педагог, как энциклопедически образованный человек.

К.Фукс родился 6 (18) сентября 1776 года в Германии. Четыре года учился в Герборнской академии, затем в Геттингенском и Марбургском университетах. В последнем ему присвоили учёную степень доктора медицины. В самом начале XIX века он в Петербурге, практикующий врач. В 1804 году его зачисляют медиком в состав российского посольства для поездки в Китай, куда путь пролегал через Казань. Здесь, в Казани, Фукс и остался.

4 сентября 1805 года К.Фукс назначается ординарным профессором естественной истории и ботаники в Казанском университете. При его содействии и инициативе при университете весной 1806 года создаётся первый ботанический сад в Казани. В 1829 году занимается устройством нового сада на берегу озера Кабан. Он заложил основы изучения естественных наук в Казанском университете.

В 1818 году К.Фукса назначают заведующим кафедрой патологии, терапии и клиники, он положил начало преподаванию клинических наук в Казанском университете, с 1819 года возглавляет университетскую клинику. Известность К.Фуксу как учёному-краеведу принесли его медико-географические и медико-статистические исследования. Сообщения о состоянии здоровья жителей Казани он печатает в «Казанских известиях» с 1812 года.

Владеющий несколькими иностранными языками, Карл Фукс, поселившись в Казани, овладел татарским и арабским языками. Он изучает восточные рукописи и монеты, его статьи в газетах и журналах вызывают огромный интерес у читателей. К.Фукс признан первым исследователем культуры и быта татар. Его книга «Казанские татары в статистическом и этнографическом отношениях» до сих пор представляет научный интерес.

К.Фукс интересуется и историей татарского народа, записывает предания, собирает рукописи и составляет замечательную коллекцию древних монет. В 1817 году он печатает первые главы своего труда «Краткая история города Казани», созданного на основе изучения татарских и русских рукописей и летописей.

В 1823–1827 годах К.Фукс занимает должность ректора Казанского университета. При нём было завершено строительство главного здания и ректорского дома, он пополняет библиотеку ценнейшими рукописями.

В 1833 году К.Фукс выходит в отставку, занимается частной медицинской практикой и научной деятельностью.

Дом К.Фукса и его жены был своего рода культурным центром Поволжья, здесь устраивались литературные вечера. В начале сентября 1833 года дом Фуксов посещает А.С.Пушкин, путешествовавший по местам Пугачёвского восстания.

К.Фукс умер 24 апреля (6 мая) 1846 года в Казани. Похоронен на Арском кладбище, в его лютеранской части.

В Казани именем К.Фукса названы улица и сквер на берегу реки Казанки, там же ему установлен памятник. Авторы – московские скульпторы А.В.Балашов и И.А.Козлов, архитектор – Р.М.Нургалеева.

Карл Фёдорович Фукс Казанда кырык елдан артык яшәү дәверендә табигать фәннәре, җирле археология, тарих, этнография, социаль медицина өлкәсендә эзләнүләре белән шәһәрне һәм үз исемен танытуга зур өлеш кертә. Ул замандашларына даһи табиб-диагност, талантлы педагог, энциклопедик белемгә ия шәхес буларак танылa.

К.Фукс 1776 елның 6 (18) сентябрендә Германиядә туган. Дүрт ел буе Герборн академиясендә, аннан соң Геттинген һәм Марбург университетларында укый, соңгысында медицина фәннәре докторы дигән фәнни дәрәҗәгә ия була. XIX йөз башында ул табиб буларак Петербургка килә. 1804 елда аны Кытайга барырга тиешле Россия илчелегенә табиб итеп билгелиләр. Ул вакытта Кытайга юл Казан аша үтә. К.Фукс монда, Казанда яшәргә кала.

1805 елның 4 сентябрендә К.Фукс Казан университетына табигать белеме тарихы һәм ботаника фәннәренең ординар докторы итеп куела. 1806 елның язында аның тәкъдиме һәм ярдәме белән университет каршында Казанда беренче ботаника бакчасы ачыла. 1829 елда ул яңа бакчаны Кабан күле ярында урнаштыру белән шөгыльләнә. К.Фукс Казан университетында табигать фәннәрен өйрәнүгә нигез салучы булып тора.

1818 елда К.Фукс патология, терапия һәм клиника кафедрасы мөдире итеп билгеләнә, Казан университетында клиника фәннәрен укыта башлауны оештыра, 1819 елдан университет клиникасын җитәкли. Медицина өлкәсендәге гамәли тикшеренүләре К.Фуксны төбәкне өйрәнүче галим буларак та таныта. 1812 елдан башлап «Казанские известия» газетасында Казанда яшәүчеләрнең сәламәтлекләре турында аның мәкаләләре басылып чыга.

Берничә чит тел белгән К.Фукс, Казанга килгәч, татар һәм гарәп телләрен өйрәнә. Ул көнчыгыш кулъязмалары һәм тәңкәләре белән ныклап кызыксына, аның газета һәм журнал битләрендә басылган мәкаләләре укучыларның игътибарын җәлеп итә. К.Фукс татар халкының мәдәниятен һәм гореф-гадәтләрен беренче өйрәнүчеләрдән санала. Аның «Казан татарлары статистик һәм этнографик җәһәттән» дигән китабы хәзерге көнгә кадәр зур кызыксыну уята.

К.Фукс татар халкының тарихы белән дә кызыксына, риваятьләр язып ала, кулъязмалар җыя һәм борынгы тәңкәләр коллекциясе туплый. Татар кулъязмалары белән берлектә, рус елъязмаларын да өйрәнеп, 1817 елда ул «Казан шәһәренең кыскача тарихы» исемле хезмәтенең беренче бүлекләрен бастырып чыгара.

1823–1827 елларда К.Фукс Казан университеты ректоры булып эшли. Ул эшләгән чорда төп бина һәм ректор йорты төзелеп бетә, китапханә кыйммәтле кулъязмалар белән тулыландырыла.

1833 елда К.Фукс отставкага чыга, шәхси медицина практикасы һәм фәнни эшчәнлек белән шөгыльләнә.

К.Фукс йорты Идел буе төбәкләренең мәдәни үзәге булып торган, анда әдәби кичәләр узган. 1833 елның сентябрь башында Фукслар йортында, Е.Пугачёв баш күтәрүчеләре хәрәкәт иткән урыннарга барышлый, А.С.Пушкин да туктала.

К.Фукс 1846 елның 24 апрелендә (6 маенда) Казанда вафат була. Арча зиратында, аның лютеран өлешендә җирләнә.

Казанда К.Фукс исемендәге урам һәм Казансу яры буенда сквер бар, шул урында ук аңа һәйкәл дә куелган. Авторлары – Мәскәү скульпторлары А.В. Балашов һәм И.А. Козлов, архитекторы – Р.М. Нургалиева.

Советуем прочитать: Укырга тәкъдим итәбез:

Фукс К. Казанские татары в статистическом и этнографическом отношениях [Казань,1844]; Краткая история города Казани [Казань, 1905]. – Казань: Фонд ТЯК, 1991. – 210 с.

Карл Фукс о Казани, Казанском крае: труды, документы, воспоминания, исследования / сост. М.А.Усманов, А.В.Гарзавина, И.А.Новицкая. – Казань: Жиен, 2005. – 479 с., 16 л. цв. ил.: ил. – Крат. библиогр.: Б. 461–475. – В кн. также воспоминания и исследования о К.Ф.Фуксе и о Казани Лажечникова И.И., Аксакова С.Т. и др. авторов.

Фукс К.Ф. Казанские татары в статистическом и этнографическом отношениях. – Репр. изд. 1844 г. – Казань: изд-во Сергея Бузукина, 2011. – [10], 131 с. – (Из коллекций казанских библиофилов).

Фукс Карл и Александра. Город Казань, Казанская губерния и её жители в исторических, этнографических и литературных сочинениях в прозе и стихах. 1817–1844: [сочинения]: в 3 томах. – Репр. изд. – Казань: изд-во Сергея Бузукина (ИСБ), 2013. – (Из коллекций казанских библиофилов: основана в 2011 году). – Три тома в одной картонной коробке.
Т. 1: Фукс К. Краткая история города Казани, 1817; Казанские татары в статистическом и этнографическом отношениях, 1844. – 2013. – [208] с. разд. паг.: портр. и факс. К. Фукса.
Т. 2: Фукс К. и А. Поездки по Казанской губернии к мордве, чувашам и черемисам, 1839–1840. – 2013. – [384] с. разд. паг.: фам. портр. Фуксов, карта Казан. губернии.
Т. 3: Фукс А. Сочинения в стихах, 1837–1841. – 2013. – [168] с. разд. паг.: портр.

Фукс К.Ф. Казанские татары в статистическом и этнографическом отношениях / [переложение на современный рус. яз. А.Г.Хорошавина; науч. ред. и авт. предисл. И.И.Бикеев]. – 3-е изд., испр. – Казань: Познание, 2024. – 107 с.: ил., цв. ил. – (Сокровищница Татарстана).

Карл Фукс. Казан һәм Казан төбәге: гыйльми хезмәтләр, документлар, истәлекләр, эзләнүләр / [фәнни мөх-ре М.Госманов; төз. М.Г.Госманов, А.В. Гарзавина, И.А. Новицкая; тәрҗ. М.Галиев]. – Казан: Җыен, 2008. – 448 б.: 32 б. фоторәс.: рәс. – («Шәхесләребез» сериясе=Сер. «Знаменитые личности»). – Библиогр.: Б. 416–430.

Фукс К. Казан татарлары: статистик вә этнографик җәһәттән = Казанские татары в статистическом и этнографическом отношениях: этнографик очерклар / русчадан И.Кадыйрова (төп текст), М.Галиев (чыганаклар) тәрҗ. – Репринт басма. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2020. – [254] б.: портр. б-н.

Гарзавина А.В. «В Казань, профессору К.Фуксу...». – Казань: Татар. кн. изд-во, 1987. – 240 с.: портр.

Памяти профессора К.Ф.Фукса / Казан. нем. о-во им. Карла Фукса; сост. и ред. А.В.Гарзавина; изд. В.Г.Диц. – Казань, 1996. – 66 с. – Библиогр.: С. 63–66.

Лаврский К.В., Пономарёв П.А. Карл Федорович Фукс и его время; Фукс К. Казанские татары в статистическом и этнографическом отношениях; Краткая история города Казани: с изображением Сюмбекиной башни и дворцовой церкви / авт. послесл. Н.М. Петровский. – Репр. изд. – Казань: изд–во Сергея Бузукина, 2020. – [544] с. – (Из коллекции казанских библиофилов: основана в 2011 г.). – Репринт. изд. публикации в журнале «Казанский литературный сборник» за 1878 год.

Халфина Т.Н. Карл Фёдорович Фукс (1776–1846) // Казанская терапевтическая школа: от истоков к будущему. – Казань: Медицина, 2014. – С. 39–45.: портр. – Библиогр.: С. 45.

Шарангина Н. Карл Фукс: «Клянусь верно служить пользе государственной...» // Гасырлар авазы=Эхо веков. – 1996. – № 3–4. – С. 159–163.

Мустафина Г.М. Основатель этнографии татарского народа Карл Фукс // TATARICA. – 2013. – № 1. – Б. 240–242.

Золотая коллекция фильмов цикла «Соотечественники» [Электронный ресурс]: [кинофильмы]: на 50-ти дисках. – Казань: ТНВ, cop. 2009. – зв., цв. + Брошюра: каталог [дисков (24 с.]). – Загл. с этикетки диска. – Диск №43: Карл Фукс. – 2009. – 1 электрон. опт. диск (CD–ROM).

Карл Фукс [Кинофильм] / ТНВ-Татарстан. – Казан: ТНВ-Татарстан, 2009. – 1 электрон. опт. диск (DVD–ROM): зв., цв. + 1 бр. [23 б.]. – («Ватандашлар» циклы фильмнарының алтын коллекциясе; диск 43). – Картон тартмасында 50 дисктан торган серия. – Татар тел.

Галиев М. Фукс үзебезнеке // Шәһри Казан. – 1996. – 11 дек.

1 ноября / 1 ноябрь

Сара Садыкова
Сара Садыйкова

1906–1986

120 лет со дня рождения
туына 120 ел

Талантливая дочь татарского народа, вся жизнь и творческая деятельность которой связаны со становлением и развитием татарского музыкального искусства, композитор Сара Гарифовна Садыкова родилась 1 ноября 1906 года в Казани. в семье приказчика. Родители девочки были людьми передовых взглядов и с детства воспитывают в ней широкий интерес, любовь к труду, книгам, искусству. У маленькой Сары рано проявляются музыкальные способности.

Сара учится в школе для девочек у Фатихи Аитовой, известной своими демократическими взглядами. Скоро она поступает в Казанский педагогический техникум, где преподаёт один из первых татарских композиторов Султан Габаши. Он предлагает ей заниматься в хоре.

В 1921 году юная Сара впервые вышла на сцену, где исполнила главную героиню Сахипжамал в драме «Буз егет» («Прекрасный юноша»). С.Габаши советует ей в дальнейшем посвятить себя музыке, пению.

В 1922–1928 годах С.Садыкова учится в Московской консерватории им. П.И.Чайковского, успешно закончив которую певица возвращается в Казань и держит свой экзамен на оперной сцене. Она исполнительница главных партий в первых татарских операх «Сания» и «Эшче» («Рабочий»), в которых

раскрывается удивительный талант оперной певицы.

В 1930-е годы на сцене Татарского академического театра С.Садыкова создаёт яркие образы героинь в музыкальных произведениях Салиха Сайдашева, многие из которых он адресовал певице ещё на этапе их создания.

В 1934–1938 годах С.Садыкова учится в Татарской оперной студии при Московской консерватории им. П.И.Чайковского. Закончив студию, она оказывается в числе солистов только что организованного Татарского государственного театра оперы и балета. Ей поручают такие ответственные партии, как Райхана, Сажида в операх Н.Жиганова «Качкын» и «Ильдар», Сарвар – в музыкальной комедии «Башмачки» Дж. Файзи, Галиябану – в опере «Галиябану» М.Музафарова, Асия – в оперетте «Аршин мал алан» У.Гаджибекова и др.

Первой оказывается С.Садыкова и среди женщин-композиторов Татарстана. Путёвку в жизнь как композитору даёт ей Салих Сайдашев.

В 1942 году песней «Көтәм сине» («Жду тебя») на стихи А.Ерикеева начинается композиторская деятельность С.Садыковой. Музыка песни написана в ритме танго, что было новаторством в татарской музыке. За свою творческую жизнь она создаёт около 400 песен, музыку к более 30 спектаклям, инструментальные произведения, две музыкальные комедии и др., вошедшие в сокровищницу татарской музыки.

С.Садыкова вела активную просветительскую и общественную деятельность. Организовала и много лет возглавляла татарский народный хор при клубе им. М.Горького в Казани.

Композитор за свою творческую деятельность была награждена званиями народной артистки ТАССР (1977), заслуженного деятеля искусств РСФСР (1984). Она – лауреат Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая (1990, посмертно).

Сара Садыкова умерла 7 июня 1986 года. Похоронена на Новотатарском кладбище в городе Казани.

Имя Сары Садыковой присвоено концертному залу в городе Набережные Челны; одна из улиц города Казани носит её имя. В селе Тутаево Апастовского района Татарстана, откуда родом дед композитора, есть музей Сары Садыковой и школа её имени. 19 февраля 2021 года в историческом центре Казани на фасаде дома № 7а по улице Карима Тинчурина установлена мемориальная доска в память о Саре Садыковой.

Татар халкының талантлы кызы, бөтен гомере һәм иҗат эшчәнлеге татар музыка сәнгатен формалаштыру һәм үстерү белән бәйле булган композитор Сара Гариф кызы Садыйкова 1906 елның 1 ноябрендә Казан шәһәрендә туа. Аның әти-әниләре алдынгы карашлы кешеләр була, алар Сарада кечкенәдән хезмәткә, әдәбиятка, сәнгатькә кызыксыну, мәхәббәт тәрбиялиләр. Сараның музыкага сәләте булуы ачыклана.

Сараны шул заманның данлыклы кызлар мәктәбе – Фатиха Аитова мәктәбенә укырга бирәләр. Аны тәмамлагач, ул Казан педагогия техникумына укырга керә, анда беренче татар композиторларының берсе Солтан Габәши укыта. Ул аны хорда җырларга чакыра. 1921 елда Сара «Бүз егет» драмасында беренче тапкыр сәхнәгә чыгып, җырлап уйнала торган Сәхипҗамал ролен башкара. С.Габәши аңа киләчәктә үзен музыкага, җырга багышларга киңәш итә.

1922–1928 елларда С.Садыйкова П.И.Чайковский исемендәге Мәскәү дәүләт консерваториясендә укый. Аны уңышлы тәмамлап

Казанга кайта, беренче татар опералары «Сания» һәм «Эшче»дә төп партияләрне башкара. Бу партияләрдә җырчының гаҗәеп таланты ачыла.

Утызынчы елларда С.Садыйкова Татар академия театры спектакльләрендә Салих Сәйдәшевнең бик күп музыкаль әсәрләрен башкара, җырлап уйнала торган күп кенә образлар тудыра.

1934–1938 елларда С.Садыйкова Мәскәү консерваториясе каршындагы Татар опера студиясендә укый. Студияне тәмамлагач, яңа оешкан Татар дәүләт опера һәм балет театрының беренче солистлары арасында була. Опера театры сәхнәсендә күп кенә онытылмас образлар иҗат итә: Н.Җиһановның «Качкын» һәм «Илдар» операларында – Рәйханә, Саҗидә, Җ.Фәйзинең «Башмагым» музыкаль комедиясендә – Сәрвәр, М.Мозаффаровның «Галиябану» операсында – Галиябану, Г.Хаҗибәковның «Аршин мал алан»ында – Асия һәм башкалар.

Салих Сәйдәшев аның үзенә көйләр язып карарга киңәш итә. С.Садыйкова – Татарстанда беренче хатын-кыз композитор.

1942 елда Ә.Ерикәй сүзләренә «Көтәм сине» тангосын язуы белән С.Садыйкованың композиторлык иҗаты башлана. Үзенең иҗат гомерендә ул 400 гә якын җыр, 30 дан артык спектакльгә музыка, инструменталь әсәрләр яза, ике музыкаль комедия иҗат итә. Аның әсәрләре халык арасында киң популярлык казана һәм татар музыкасының алтын фондына керә.

С.Садыйкова мәдәни һәм иҗтимагый эшчәнлек алып бара. Казанда М.Горький исемендәге клуб каршында татар халык хорын оештыра һәм күп еллар дәвамында аны җитәкли.

Композиторга иҗади эшчәнлеге өчен ТАССРның халык артисты (1977), РСФСРның атказанган сәнгать эшлеклесе (1984) дигән мактаулы исемнәр бирелә. Ул – Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты (1990, үлгәннән соң).

С.Садыйкова 1986 елның 7 июнендә Казанда вафат була. Яңа Татар зиратында җирләнә.

Чаллы шәһәрендәге концертлар залына Сары Садыйкова исеме бирелә; Казан шәһәренең бер урамы аның исемен йөртә. Композиторның бабасы туган җирдә – Татарстанның Апас районы Тутай авылында Сара Садыйкова музее һәм аның исемендәге мәктәп бар. 2021 елның 19 февралендә Казанның тарихи үзәгендә, Кәрим Тинчурин урамы, 7а йортының фасадына Сары Садыйкова истәлегенә мемориаль такта урнаштырыла.

Советуем прочитать:
Укырга тәкъдим итәбез:

Садыйкова С. Җидегән чишмә [ноталар]: җырлар. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1986. – 68 б.: ноталар белән; фото.

Садыйкова С. Идел суы ага торыр [ноталар]: җырлар. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2000. – 80 б.: портр. б-н.

Садыйкова С.Г. Ак калфак [ноталар]: җырлар / төз. Л.З.Любовский. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2006. – 152 б.

Садыйкова С. Ил кызы [ноталар]: җырлар = Дочь Родины / [төз. Ә.Г.Айдарская; муз. мөхре Р.Моратов]. – Казан: [«Дом печати» нәшр.], 2009. – 178 б.: портр., нот. б-н. – Текст татар һәм рус телләрендә.

Садыйкова С. Идел суы ага торыр [ноталар]: җырлар / [төз.: Ә.Айдарская, К.Таҗиева; муз. мөх-р Л.Любовский]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2019. – 238, [1] б.: портр. б-н.

Садыйкова С. Бибисара моңнары: җырлар = Мелодии души Бибисары: песни [ноты] /

[төз. һәм кереш сүз авт. Ә.Айдарская; муз. мөх-р И.Арсланов]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2019. – 302 б.

Садыйкова С. Бибисара моңнары [ноталар]: җырлар = Мелодии души Бибисары: песни [ноты] / [төз. һәм кереш сүз авт. Ә.Айдарская; муз. мөх-р И.Арсланов]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2021. – 302 б.

Садыкова С. Звание композитора присвоил мне народ: [интервью состоялось в дек. 1983 г.; полностью публикуется впервые] / беседу вел Р.Юнус // Татарстан. – 2002. – № 2. – С. 47–50.

Айдарская А.Г. Память сердца. – Казань: Татар. кн. изд-во, 2002. – 224 с., 20 л. фото.

Лавой звуков плотины прорвав...: воспоминания современников о Саре Садыковой / [сост. и авт. предисл. А.Айдарская]. – Казань, 2018. – 103 с., [12] л. ил.: фотоил., портр., факс.

На пути к вечности... / [под ред. А.Айдарской]. – Казань: ООО «Паритет», 2020. – 383 с., [18] вкл. л. фотоил., портр.

Габдуллина А.Р. Сара Садыкова: певица и композитор. – Наб. Челны: [изд-во Камской гос. инж.-эконом. академии], 2009. – 98 с.: портр. – Библиогр.: С. 81–98.

Ильясов Р. Сара Садыкова // Композиторы и музыковеды Советского Татарстана. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1986. – С. 131–133.

Кустабаева Л. Соловушка Сара: [воспоминания о композиторе] // Казань. – 2006. – № 10–11. – С.142–147.

Кустабаева Л. Сара Садыкова. Татарское танго // Казань. – 2021. – № 12. – С. 46–48.

Любимова О. Как помогали фронту Сара Садыкова и её дочь? // Аргументы и факты + прилож. «Регион». – 2025. – 28 мая–3 июня. – С. 10–11.

Мәңгелек юлында...: [Сара Садыйковага багышланган мәкаләләр, истәлекләр, багышлаулар, фото-материаллар] / төз. Әлфия Айдарская. – Казан: Ихлас, 2019. – 404 б., [32] б. фоторәс.: портр.

Зәйнашева Г. Х. Сара Садыйкова: җырга багышланган тормыш һәм иҗат юлы турында. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1996. – 144 б.

Гайнуллин Х. Тау ягының моңлы җырчысы: Сара Садыйкова (1906–1986). – Казан: Идел-Пресс, 2006. – 207 б.: рәс., портр. б-н.

Калфаклы сандугач: Сара Садыйкова турында истәлекләр, язмалар, шигырьләр, фоторәсемнәр / төз. Г.Зәйнашева. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2002. – 160 б.

Абдрахимова Я.Х. Моң-Сара: әдәби-музыкаль кичә: укытучылар өчен кулланма / Казан дәүләт технология университеты. – Казан, 2002. – 24 б. – Библиогр.: Б. 24.

Шигырь – җырның юлдашы: [шигырьләр] / кереш сүз авт.: Ә.Айдарская, М.Шәймиев, соңгы сүз авт. Ә.Айдарская. – Казан, 2022. – 223, [1] б.: портр. б-н. – Текст татар., рус. – Тышл.: Сара Садыйкова – халык иҗатында = Сара Садыкова – в народном творчестве.

Дөнья матур, дөнья киң [электронный ресурс] / башкаручы С. Садыйкова; җыючылар: Ә.Айдарская, Ф.Камал, Г.Салих. – [Санкт-Петербург]: АртЭль, 2006. – 1 электрон. опт. диск (mp3 CD) + буклет. – Сара Садыйкованың тууына 100 ел.

Сара Садыйкова музее (Апас районы, Тутай авылы) = Музей Сары Садыковой (Апастовский район, село Тутаево): [буклет]. – [20--] (Казань: Ак Кирмэн). – 8 б.: ил.

Бәдретдинов Х. Сара апа туганнары: [Казан шәһәренең 4 нче гимназиясендә С.Садыйковага багышланган музей ачылды] // Ватаным Татарстан. – 2014. – 1 март. – Б. 3.

8 ноября / 8 ноябрь

Махмуд Галяу
Мәхмүт Галәү

1886–1938

140 лет со дня рождения
тууына 140 ел

Видный представитель татарской реалистической прозы XX века, один из основателей жанра исторического романа в татарской литературе, драматург, журналист, публицист, переводчик Махмуд Галяу (Махмуд Галяутдинович Марджани) родился 8 ноября 1886 года в селе Ташкичу Казанского уезда Казанской губернии (ныне Арский район Республики Татарстан) в семье учителя-мугаллима. Получив начальное образование в деревне, в 1897–1903 годах учится в медресе в Казани. В 1903–1907 годах работает учителем в городе Астрахань. В эти годы появились его первые заметки в газетах. Был одним из организаторов журнала «Туп», где выполнял обязанности ответственного секретаря.

В 1907 году переезжает в город Оренбург и до 1914 года работает в типографии «Каримов, Хусаинов и К°». В 1914 году открывает собственное издательство «Белек», которое просуществует до 1918 года, руководит работой издательства. В 1914–1918 годах он редактирует и издает журнал «Кармак». В эти же годы он занимается переводческой деятельностью.

Как издатель и редактор М.Галяу много сил отдаёт распространению знаний среди татарского народа, изданию научно-популярных брошюр, учебных пособий и учебников.

После установления Советской власти М.Галяу работает в сфере образования и ряде издательств в Башкирии, Оренбурга, Москвы. С 1925 года живёт в Москве, работает в Центриздате, а с 1926 года занимается творческой деятельностью.

Наивысшая творческая активность М.Галяу приходится на 1920-е годы. Он много выступает в печати с очерками и рассказами на злободневные темы; пробует себя в жанре драматургии: пишет и публикует пьесы «Салам-торханнар» («Балбесы», 1926), «Пугач явы» («Бой Пугачёва», 1926).

В конце 1920-х годов М.Галяу приступает к работе над эпопеей из четырёх книг под общим названием «Канлы тамгалар» («Кровавые знаки»), в которой предполагает отразить события 1877–1917 годов, сложный путь татарского крестьянства к национальному и социальному освобождению.

Свой замысел Галяу осуществил частично: были написаны и изданы только две книги, которые стали значительным событием в татарской литературе, ознаменовав собой появление нового жанра реалистического исторического романа. Романы «Муть» и «Мухаджиры» не были изданы на татарском языке даже после публикации их в переводе на русский язык в Москве в 1930 и 1934 годах. Лишь в 1968 году романы были переведены Я.Халитовым и Р.Даутовым на татарский язык и изданы в Казани.

Роман «Кабулсай» М.Галяу также не был издан на татарском языке, опубликован в Москве в 1934 году на русском языке.

В 1937 году М.Галяу был арестован по обвинению в национализме, рукописи его романов были конфискованы и в дальнейшем утеряны.

12 ноября 1938 года М.Галяу был расстрелян; захоронен в братской могиле на Донском кладбище Москвы. Посмертно его имя реабилитировано.

Спектакль по роману-дилогии М.Галяу «Муть. Мухаджиры», поставленный на сцене Татарского государственного академического театра имени Г.Камала, стал победителем театральной премии России «Золотая маска» в 2024 году в номинации «Лучший спектакль большой формы» и «Работа художника по костюмам».

XX йөздәге татар реалистик прозасының күренекле вәкиле, татар әдәбиятында тарихи роман жанрына нигез салучыларның берсе, драматург, журналист, публицист, тәрҗемәче Мәхмүт Галәү (Мәхмүт Галәветдин улы Мәрҗани) 1886 елның 8 ноябрендә Казан губернасының Казан өязе (хәзер Татарстан Республикасының Арча районы) Ташкичү авылында мөгаллим-хәлфә гаиләсендә туган. Авылда башлангыч белем алгач, 1897–1903 елларда Казанда мәдрәсәдә укый. 1903–1907 елларда Әстерханда мөгаллим булып эшли. Шушы елларда аның кечкенә мәкаләләре басыла. Көлке журналы «Туп»ны оештыручыларның берсе булып, анда җаваплы сәркятип вазифасын үти.

1907 елда Оренбургка барып, 1914 елга кадәр «Кәримов-Хөсәеновлар» типографиясендә эшли. Ә 1914 елда «Белек» исемендә үз нәшриятын ачып, 1918 елга кадәр аның эше белән җитәкчелек итә. 1914–1918 елларда «Кармак» исемле көлке журналының редакторы була. М.Галәүнең бу чорда тәрҗемә өлкәсендәге эшчәнлеге дә игътибарга лаеклы.

Нашир һәм журнал редакторы буларак, М.Галәү татар халкы арасында аң-белем тарату, популяр характердагы фәнни брошюралар, уку-укыту кулланмалары, дәреслекләр бастырып чыгару эшенә күп көч куя.

Совет власте урнашкач, М.Галәү Башкортстанда, Оренбургта, Мәскәүдә мәгариф һәм нәшрият белгече буларак хезмәт куя. 1925 елдан Мәскәүдә Центриздатта эшли, 1926 елдан бары иҗат белән шөгыльләнә.

М.Галәүнең матур әдәбият өлкәсендәге актив эшчәнлеге 1920 нче еллардан башлана. Бу чорда язылган күпсанлы очеркларында, хикәяләрендә язучы илдә барган социаль үзгәрешләрне күрсәтә. Язучы үзенең каләмен драматургия жанрында да сынап карый. «Салам-торханнар» (1926), «Пугач явы» (1926) исемле пьесалар иҗат итә.

Егерменче еллар ахырында М.Галәү татар халкының зур бер чор эчендәге тарихи тормышын иңләп алган эпопеясен яза башлый.«Канлы тамгалар» дип аталган бу эпопея дүрт китаптан торырга тиеш була. Аның беренче ике китабы язылып тәмамлана, өченче һәм дүртенче кисәкләрен язарга өлгерми кала. Беренче ике кисәге, русчага тәрҗемә ителеп, 1930, 1934 елларда Мәскәүдә «Муть» һәм «Мухаджиры» исемнәре белән аерым китаплар булып басыла. 1968 елда бу ике роман, русчадан Я.Халитов һәм Р.Даутов тарафыннан кабат тәрҗемә ителеп, татар телендә беренче мәртәбә дөнья күрә.

М.Галәүнең «Кабылсай» исемле романы (1934) да бар. Бу әсәр дә оригиналында басылмыйча кала. Заманында русча тәрҗемәдә генә дөнья күргән.

1937 елда М.Галәү милләтчелектә гаепләнеп кулга алына; шәхси архивы, басылмаган әсәрләренең кулъязмалары конфискацияләнә һәм соңрак югала.

1938 елның 12 ноябрендә М.Галәү атып үтерелә; Мәскәүнең Дон зиратында туганнар каберлегендә җирләнгән. Үлгәннән соң реабилитацияләнә.

Г.Камал исемендәге Татар дәүләт академия театры сәхнәсендә М.Галәүнең «Болганчык еллар. Мөһаҗирләр» роман-дилогиясе буенча куелган спектакль 2024 елда «Иң яхшы зур спектакль» һәм «Костюмнар буенча рәссам

эше» номинацияләрендә Россиянең «Алтын битлек» театр премиясе җиңүчесе булды.

Советуем прочитать: Укырга тәкъдим итәбез:

Галяу М. Муть. Мухаджиры: романы / пер. с татар. Г.Шариповой. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1982. – 445 с.: портр. – (Библиотека татарского романа).

Галяу М. Муть; Мухаджиры: романы / пер. с татар. автора и Г. Шариповой. – Казань: Татар. кн. изд-во, 2025. – 431 с.: портр.

Галәү М. Болганчык еллар: роман. – 2 басма. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1976. – 214 б.: рәс., портр. – Биогр. белешмә: Б. 2.

Галәү М. Мөһаҗирләр: роман. – 2 басма. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1977. – 319 б.: рәс.

Галәү М. Төеннәр: хикәяләр һәм пьесалар / төз., иск., ахыр сүз авт. Р.Даутов. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1986. – 352 б.: портр., рәс. – Биогр. белешмә: Б. 346–349.

Галәү М. Сайланма әсәрләр / тәрҗ.: Я.Халитов, Р.Даутов; төз., кереш сүз язучы Ф.Ганиева. – Казан: ТаРИХ, 2002. – 576 б.: портр. – (Мәктәп китапханәсе; Т. VIII).

Галәү М. Болганчык еллар. Мөһаҗирләр: [романнар] / [тәрҗ.: Я.Халитов, Р.Даутов; кереш сүз язучы Ф.Галимуллин]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2017. – 470 б.: портр.

Галәү М. Мөһаҗирләр: тарихи роман / тәрҗ., биогр. белешмә язучы Р. Даутов]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2000. – 303 б.: рәс. – Биогр. белешмә: Б. 297–303.

Галәү М. Болганчык еллар; Мөһаҗирләр: романнар / тәрҗ.: Я.Халитов, Р.Даутов. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2025. – 470 б.: портр.

Гиниятуллина А. Писатели Советского Татарстана: биобиблиогр. справ. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1970. – 511 с. – Махмуд Галяу. – С. 120–122.

Әдипләребез: биобиблиогр. белешмәлек. 2 томда. Т.1 / [төз. Р.Н.Даутов, Р.Ф.Рахмани]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2009. – 751 б. – Мәхмүт Галәү. – Б. 315–318.

Даутов Р.Н., Нуруллина Н.Б. Совет Татарстаны язучылары: биобиблиогр. белешмә. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1986. – 639 б. – Мәхмүт Галәү. – Б. 115–118.

Зарипова Р. Мәхмүт Галәү // Татар әдәбияты тарихы. 8 томда. Т. 5: 1917–1956 еллар. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2017. – Б. 100–112.

Зарипова Р. Мәхмүт Галәү // Татар әдәбияты тарихы. 8 томда. Т. 5: 1917–1956 еллар. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2024. – Б. 90–102.

Ганеева Ф. Мәхмүт Галәү // Татар әдәбияты тарихы. 6 томда. Т. 4: Татар совет әдәбияты (1917–1941).– Казан: Татар. кит. нәшр., 1989. – Б. 200–212.

Галимуллин Ф. Ул – Мәрҗаниләр токымыннан // Мәдәни җомга. – 2011. – 23 сент. – Б. 11.

Тябина Л. Тукайның дусты – Мәхмүт Галәү // Безнең мирас. – 2020. – № 9. – Б. 4–9.

Заһидуллина Д. Акланган исем // Мәгариф. – 2011. – № 9. – Б. 10–13.

Имамов В. Фаҗигале татар язучысы // Мәдәни җомга. – 2016. – 18 ноябрь. – Б. 9.

Галәветдинова А. «Бабай 85 елдан соң рухи яктан акланды» [язучы М.Галәүнең оныгы Анастасия белән әңгәмә] / әңгәмәдәш Г.Гыймадова // Ватаным Татарстан. – 2022. – 11 ноябрь. – Б. 18–19.

Мәхмүт Галәү (1886–1937) / әзерләде Р.Мөхәммәтшин // Безнең мирас. – 2018. – № 7. – Б. 82–85.

Оченева Ә. Бормалы юллар аша... // Китапханә. – 2022. – № 1 (53). – Б. 81–84.

Ганиев В. Шанлы булган, тик шанслары булмаган... // Татар. новости (Москва). – 2003. – № 9. – С. 13.

15 ноября / 15 ноябрь

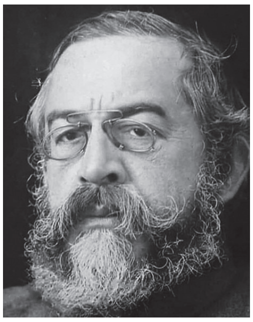

Юсуф Акчура
Йосыф Акчура

1876–1935

150 лет со дня рождения
туыына 150 ел

Политический и общественный деятель, журналист Юсуф Хасанович Акчура (Акчурин) из рода знаменитых Акчуриных, владельцев суконных фабрик в деревне Ст. Тимошкино (Зиябашы) Симбирской губернии, родился 2(15) ноября 1876 года в городе Симбирске. После смерти отца в 1878 году он вместе с матерью проживает в Крыму у родственников, а в 1883 году уезжает в Стамбул. Здесь учится в специальной школе, в 1888–1896 годах – в Высшей военной школе. В период учебы неоднократно приезжает в Россию, бывает в родных краях. В 1897 году в газете Каира публикует свою первую статью «Шигабутдин Марджани».

Ю.Акчура, охваченный идеями свободомыслия и борьбы против тирании султана Абдулхамида II, был заподозрен в связях с революционным движением младотурков, за что в 1897 году был пожизненно сослан, откуда в 1899 году бежит в Париж. В 1899–1903 годах учится в Свободной школе политических наук и одновременно посещает лекции Высшей школы прикладных наук Сорбоннского университета. Публикует свои статьи в газетах, издаваемых в Париже.

В 1904 году Ю.Акчура возвращается в Россию, на родину отца. Осенью этого же года приезжает в Казань, преподаёт в медресе «Мухаммадия», редактирует газету «Казан мухбире», одновременно сотрудничает с газетами «Вакыт» («Время») и «Әл-Ислах».

Ю.Акчура – сторонник умеренно-либерального крыла джадидизма. Участвует в работе I, II, III Всероссийских съездов мусульман, на последнем избирается секретарём съезда. Он – один из организаторов и лидеров партии «Иттифак аль-муслимин», участвует в разработке её устава и программы. Находится под надзором полиции.

В 1908 году Ю.Акчурин уезжает из России вновь в Турцию. Становится издателем и редактором журнала «Тюрк юрду». Одновременно преподаёт политическую и новейшую историю в Стамбульском университете и военных училищах.

С 1923 года Ю.Акчурин – депутат Великого национального собрания Турции, советник Президента Турции Кемаля Ататюрка по вопросам культуры и политики; профессор Стамбульского и Анкарского университетов; с 1931 года – председатель Турецкого исторического общества. В 1932 году по поручению К.Ататюрка руководит работой I Турецкого исторического конгресса.

Ю.Акчура умер 11 марта 1935 года в Стамбуле. Его именем названа одна из центральных улиц в столице Турции Анкаре.

Сәясәтче, җәмәгать эшлеклесе, журналист Йосыф Хәсән улы Акчура (Акчурин) элекке Сембер губернасының Зөябаш (рәсми теркәлеше Иске Тимошкино) авылында сукно фабрикалары тоткан мәшһүр Акчуриннар нәселеннән. Ул 1876 елның 2(15) ноябрендә Сембер шәһәрендә туа. 1878 елда әтисе үлгәннән соң, ул әнисе белән бергә башта Кырымда туганнарында яши, аннары 1883 елда Истанбулга китә. Анда махсус мәктәптә һәм 1888–1896 елларда югары хәрби уку йортында белем ала. Шул елларда берничә мәртәбә Россиядә, туган төбәгендә була.

1897 елда Каһирәдә «Шиһабетдин Мәрҗани» исемле беренче мәкаләсен бастыра.

Солтан Габделхәмид II-гә каршы хәрәкәт иткән офицерлар төркеменә («Яшь төрекләр» оешмасында) катнашуда гаепләнеп, 1897 елда кулга алына һәм гомерлек сөргенгә озатыла. 1899 елда сөргеннән качып, Парижга килеп урнаша. 1899–1903 елларда анда Ирекле сәясәт гыйлеме мәктәбендә укый. Сорбонна университетының Гамәли фәннәр югары мәктәбе лекцияләренә йөри. Парижда нәшер ителгән газеталарда мәкаләләрен бастыра.

1904 елда Й.Акчура Россиягә кайта. Шул елның көзендә Казанга килеп «Мөхәммәдия» мәдрәсәсендә укыта, «Казан мөхбире» газетасының мөхәррире була, бер үк вакытта «Әл-Ислах», «Вакыт» газеталарына да языша.

Й.Акчура – җәдитчелекнең либераль канаты тарафдары. Бөтенроссия мөселманнарының 1 нче, 2 нче, 3 нче корылтайларында катнаша, соңгысында сәркятип булып сайлана.

Й.Акчура – «Иттифакъ әл-мөслимин» партиясен оештыручыларның һәм җитәкчеләренең берсе. Ул аның устав һәм программаларын эшләүдә катнаша. Полиция күзәтүе астында яши.

1908 елда Й.Акчура Россиядән яңадан Төркиягә китә. «Төрк йорты» журналын оештыра, аның мөхәррире була. Бер үк вакытта Истанбул университетында һәм хәрби училищеларда сәясәт тарихы һәм яңа чор тарихы фәннәрен укыта.

1923 елдан Й.Акчура Төркия парламенты – Бөек Милли Мәҗлесе депутаты, президент Кемал Ататөрекнең мәдәният һәм сәясәт мәсьәләләре буенча киңәшчесе, Истанбул һәм Әнкара университетлары профессоры, Төркиядә Тарих җәмгыятен оештыручы һәм аның беренче рәисе (1931 елдан). 1932 елда К.Ататөрек тәкъдиме буенча ул Төркия тарихчыларының 1 нче Конгрессында рәислек итә.

Й.Акчура 1935 елның 11 мартында Истанбул шәһәрендә вафат була. Төркиянең башкаласы Анкарадагы үзәк урамнарның берсе аның исеме белән аталган.

Советуем прочитать:
Укырга тәкъдим итәбез:

Акчура Ю. Три вида политики / [пер. с турец. Р.Мухаметдинов] // Татарстан. – 1994. – № 3-4. – С. 130–135.

Акчура Й. Дамелла Галимҗан Әл-Баруди: тәрҗемәи хәле / фәнни мөх-ре Р.Мөхәммәтшин. – Казан: Иман, 1997. – 76 б. – («Иман» китапханәсе).

Акчура Й. Чыңгызхан һәм башка мәкаләләр / кереш сүз авт. М.Гайнетдин. – Казан: Иман, 1430/2009. – 128 б. – Тит. б.: Журнал «Иман нуры», ноябрь, 2009.

Акчура Й. Сайланма әсәрләр: [әдәби, тарихи әсәрләр һәм мәкаләләр җыентыгы] / [басмага әзерләүче, төз. һәм кереш мәкалә авт. М.Гайнетдинов]. – Казан: Фолиант, 2011. – 777 б.

Юсуф Акчура и симбирские купцы Акчурины: [сб. статей]. – Казань: [Институт истории им. Ш. Марджани АН РТ], 2017. – 335 с. – (Исторические судьбы народов Поволжья и Приуралья; вып. 8).

Таиров Н.И. Акчурины. – Казань: Татар. кн. изд-во, 2002. – 160 с.: ил.

Мухаметдинов Р. Юсуф Акчура // Татарские интеллектуалы: исторические портреты. – 2-е изд., перераб. и доп. – Казань: Магариф, 2005. – С. 219–229.

Мухамметдинов Р.Ф. Зарождение и эволюция тюркизма: (из истории политической мысли и идеологии тюркских народов; Османская и Российская империи,Турция, СССР, СНГ;

70-е гг. XIX в. – 90-е гг. XX в.) – Казань: Заман, 1996. – 270 с. – Юсуф Акчура – первый теоретик политического тюркизма: главные вехи его жизни, формирование взглядов. – С. 51–97.

Юзеев А.Н. Общественно-философская мысль татарского народа (конец XIII в. – первая половина XX в.): [сб. в 3-х т.]. Т. 3: Татарская либеральная мысль. – Казань: изд-во Казан. ун-та, 2017. – 295 с. – Либеральные взгляды Ю.Акчуры. – С. 213–238.

Хабутдинов А.Ю. Лидеры нации. – Казань: Татар. кн. изд-во, 2003. – 157 с.: фото. – Рождение тюркизма в России: Юсуф Акчура. – С. 76–86.

Зайцев И. Автограф Юсуфа Акчуры в фондах Государственной публичной исторической библиотеки // Гасырлар авазы = Эхо веков. – 2000. – № 3–4. – С. 236–238.

Девятых Л. Люди и судьбы: кн. 1. – Казань: Титул, 2003. – 304 с. – Юсуф Акчура. – С. 190–192.

Әдипләребез: биобиблиогр. белешмәлек. 2 томда. Т. 1 / [төз. Р.Н.Даутов, Р.Ф.Рахмани]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2009. – 751 б. – Й.Акчура. – Б. 21–22.

Гайнетдин М. Йосыф Акчура. [1 нче китап]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2015. – 398 б.

Исхакый Г. Милли куәтләр бардыр = Есть сила в нации / төз. һәм рус теленә тәрҗ. итүче М.Ибраһимов. – Казан, 2023. – 324 б. – Мәрхүм Йосыф Акчура. – Б. 120–132; Покойный Юсуф Акчура бек. – С. 282–292.

Хәсәнов М.Х. Сайланма хезмәтләр / ТР ФА; Г.Ибраһимов исем. Тел, әдәбият, сәнгать ин-ты. – Казан, 2015. – 488 б. – Йосыф Акчура – Б. 444–452; Мирас. – 2003. – № 9. – Б. 35–39.

Мөхәммәтдинов Р. Йосыф Акчура // Татар зыялылары: тарихи портретлар. – Казан: Мәгариф, 2003. – Б. 163–169.

Хәмидуллин Л. Ак төннәр хәтере: әдәби очерк, эссе, хатирәләр. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2002. – 224 б. – Милләт хадименең көрәш юллары. – Б. 75–81.

Гаффарова Ф. Татар мөһаҗирләре: (татар фикер ияләренең XX гасырда Төркиядәге иҗтимагый-сәяси эшчәнлекләре). – Казан: Фән, 2004. – 86 б. – Йосыф Акчура. – Б. 25–31.

Мусабәкова Р. Йосыф Акчура (1876–1935) // Кырык татар = Сорок татар = The Forty Tatars. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2013. – Б. 5–16. – Текст татар., рус., ингл. тел.

Мәчетләребездә милләт язмышы – Мечеть Акчура: сохраним память предков! / [төз. Н.Г.Гыйматдин]. – Казан: ТФА Тарих ин-ты, 2008. – 132 б. – Текст татар, рус тел. бирелгән.

О художниках, писателях, композиторах советуем прочитать в следующих справочниках: Рәссамнар, язучылар, композиторлар турында түбәндәге белешмәләрдән укырга тәкъдим итәбез:

Татарский энциклопедический словарь / гл. ред. М.Х.Хасанов. – Казань: Ин-т Татар. энцикл. АН РТ, 1999. – 703 с.: ил.

Татарская энциклопедия: в 6 т. / гл. ред. М.Х.Хасанов; отв. ред. Г.С.Сабирзянов. – Казань: Ин-т Татар. энцикл. АН РТ, 2002– 2014. –
Т.1: А-В. – 672 с.
Т.2: Г-Й. – 656 с.
Т.3: К-Л. – 664 с.
Т.4: М-П. – 768 с.
Т.5: Р-Т. – 736 с.
Т.6: У-Я. – 720 с. с ил.

Татар энциклопедия сүзлеге. – Казан: ТР ФАнең Татар энцикл. ин-ты, 2002. – 830 б.: ил.

Татар энциклопедиясе: 6 томда. – Казан: ТР ФАнең Татар энцикл. ин-ты, 2008–2021. –
Т.1: А-В. – 720 б.
Т.2: Г-Й. – 656 б.
Т.3: К-Л. – 716 б.
Т.4: М-П. – 632 б.
Т.5: Р-Та. – 728 б.
Т.6: Тә-Ч. – 611 б.
Т.6: 2-кис.: Ш-Я. – 511 б.

Әдипләребез: биобиблиогр. белешмәлек: 2 томда / [төз. Р.Н.Даутов, Р.Ф.Рахмани]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2009.–
Т.1: А-К. – 751 б.
Т.2: Л-Я. – 735 б.

Даутов Р.Н. Балачак әдипләре: биобиблиогр. белешмәлек = Писатели нашего детства: биобиблиогр. справочник. – Казан: Мәгариф, 2002.

Беренче китап = Первая книга. – 2002. – 223 б.

Икенче китап = Вторая книга. – 2004. – 286 б.

Өченче китап = Третья книга. – 2005. – 335 б.

Дүртенче китап = Четвертая книга. – 2008. – 255 б.

Даутов Р.Н. Совет Татарстаны язучылары: биобиблиогр. белешмә /Р.Н.Даутов, Н.Б.Нуруллина. – Казан: Татар. китап нәшр., 1986. – 639 б.

Гиниятуллина А. Писатели Советского Татарстана: биобиблиогр. справочник. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1970. – 512 с.

Татарстан язучылары – әдәби премия лауреатлары = Писатели Татарстана – лауреаты литературных премий / [төз. һәм кереш сүз авт. Д.И.Фәйзуллина]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2011. – 287 б.

Арсланов М.Г. Татар театры: энциклопедик сүзлек-белешмә. – Казан: Заман, 2014. – 584 б.

Народные артисты: очерки / [рук. проекта и авт.-сост. И.Илялова]. – Казань: Магариф–Вакыт, 2011. – 391 с.

Червонная С.М. Художники Советской Татарии: (мастера изобразительного искусства Союза художников ТАССР). – Казань: Татар. кн. изд-во, 1984. – 464 с.: ил.

Союз художников Татарстана, региональное отделение ВТОО «Союз художников России»: живопись, графика, скульптура, декоративно-прикладное искусство, искусствоведение, монументальное искусство / авт.-сост. М.Кузнецов. – Казань: [б.и.], [2008?]. – 363 с.

Художники Татарстана. – Казань: Фолиант, 2016. – 236 с.

Композиторы Татарстана. – М.: Композитор, 2009. – 260 с.

Композиторы и музыковеды Советского Татарстана. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1986. – 203 с.

Указатель персоналий
Шәхесләр күрсәткеч

Абдуллин Р.Ф.
Абжалилов Х.Г.
Абульханов Р.Н.
Аввакумов А.Л.
Аверьянов В.И.
Аглямов М.З.
Адгамова С.С.
Айдар А.Х.
Айдаров И.С.
Акчура Ю.Х.
Акчурин Р.С.
Акъегет (Файзуллин Р.Г.)
Алмазова Т.А.
Альмеев Н.У.
Амирхан Ф.
Амирханов Р.У.
Атласи Х.М.
Ахиярова Р.З.
Ахмадиев Н.Г.
Ахметов Д.Р.
Ахметов Н.С.
Ахметов Р.М.
Ахтямов С.А.
Аюпов Н.Г.
Аюпов Х.Г.

Багданов И.
Байрашева З.Г.
Бакир (Бакиров) Г.Ф.
Бакиров Р.М.
Балашов Ю.А.
Басыров К.Х.
Батраев З.С.
Бахтиярова Ч.Н.
Баширов Г.Б.
Башкиров И.С.
Беляев И.Г.
Бетев П.П.
Бикбулатова И.Х.
Бикташев Н.Г.
Бирючевский Е.И.
Блинов Л.И.
Богданова З.Г.
Бойко О.А.
Болдырёва Ю.Э.
Боровиков Г.П.
Брауде Н.В.
Булатова Г.Ф.
Булатова К.Г.
Бурханов А.А.
Бухараев Р.Р.
Бусыгин А.В.

Валиев К.А.
Валиева Д.К.
Валитова Н.М.
Васильева А.А.
Вахит (Вахитов) К.М.
Вишневский А.А.
Волостнов Н.Д.

Габиди А.С.
Газизова К.Г.
Газизуллин Ф.Р.
Гаимов Р.Х.
Гайнуллин К.Г.
Галеев Г.Г.
Галиев М.Б.
Галицкая Е.И.
Гариф (Гарипов) М.М.
Гаспринский И.М.
Гаффар (Гаффаров) Р.Г.
Гиззатуллина В.М.
Гилазов Р.А.
Галяу М. (Марджани М.Г.)
Гарай (Гараев) Ш.М.
Гарзавина А.В.
Гарипова Р.М.
Гильми Л.Г.
Гильмутдинов А.Х.
Гилязов И.С.
Гиматдинова (Бикчурова) Н.М.
Гимаев З.Ф.
Гордов В.Н.
Григорьев Е.И.
Груздев В.С.
Гумер (Гумеров) А.З.

Давлетбаев Ф.А.
Джалиль (Залилов) М.
Джалял С.
Донина Л.Н.
Дунай Ф.

Егерев В.В.
Ефимов В.В.

Жиганова С.Н.
Житков Г.В.

Заварыкин И.А.
Загидуллина А.Г.
Загидуллина Л.М.
Загоскин Н.П.
Заляев Р.И.
Зайнагов З.С.
Зайнуллина Г.И.
Закирова Г.Р.
Замилова А.А.
Замитов К.З.
Зарипов М.Н.
Захарова С.Г.
Зигангирова Ш.Г.
Зиганшина Н.М.
Зиннуров И.Н.
Зиятдинов К.Ш.
Золондинов Э.Т.
Зулькарнай (Зулькарнаев) Ф.М.

Ибрагимов С.Ш.
Ибрагимов Ф.И.
Иванов Г.А.
Иванова (Латыпова) Р.Г.
Иксанова И.В.
Ильяси Г.
Ильясов Г.М.
Исаев А.П.
Исаев Ф.Г.
Исанбет Ю.Н.
Ишбуляков И.Д.

Кави Х.
Кадыров Н.З.
Кадыров Ф.М.
Казаков И.М.
Казаков М.В.
Казакова Д.А.
Камай Г.
Камал (Камалетдинов) Г.Г.
Камалов Х.Н.
Камская (Ильясова) Г.С.
Кара-Гяур Л.Б.
Кариев Г. (Хайруллин М.Х.)
Карими Ф.
Каримов Х.Б. (Карим Кара)
Каримова А.К.
Каримова С.С.
Катеев Х.
Каюмов Г.Г.
Клаус К.К.
Ключарёв А.С.
Ковелькова Е.Г.
Козлов Н.А.
Копылов В.Е.
Корнилов П.Е.
Кочнева Н.М.
Кривошеева Т.Н.
Крылов А.В.
Кубарев А.Ю.
Кузнецов М.И.
Кузнецов М.М.
Кузьминых Н.В.
Кульпин О.А.
Культяси Ш.
Кумысников Х.Л.
Курбангалиев С.М.
Курбанов Р.З.
Курсави Г.
Кутуй Р.Г.
Кушловская Р.К.

Ливанов Н.А.
Липатов Н.Д.
Лихачёв П.Т.
Литинский Г.И.
Лобачевский Н.И.
Лундстрем О.Л.

Майский С.Н.
Макраев А.Ш.
Максуди А.
Максудова-Ахунова Ш.Г.
Малышев А.П.
Малышева К.Ф.
Мальнёв Н.Д.
Маннан Р.
Мансур З.М.
Мартынов Д.Я.
Маслова Л.В.
Махмутов М.И.
Мельников А.М.
Минский Г.М.
Миншин М.М.
Мосолов Г.К.
Музай (Хайрутдинов) Х.

Мулланурова (Камалутдинова) Р.Г.
Муллина Р.М.
Мурзин И.Х.
Мусин И.Р.
Мустафин Р.Ш.
Мутин М.И.
Мутыги К.
Мухаметгалиев И.А.
Мухаметзянова З.В.
Мухаметова М.М.
Мухияр (Мухиярова) Р.Х.
Мухтаров К.Г.
Мушинский А.Х.

Наджми (Нежметдинов) К.Х.
Назаров А.Г.
Назипова Н.Р.
Назмиев Н.Г.
Недовизий Г.М.
Некрасов Н.А.
Нефёдов М.К.
Нигматуллин Ш.Г.
Низамов И.М.
Никитина Е.Т.
Николаев (Генералов) Я.И.
Никольский В.В.
Новиков В.Н.
Новиков Г.Ф.
Нури (Нурисламова) А.Р.
Нурхаметова А.Р.
Нуруллина Д.Н.

Одинцова Е.И.

Петров А.А.
Пехтелев И.Г.
Поляков Г.Я.
Пономарёв Н.И.
Прохоренко Д.Ф.

Рамиев С.
Рамиевы З.и Ш.
Расих (Расулев) А.К.
Рахлин Н.Г.
Рахманкулова М.М.
Рахматуллин Д.Г.
Рашит (Рашитов) А.А

Раупова З.И.
Родных М.В.

Сабиров Р.Р.
Садретдинова Г.А.
Садыкова С.Г.
Салахиев Р.Ф.
Салахов М.Х.
Салман В.В.
Сальников А.Л.
Сарваров Н.С.
Саттаров А.Б.
Саттаров А.Г.
Сафаргалиев М.Г.
Сафин Н.В.
Сафиуллин А.Х.
Сафиуллин Р.Ш.
Сахабиев Р.А.
Сахабиева (Бигичева) З.К.
Сергеев А.Т.
Сибат (Хузин) Р.Ш.
Сирин (Батыршин С.Х.)
Скороходов М.Е.
Соловьёва Т.В.
Сорокина В.В.
Сулейманова С.Г.
Сульва М.Г.
Султанбеков Ф.
Сунгатова Е.В.
Сутюшев М.Г.
Суфи А.

Тагиров И.Р.
Тагиров Р.Р.
Тагиров Ф.Р.
Тазеева М.Т.
Такташ Х.
Таңчулпан (Ахметова Ч.Ш.)
Тимерзянов З.Т.
Трескин Э.Г.
Тукай Г.М.
Туктаров И.И.
Туманов А.Р.
Тумашева Д.Г.
Турай А.
Турунтаева М.С.
Тухватуллин Р.Ч.

Урасин Р.Г.
Урманчеев Ф.И.
Усманова А.Г.
Утямышев Р.И.

Фазлиев Р.Р.
Файзуллаева М.П.
Файзуллина-Арсланова М.И.
Фархутдинова Р.Н.
Фатахов Р.Ш.
Фахри (Фахрутдинов) А.Ю.
Фатхи Д. (Фатхутдинов К.Ф.)
Фахрутдинов И.И.
Фирсов Н.А.
Фрезе А.У.
Фукс К.Ф.

Хадимухаметов Г.М.
Хазиахметов В.Х.
Хазиахметов Т.Г.
Хайруллина З.Ш
Хайруллина М.Г.
Хайруллина Ф.Х.
Хайдаров Х.Х.
Хайруллина З.Ш.
Хакимов М.К.
Хакимова И.Ш.
Хакимова Р.Ф.
Хаков В.Х.
Халезов П.А.
Халиди К.
Халиулин М.Х.
Хальфин Н.Л.
Хамиди Л.Г.
Хамидуллин А.Г.
Хамитова (Ильясова) Ф.Х
Хамматов Ш.Ш.
Хамматова Э.М.
Ханнанова В.Р.
Хантимеров И.С.
Харисов З.Н.
Хисамова Ф.М.
Хузахметова Р.М.
Хузин Ф.Ш.
Хуснутдинов И.Г.

Чегодаева К.К.
Червонная С.М.
Четвергов Б.Г.
Чиханов В.Е.
Чокрый Г.

Цаплин П.А.
Цой В.А.

Шабалин Б.С.
Шагимарданов М.М.
Шайхутдинов И.Г.
Шамов А.Ш.
Шамси (Шамсутдинов) С.С.
Шамсутдинов Р.Г.
Шаповалов А.Т.
Шараф Г.Ш.
Шарафи (Шарафутдинов) Г.Ш.
Шарафиев Г.А.
Шарафиева Р.Д.
Шарифуллин З.Г.
Шарифуллина З.Н.
Шафранов П.Г.
Шигабутдинов Р.С.
Шигапов Ф.З.
Шляпкин А.Б.
Шутиков А.И.

Эйдинов Г.Л.
Эрьзя (Нефёдов) С.Д.

Юкачёв Н.В.
Юлтыева Н.Д.
Юнус (Юнусов) А.Ю.
Юсупов А.И.
Ягафаров Р.Ф.
Яковлев В.А.
Якупов Ф.Х.
Якупов Ш.К.
Яницкий В.И.
Ярлы Карим (Каримов Г.А.)
Ярополов А.И.

Указатель названий учреждений, организаций, событий, изданий и произведений

Учреждениеләр, оешмалар, вакыйгалар, басмалар һәм әсәрләр атамалары күрсәткече

Арский район
Астрономическая обсерватория им. В.П. Энгельгардта Казанского университета
Бавлы (район)
Ботанический сад
Бугульма (город)
«Вакыт» («Время»; газета)
Высокая Гора (район)
Выставка достижений народного хозяйства ТАССР
Высшие женские курсы
Государственный Большой концертный зал РТ им. С.Сайдашева
Государственный симфонический оркестр РТ
Дворец пионеров
Дворец спорта
«Динамо» (физкультурно-спортивное общество)
Елабужская центральная библиотека
Заинская народная библиотека
Заинский сахарный завод
«Йолдыз» (газета)
Казанская городская почта
Казанская ремесленная и сельскохозяйственноая выставка
Казанская татарская учительская школа
«Казанская ярмарка»
Казанский государственный педагогический университет
Казанский завод синтетического каучука им. С.М.Кирова»
Казанское государственное НПО им. В.И.Ленина
«КамАЗ» (автомобиль)
«Камско-Волжский край» (газета)
«Китапханаи исламия» – филиал Казанской городской публичной библиотеки
Кушлавыч (деревня)
Набережные Челны (город)
Научная библиотека Казанской государственной консерватории им. Н.Г.Жиганова
Неэвклидовая геометрия (открытие)
Нефтяное месторождение
Первая аптека
«Победа» (завод)
Пороховой завод
Республиканская специальная библиотека для слепых и слабовидящих
Свияжск (крепость)
«Серп и молот» (завод)
Союз художников Татарстана
Спартак (ОАО)
«Таң йолдызы» («Утренняя звезда»; газета)
Татарская лесная опытная станция Всесоюзного НИИ лесоводства и механизации лесного хозяйств
Татарский государственный академический театр им. Г. Камала
Татарский научно-исследовательский и проектный институт нефтяной промышленности (ТатНИПИнефть)
Третья Казанская женская гимназия
«Херле Ялав» («Красное Знамя»; газета)
Центральная библиотека Алексеевского района
«Эль-гаср-эль-джадид» («Новый век»; газета)

Список сокращений
Кыскартылмалар исемлеге

АЖ – Акционерлык җәмгыяте

ААЖ – Ачык Акционерлык җәмгыяте

АН – Академия наук

АО – Акционерное общество

им. – имени

КПСС – Коммунистическая партия Советского Союза

НПО – научно-производственное объединение

ОАО – Открытое акционерное общество

ПО – Производственное объединение

РАН – Российская академия наук

РТ – Республика Татарстан

РФ – Российская Федерация = Россия Федерациясе

РСФСР – Россия Социалистик Федератив Совет Республикасы = Российская Социалистическая Федеративная Советская Республика

см. – смотри

СССР – Союз Советских Социалистических Республик

ССР – Советская Социалистическая Республика

ТАССР – Татарстан Автономияле Совет Социалистик Республикасы = Татарская Автономная Советская Социалистическая Республика

ТССР – Татарстан Совет Социалистик Республикасы = Татарская Советская Социалистическая Республика

ТР – Татарстан Республикасы

ФА – Фәннәр академиясе

Содержание
Эчтәлек

ОТ СОСТАВИТЕЛЯ ---------- 3
ТӨЗҮЧЕДӘН ---------- 4

ПАМЯТНЫЕ ДАТЫ И СОБЫТИЯ
ИСТӘЛЕКЛЕ ДАТАЛАР ҺӘМ ВАКЫЙГАЛАР
Юбилейные даты 2026 года с неустановленным числом и месяцем
2026 елда көннәре һәм айлары билгесез юбилей даталары ---------- 47

Юбилеи Героев Советского Союза – наших земляков в 2026 году
Якташларыбыз – Советлар Союзы Геройларының 2026 елдагы юбилейлары ---------- 49

Юбилей кавалера ордена Славы трёх степеней – нашего земляка в 2026 году
Якташыбыз – Дан ордены тулы кавалерының 2026 елдагы юбилее ---------- 51

Юбилеи Героев Социалистического Труда – наших земляков в 2026 году
Якташларыбыз – Социалистик Хезмәт Геройларының 2026 елдагы юбилейлары ---------- 52

Юбилеи полных кавалеров ордена Трудовой Славы – наших земляков в 2026 году
Якташларыбыз – Хезмәт Даны ордены тулы кавалерларының 2026 елда юбилейлары ---------- 54

СПРАВОЧНО-БИОГРАФИЧЕСКИЕ И БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ СВЕДЕНИЯ
БЕЛЕШМӘ-БИОГРАФИК ҺӘМ БИБЛИОГРАФИК МӘГЪЛҮМАТЛАР
Хади Такташ
Һади Такташ ---------- 56

Гали Чокрый ---------- 60

Фатих Амирхан
Фатих Әмирхан ---------- 63

Нинель Юлтыева ---------- 66

Муса Джалиль
Муса Җәлил ---------- 70

Гильм Хайревич Камай
Гыйлем Хәйри улы Камай ---------- 75

Гульсум Камская
Гөлсем Камская ---- 78

Габдулла Тукай ---- 80

Габдулла Кариев ---- 86

Николай Павлович Загоскин ---- 89

Хади Атласи
Һади Атласи ---- 93

Карл Фукс ---- 96

Сара Садыкова
Сара Садыйкова ---- 99

Махмуд Галяу
Мәхмүт Галәү ---- 103

Юсуф Акчура
Йосыф Акчура ---- 106

Справочники о художниках, писателях, композиторах
Рәссамнар, язучылар, композиторлар турында белешмәлекләр ---- 109

Указатель персоналий
Шәхесләр күрсәткече ---- 110

Указатель названий учреждений, организаций,
событий, изданий и произведений
Учреждениеләр, оешмалар, вакыйгалар, басмалар
һәм әсәрләр атамалары күрсәткече ---- 114

Список сокращений
Кыскартылмалар исемлеге ---- 115

В Календаре использованы фотографии и иллюстрации из фондов Национальной библиотеки Республики Татарстан и открытых источников в сети Интернет.

Календарьда Татарстан Республикасы Милли китапханәсе фондларыннан һәм Интернет челтәрендәге ачык чыганаклардан фотолар һәм рәсемнәр файдаланылды.

**ТАТАРСТАН:
КАЛЕНДАРЬ ЗНАМЕНАТЕЛЬНЫХ
И ПАМЯТНЫХ ДАТ. 2026**

На русском и татарском языках

Компьютерный набор Г.Ш. Зимаголова
Компьютерная верстка И.В. Мещанинова

Подписано в печать 03.12.2025. Формат 60х90 1/16.
Тираж 75 экз. Заказ № 509.
Национальная библиотека Республики Татарстан.
Издательство «Милли китап».
420015, г. Казань, ул. Пушкина, 86.

Басарга кул куелды 03.12.2025. Форматы 60х90 1/16.
Тиражы 75 данә. Заказ № 509.
Татарстан Республикасы Милли китапханәсе.
«Милли китап» нәшрияты.
420015, Казан шәһәре, Пушкин ур., 86.

Отпечатано в редакционно-издательском отделе
Национальной библиотеки Республики Татарстан.
420015, г. Казань, ул. К. Маркса, 36.

Татарстан Республикасы Милли китапханәсенең
редакция-нәшрият бүлегендә басылды.
420015, Казан шәһәре, К. Маркс ур., 36.